

Νίκος Βράντσης

Το στεγαστικό παράδοξο στους μικρούς Δήμους στην Ελλάδα

Η περίπτωση του Δήμου Νάουσας

Νίκος Βράντσης

Το στεγαστικό παράδοξο στους μικρούς Δήμους στην Ελλάδα

Η περίπτωση του Δήμου Νάουσας

Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας

Αριστοτέλους 3, 54624

Θεσσαλονίκη

T +30 2310 282829

F +30 2310 282832

E info@gr.boell.org

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνος Έκδοσης:

Οργάνωση Έκδοσης:

Συγγραφή Μελέτης:

Έρευνα Πεδίου :

Μιχάλης Γουδής

Γιώργος Μελισσουργός

Νίκος Βράντσης

Γιώτα Βράντση, Νίκος Βράντσης,

Έλενα Δαλαμάρα, Φανή Καρανάτσιου,

Βάσια Παρχαρίδου

Βάσια Παρχαρίδου

Δήμητρα Σιατίτσα

Κώστας Δεσποινιάδης

Point Blank

Γιώργος Κωνσταντίνου

Επεξεργασία Ποσοτικών Δεδομένων:

Επιστημονική Επιμέλεια:

Επιμέλεια Κειμένου:

Σχεδιασμός/layout:

Σχεδιασμός Πρωτότυπων Σχεδίων:

Διατίθεται ηλεκτρονικά στο:

www.gr.boell.org

HUMANITY IN ACTION

This project is an independent initiative of Alfred Landecker Democracy Fellows.

Η παρούσα έκδοση χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας. Μέρος της έρευνας καθώς και η αγορά δεδομένων από την ΕΛΣΤΑΤ χρηματοδοτήθηκε από τον συγγραφέα ως υπότροφο του προγράμματος «Alfred Landecker Democracy Fellowship» του

Humanity in Action σε συνεργασία με το Alfred Landecker Foundation.

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο δεν εκφράζουν κατ' ανάγκην την άποψη του εκδότη.

Το έργο με τίτλο «Το στεγαστικό παράδοξο στους μικρούς Δήμους στην Ελλάδα: Η περίπτωση του Δήμου Νάουσας» με εκδότη το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας διατίθεται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού – Μη εμπορική Χρήση – Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές (CC BY-NC-SA 4.0)

Περιεχόμενα

Η στεγαστική πρόκληση της ελληνικής περιφέρειας	5
Η κοινωνική στεγαστική πολιτική ως άξονας για την τοπική ανάπτυξη	7
Εισαγωγή	14
1. Το δικαίωμα στην κατοικία στο ελληνικό μοντέλο στέγασης	18
2. Μελέτη περίπτωσης: Ο Δήμος Νάουσας	26
3. Τι είναι έλλειψη στέγης;	30
4. Προσεγγίζοντας το στεγαστικό παράδοξο στο Δήμο Νάουσας	34
5. Δομική έλλειψη στέγης μέσα από τα πρόσωπα που πλήττει	49
5.1 Αστεγία στον Δήμο Νάουσας	52
5.2 Στεγαστική πίεση σε νέους/ες	57
5.3 Στεγαστική πίεση σε γυναίκες	63
5.4 Στεγαστική έλλειψη στην ΛΟΑΤΚΙΑ+ κοινότητα της Νάουσας	69
5.5 ΑμΕΑ	72
5.6 Πρόσφυγες	75
6. Συμπεράσματα	81
Λίστα Συντομογραφιών	84
Γλωσσάριο	85
Βιβλιογραφία	88

Η στεγαστική πρόκληση της ελληνικής περιφέρειας

Του Μιχάλη Γουδή

Διευθυντή του Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ – Γραφείο Θεσσαλονίκης, Ελλάδα

Η απογραφή που διενεργήθηκε στο τέλος του 2021 θα μας δώσει δεδομένα για τη νέα πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα, μετά από μία δεκαετία στην οποία κυριάρχησαν η οικονομική κρίση και η πανδημία. Είναι, όμως, ήδη σαφές πως ο τομέας που επηρεάστηκε ίσως περισσότερο από κάθε άλλον, διαταράσσοντας σταθερές ετών, ήταν αυτός της κατοικίας.

Η Ελλάδα, ελλείπει ολοκληρωμένης πολιτικής, βρίσκεται αυτή τη στιγμή αντιμέτωπη με μία σύνθετη πρόκληση ως προς την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών που εμφανίζει διαφορετικά χαρακτηριστικά στα μεγάλα αστικά κέντρα και στις πόλεις μεσαίου ή μικρού μεγέθους της περιφέρειας. Κοινό στοιχείο τους είναι πως και στις δύο περιπτώσεις δεν δίνεται η προσοχή που θα έπρεπε στο ζήτημα, είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο.

Η παρούσα μελέτη στην πόλη της Νάουσας επιβεβαιώνει αυτό που είναι ευδιάκριτο ακόμη και στον απλό επισκέπτη των πόλεων με παρόμοιο μέγεθος που έχουν βιώσει συρρίκνωση τα τελευταία χρόνια. Πολλές κατοικίες παραμένουν κενές και η διαχείρισή τους, όπως και αυτή των κοντινών τους δημόσιων υποδομών, συνιστά ζήτημα πρώτιστης σημασίας για την ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση, μια και μπορεί να έχει έντονο μακροπρόθεσμο αντίκτυπο στις μελλοντικές τους προοπτικές.

Την ίδια στιγμή που στα μεγάλα αστικά κέντρα η αγορά κατοικίας χαρακτηρίζεται από έντονη πίεση, υψηλές τιμές και χαμηλή διαθεσιμότητα οικονομικά προσιτών επιλογών, στις μικρότερες πόλεις τα αυξανόμενα κενά διαμερίσματα εγείρουν ερωτήματα όπως ποιους θα μπορούσαν να στεγάσουν. Πώς θα μπορούσαν να ενταχθούν σε μία ευρύτερη στρατηγική προσέλκυσης πληθυσμού, ώστε να αποτελέσουν εργαλείο αντιμετώπισης του δημογραφικού ζητήματος;

Ίσως απαιτηθούν γενναίες αποφάσεις σε βάθος χρόνου, όπως αυτές που έλαβαν πολλά κρατίδια της πρώην Ανατολικής Γερμανίας, για τις οποίες όμως η ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση δεν έχει ούτε τις αρμοδιότητες ούτε την τεχνογνωσία σε πολλές περιπτώσεις.

Στο Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ θεωρούμε πως η κατοικία είναι ένα από τα σημαντικότερα και πιο υποτιμημένα ζητήματα της εποχής μας και γι' αυτό τόσο με την παρούσα μελέτη όσο και με ένα συναφές πρόγραμμα σε συνεργασία με τη Μητροπολιτική Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης, επιχειρούμε να ανοίξουμε μία δημόσια συζήτηση που θα έπρεπε από καιρό να αποτελεί σημαντική προτεραιότητα στην ατζέντα της κυβέρνησης και των δήμων.

Η κοινωνική στεγαστική πολιτική ως άξονας για την τοπική ανάπτυξη

Της Δήμητρας Σιατίτσα
Δρ. Αρχιτέκτονας-Πολυετόμος, Ερευνήτρια σε θέματα κατοικίας
και αστικής ανάπτυξης.

Ερευνώντας ένα παράδοξο και έναν μύθο

Η μελέτη του Νίκου Βράντση έχει ως αφετηρία μια πολύ απλή υπόθεση: ότι σε κάθε Δήμο της χώρας υπάρχει ένα πλεόνασμα κατοικιών και κτιρίων σε αδράνεια, τα οποία θα μπορούσαν να καλύψουν με επάρκεια τις στεγαστικές ανάγκες ατόμων και νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν στεγαστικά προβλήματα, εφόσον αξιοποιηθούν σωστά στο πλαίσιο ενός τοπικού και συλλογικού σχεδίου για την κατοικία. Ταυτόχρονα, μια τέτοια παρέμβαση θα αποτελούσε κίνητρο για την προσέλκυση ανθρώπων που θέλουν να ζήσουν και να εργαστούν σε τόπους που αντιμετωπίζουν δημογραφική συρρίκνωση και οικονομικό μαρασμό.

Το φαινόμενο έχει επισημανθεί σε πολλές χώρες της αναπτυγμένης δύσης: ενώ υπάρχουν κενά κτίρια, αυξάνονται οι άνθρωποι χωρίς σπίτι, που διαμένουν σε ακατάλληλα καταλύματα ή που αντιμετωπίζουν στεγαστική επισφάλεια. Οι λόγοι για την ύπαρξη αδρανών, ανεκμετάλλετων κτιριακών πόρων, διαφέρουν από τόπο σε τόπο ανάλογα με τη διαδρομή τοπικής ανάπτυξης και υποβάθμισης, τις μεταλλαγές του παραγωγικού μοντέλου σε διάφορες ιστορικές φάσεις, τους κύκλους του κατασκευαστικού κλάδου και της κτηματομεσιτικής αγοράς, τις δημογραφικές μεταβολές και τις αλλαγές στους τρόπους διαβίωσης. Στη Νότια Ευρώπη, η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κενών κατοικιών και κτιρίων σχετίζεται με τον κομβικό ρόλο της παραγωγής κατοικίας για την οικονομία, και την ενεργό συμμετοχή των νοικοκυριών στις διαδικασίες παραγωγής κατοικιών όχι μόνο πρώτης, αλλά και παραθεριστικής ή δεύτερης κατοικίας. Η κατοικία αποτελεί ένα σημαντικό περιουσιακό στοιχείο που παραμένει στο πλαίσιο της διευρυμένης οικογένειας, συχνά χωρίς να μπορεί να αξιοποιηθεί καθώς οι ανάγκες της οικογένειας αλλάζουν. Παράλληλα, η εγκατάλειψη της υπαίθρου, η αποβιομηχάνιση, η άνιση

ανάπτυξη των περιφερειών και τα διαδοχικά κύματα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης έχουν αφήσει σε πολλά μέρη της Ελλάδας σημαντικούς κενούς και υποχρησιμοποιούμενους κτιριακούς πόρους.

Η μελέτη έρχεται επίσης να φωτίσει μια σημαντική παρανόηση: έχουν οι κάτοικοι των μικρών Δήμων στεγαστικά προβλήματα; Τι είδους είναι αυτά και ποιους αφορούν; Η συστηματική και ενδεδειγμένη τεκμηρίωση του προβλήματος στην πόλη της Νάουσας έχει σαν στόχο να ανοίξει αυτή τη συζήτηση, μετατοπίζοντας το επίκεντρο του προβληματισμού για την έλλειψη στέγης από τα μεγάλα αστικά κέντρα προς την επαρχία. Πρόκειται για ένα θέμα που παραμένει σε μεγάλο βαθμό άγνωστο, καθώς τα μεγάλα ποσοστά ιδιοκατοίκησης στην επαρχία και τους μικρότερους Δήμους της Ελλάδας (κατά κανόνα πάνω από 90%), επισκιαίνουν το γεγονός ότι υπάρχουν ομάδες του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν σοβαρά στεγαστικά προβλήματα. Αν και συχνά στη συζήτηση αυτή μπαίνει το ερώτημα για τον αριθμό των αστέγων, οι έρευνες για την έλλειψη στέγης έχουν δείξει ότι το ζήτημα δεν είναι αμιγώς ποσοτικό, αλλά πρωτίστως ποιοτικό. Υπάρχουν πολύ διαφορετικές καταστάσεις έλλειψης στέγης, που δεν αφορούν μόνο τις πιο ορατές πτυχές του προβλήματος –την κορυφή του παγόβουνου–, αλλά ένα πλήθος αθέατων καταστάσεων στεγαστικής επισφάλειας και αποστέρησης, που διαφεύγουν τόσο από το δημόσιο διάλογο όσο και από τη δημόσια πολιτική.

Με πολλές αφορμές έχουν αναφερθεί περιπτώσεις αστέγων σε επαρχιακούς και αγροτικούς Δήμους, γνωστές στις κοινωνικές υπηρεσίες των Δήμων, που όμως δηλώνουν αδυναμία να ανταποκριθούν σε μακροχρόνιες ή έκτακτες στεγαστικές ανάγκες, καθώς δεν έχουν τα κατάλληλα εργαλεία και τους απαιτούμενους πόρους. Μετανάστες, εποχιακοί εργαζόμενοι και εργαζόμενες, άνθρωποι σε ακραία φτώχεια, χωρίς υποστηρικτικό περιβάλλον ή με πολλαπλές επιβαρύνσεις (ψυχικής υγείας, ουσιοεξάρτησης κ.ά.). Έπειτα, υπάρχουν όλες εκείνες οι περιπτώσεις αναγκαστικής παραμονής στη γονεϊκή ή την οικογενειακή εστία, συχνά σε κακοποιητικά περιβάλλοντα, ή η αποδοχή κακών στεγαστικών συνθηκών ελλείψει εναλλακτικής επιλογής, σε μια συγκυρία που οι τιμές κατοικίας αυξάνουν αναντίστοιχα με τους μισθούς και τα εισοδήματα. Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε τις ακραίες καταστάσεις διαβίωσης σε απάνθρωπες συνθήκες, όπως είναι οι καταυλισμοί προσφύγων, Ρομά αλλά και εργαζόμενων σε αγροτικές εργασίες, όπως ο καταυλισμός στην Μανωλάδα.¹

Οι λύσεις που προτείνουν οι Δήμοι, είναι συχνά άτυπες, ακατάλληλες και

1 Παρά τα κατ' εξακολούθηση δραματικά γεγονότα και δημοσιεύματα για τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς αυτούς, μέχρι τώρα δεν έχει κινηθεί κάποια διαδικασία ουσιαστικής παρέμβασης για την παροχή αξιοπρεπούς στέγασης. Δείτε: αναφορά για την κατάσταση στην Μανωλάδα της οργάνωσης Generation 2.0 (<https://bit.ly/3rYyGXs>), αναφορά των Γιατρών του Κόσμου για τον έναν χρόνο μετά τη Μόρια (<https://bit.ly/3pR5ZZV>).

επισφαλείς, όπως αυτές που περιγράφονται στη παρούσα μελέτη. Θέατρα, ανενεργές πτέρυγες νοσοκομείων και παλιά κτίρια υπηρεσιών χρησιμοποιούνται σε ένα ημι-επίσημο καθεστώς. Όμως, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων οι άνθρωποι εγκαταλείπονται και αναζητούν λύσεις επιβίωσης ανάλογα με τα διαθέσιμα κοινωνικά δίκτυα και τις οικονομικές δυνατότητές τους. Καθώς φαίνεται, ακόμη και τα λίγα διαθέσιμα προγράμματα, όπως για παράδειγμα το Στέγαση και Εργασία του Υπουργείου Εργασίας, δεν αξιοποιούνται από μικρούς Δήμους. Κάτι που έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με την τεχνική και επιχειρησιακή ανεπάρκεια των δημοτικών υπηρεσιών να διαχειριστούν σύνθετα προγράμματα, με την ελλιπή πληροφόρηση, αλλά κυρίως με τη χαμηλή προτεραιότητα που αποδίδεται στο ζήτημα της στέγασης ως κοινωνικό ζήτημα για το οποίο απαιτείται δημόσια παρέμβαση.

Η υποδοχή και προσωρινή φιλοξενία των προσφύγων ήταν άλλη μια πρόκληση στην οποία κλήθηκαν να ανταποκριθούν οι Δήμοι μετά το 2015. Οι τοπικές αρχές και οι τοπικές κοινωνίες αντέδρασαν διαφοροποιημένα στην προσπάθεια γεωγραφικής κατανομής των αιτούντων άσυλο σε όλη την επικράτεια. Συχνά κυριάρχησαν φοβικά αντανακλαστικά και επικαλέστηκαν αδυναμία ανταπόκρισης, από την άλλη δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που υιοθέτησαν μια προσέγγιση βασισμένη στην αλληλεγγύη και την ανθρωπιά, ενεργοποιώντας τοπικούς μηχανισμούς συνδρομής και πόρους.² Άλλωστε, όπως αναφέρεται και στον οδηγό για την Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2014), η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μεταξύ των μεταναστών και των κοινοτήτων υποδοχής τους μπορεί να βελτιώσει τις σχέσεις σε επίπεδο κοινοτήτων και να επιλύσει μακροχρόνια προβλήματα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, αυξάνοντας παράλληλα το ποσοστό απασχόλησης σε αμφότερες τις κοινότητες.

Εναλλακτικοί δρόμοι τοπικής ανάπτυξης και ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής

Οι στρατηγικές αστικής και τοπικής ανάπτυξης στην Ελλάδα κατά κύριο λόγο υιοθετούν μια προσέγγιση που αναζητά συγκριτικά πλεονεκτήματα, στον φυσικό-περιβαλλοντικό πλούτο, την αγροτική παραγωγή και τα τοπικά προϊόντα, ή την ανάδειξη της ιστορίας και της παράδοσης. Αντίθετα, δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην αναπτυξιακή προοπτική που μπορεί να έχει η κοινωνική πολιτική ως τοπική συλλογική υποδομή για την κάλυψη των βασικών αναγκών των κατοί-

2 Αντίστοιχα με πλήθος δικτυώσεων δήμων στην Ευρώπη που υποστηρίζουν ένα διαφορετικό μοντέλο διαχείρισης της μετανάστευσης όπως Fearless cities, From sea to city, Moving-cities. eu κ.α.

κων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής σε έναν τόπο συνολικά. Η καταπολέμηση της έλλειψης στέγης αποτελεί έναν σημαντικό άξονα μιας τέτοιας πολιτικής, σε συνδυασμό με διαφορετικούς στόχους όπως η ενεργειακή αναβάθμιση και θωράκιση του κτιριακού αποθέματος, η αναβάθμιση υποβαθμισμένων γειτονιών και περιοχών, η ενίσχυση των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, παράλληλα με πολιτικές για την ένταξη προσφύγων και μεταναστών, την υποστήριξη των νέων –φοιτητών ή σε μετάβαση στην αγορά εργασίας–, τις πολιτικές φροντίδας για την τρίτη ηλικία και τα άτομα με αναπηρίες κ.ά.

Έναν τέτοιο ρόλο μπορούν να παίξουν προγράμματα που συνδέονται με την παροχή σταθερής και αυτόνομης κατοικίας (τύπου Housing First), καθώς και τα προγράμματα υποδοχής και στέγασης προσφύγων, που αναζητούν λύσεις απευθείας στην κοινότητα στοχεύοντας στη διασπορά και ένταξη των ωφελούμενων πληθυσμών και όχι στην απομόνωσή τους σε μαζικούς χώρους προσωρινής στέγασης (ΕΕ, 2014). Τα προγράμματα αυτά δεν αφορούν εντέλει αποκλειστικά τη στέγαση, αλλά ούτε στενά τις συγκεκριμένες ομάδες και τα άτομα που ωφελούνται, αλλά το σύνολο της κοινότητας. Μέσω μιας ολοκληρωμένης και ανοιχτής προσέγγισης, δίνεται η δυνατότητα στις τοπικές αυτοδιοικήσεις και τις τοπικές κοινωνίες, να καταπολεμήσουν την έλλειψη στέγης, αξιοποιώντας διαφορετικές μορφές στέγασης, όπως η ενοικίαση ιδιωτικών διαμερισμάτων και κατοικιών, η χρήση της ακίνητης περιουσίας του δημοσίου, καθώς και η δημιουργία δεξαμενών κοινωνικής και οικονομικά προσιτής κατοικίας, τα οποία ενισχύουν την τοπική οικονομία, αλλά ταυτόχρονα δημιουργούν μηχανισμούς παρέμβασης και κοινωνικές υποδομές που μπορούν να ωφελήσουν το σύνολο των τοπικών πληθυσμών. Επιπλέον, προγράμματα που συνδυάζουν τη στέγαση με διαφορετικές μορφές στήριξης και φροντίδας, δημιουργούν θέσεις εργασίας τόσο για τις υπό ένταξη ομάδες (αστέγους, μετανάστες κ.λπ.), όσο και για την τοπική κοινωνία, ενεργοποιούν κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης και συνεργασίας, και μπορούν να αποφέρουν μακροπρόθεσμα οφέλη εφόσον γίνουν αντιληπτά όχι ως επιβάρυνση, αλλά ως μέσα ενίσχυσης της τοπικής ανάπτυξης. Όπως ανέδειξε μια πρόσφατη συγκριτική μελέτη ευρωπαϊκών πόλεων σε διαδικασία ανάκαμψης, οι τοπικές πολιτικές ανάπτυξης που βασίζονται σε νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις (περιορισμός του κράτους, προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων, μεγιστοποίηση κέρδους) πετυχαίνουν οικονομική ανάπτυξη η οποία είναι ασταθής και άνιση, ενώ πολιτικές που βασίζονται στην πρόνοια πετυχαίνουν τοπική ανάπτυξη με πιο ολοκληρωμένο, μακροπρόθεσμο και συμπεριληπτικό τρόπο (Haas κ.ά., 2021).

Η αναγνώριση των δυνατοτήτων και των διαθέσιμων πόρων μιας περιοχής για την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων της αποτελεί στρατηγικό άξονα τοπικής ανάπτυξης που βασίζεται στην εγγύτητα. Σε αντίθεση με παραδοσιακές πολιτικές που επιδιώκουν είτε τη διαμόρφωση τοπικών συνθηκών που θα προ-

σελκύσουν διεθνείς οικονομικούς παίκτες, είτε αντίστροφα τον προσανατολισμό της δραστηριότητας των τοπικών επιχειρήσεων προς το εξωτερικό, οι μεθοδολογίες αυτές προτείνουν την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών και την εφαρμογή κοινωνικών καινοτομιών για την ενεργοποίηση της οικονομίας ενδογενώς. Μια τέτοια προσέγγιση προτείνουν οι Gibson-Graham και η ομάδα Community Economies, με έμφαση στη δίκαιη αναδιανομή και την κοινωνική συμπερίληψη (Gibson-Graham, Cameron and Healy, 2013). Αντίστοιχα το δίκτυο Fearless Cities (Ατρόμητες Πόλεις) των δήμων του κινήματος της Νέας Αυτοδιοίκησης (New Municipalism) προτείνουν τον όρο «Inward focused local economic development» (Εσωστρεφής τοπική οικονομική ανάπτυξη), με έμφαση στην ενίσχυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και της κυκλικής οικονομίας σε τοπικό επίπεδο (Fearless cities, 2019). Εξίσου ενδιαφέρονσα είναι και η αναζήτηση ενός διαφορετικού ρόλου για την τοπική αυτοδιοίκηση. Αντιστρέφοντας το επιχειρηματικό μοντέλο αστικής ανάπτυξης (urban entrepreneurialism) και αξιοποιώντας την πρόταση της Mazzucato για το επιχειρηματικό κράτος, οι Thomson κ.ά. (2019), προτείνουν τη σύμπραξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, για την επένδυση σε οικονομικά βιώσιμα προγράμματα που, αξιοποιώντας τοπικούς πόρους, ενισχύουν την (μη εμπορευματική) αξία της γης και των κτιρίων, την (συνεταιριστική) εργασία και το κεφάλαιο (μακροπρόθεσμης απόδοσης), με στόχο τον εκδημοκρατισμό της οικονομίας και την επανασύνδεσή της με τους ανθρώπους και τους τόπους.

Η συζήτηση αυτή αναδεικνύει επιπλέον δυνατότητες συλλογικής και κοινωνικής διαχείρισης των τοπικών πόρων στο πλαίσιο δικτύων ανταλλαγής και διαμοιρασμού, ιδιαίτερα πρόσφορη σε μικρότερους Δήμους και κοινότητες. Συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά την ακίνητη περιουσία που ανήκει στα νοικοκυριά, αν και πρόκειται για το σημαντικότερο περιουσιακό στοιχείο που διαθέτουν, έχει ταυτόχρονα και μια πολύτιμη αξία χρήσης που ακυρώνεται εφόσον παραμείνει σε αδράνεια ή υποχρησιμοποιείται. Η δημιουργία μηχανισμών επανάχρησης των αδρανών στεγαστικών πόρων, πέρα από την εμπορική τους αξιοποίηση στο πλαίσιο της αγοράς, μπορεί να έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Μια τέτοια προσέγγιση εφαρμόζεται σε αρκετούς συνεταιρισμούς κατοικίας, όπου με βάση τον κύκλο ζωής ενός νοικοκυριού (π.χ. συγκατοίκηση, απόκτηση παιδιών, ενηλικίωση και αυτονόμηση παιδιών ή ανάγκη φροντίδας ηλικιωμένων ή άλλες συλλογικές μορφές διαβίωσης κ.λπ), γίνεται ανακατανομή των διαθέσιμων κατοικιών ώστε να καλύπτονται καλύτερα οι ανάγκες σε χώρους με βάση τη σύνθεση του νοικοκυριού σε διαφορετικές φάσεις της ζωής του. Αντίστοιχα, η ανταλλαγή κατοικιών εφαρμόζεται σε προγράμματα στέγασης ηλικιωμένων, όπου δίνεται η δυνατότητα σε ηλικιωμένους ιδιοκτήτες κατοικιών

που δεν τους εξυπηρετούν πλέον (είναι πολύ μεγάλες ή δεν έχουν καλή προσβασιμότητα), να διαθέσουν την κατοικία τους προς ενοικίαση με χαμηλό μίσθωμα σε δικαιούχους κοινωνικής κατοικίας, σε αντάλλαγμα για μια κατοικία, αυτόνομη πάλι, αλλά πιο μικρή, με κατάλληλες προσαρμογές για την τρίτη ηλικία και υποστηρικτικές υπηρεσίες. Τέλος, είναι πολλά τα προγράμματα συστέγασης ή αντιστοίχισης (home-matching, home-sharing) φοιτητών, νέων ή άλλων κοινωνικών ομάδων, σε σπίτια οικογενειών ή ηλικιωμένων νοικοκυριών που διαθέτουν δωμάτια που δεν χρησιμοποιούν.

Η αξιοποίηση των αδρανών κτιριακών πόρων στο επίκεντρο μιας τοπικής πολιτικής για τη στέγαση

Παρόλο που λίγα από τα παραπάνω έχουν εφαρμοστεί στην Ελλάδα, αποτελούν υπαρκτά παραδείγματα που μας παρακινούν να σκεφτούμε με έναν διαφορετικό τρόπο για τη μορφή που μπορεί να πάρει η κοινωνική πολιτική για την κατοικία σε τοπικό επίπεδο. Αντί να αντιμετωπίζεται ως μια στενά προνοιακή πολιτική, που επιβαρύνει τον δημόσιο προϋπολογισμό και τη διοίκηση, μπορεί να ενταχθεί σε μια ευρύτερη πολιτική ενίσχυσης και αναζωογόνησης της υπαίθρου, με επίκεντρο την αξιοποίηση των υφιστάμενων –ιδιωτικών και δημόσιων– κτιριακών πόρων και με την ενεργοποίηση και άμεση εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας.³

Η συγκυρία είναι ευνοϊκή, καθώς είναι διαθέσιμοι χρηματοδοτικοί πόροι για την επισκευή και ενεργειακή αναβάθμιση του γερασμένου και ενεργοβόρου κτιριακού αποθέματος των ευρωπαϊκών πόλεων. Στο πλαίσιο αυτό δίνεται έμφαση στην καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας και τη διασφάλιση οικονομικά προσιτής κατοικίας ως αποτέλεσμα συνδυασμένων παρεμβάσεων στα κτίρια και τις κατοικίες. Στην Ελλάδα το ποσό που δεσμεύτηκε για την κοινωνική πολιτική κατοικίας είναι ελάχιστο (1,3 εκ) σε σχέση με τους συνολικούς πόρους που θα διατεθούν για την ενεργειακή αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος της χώρας.⁴ Θα είναι μια χαμένη ευκαιρία αν δεν εξειδικευτεί ένα πολύ μεγαλύτερο μέρος των 2,7 δις του Ταμείου Ανάκαμψης (με προοπτική κινητοποίησης επενδυτικών πόρων 5,2 δις),⁵ για την εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων επανάχρησης κτιρίων και επισκευής κατοικιών για τη στέγαση ευάλωτων ομάδων από τους Δήμους.

3 Μια αντίστοιχη προσέγγιση, για τον Δήμο Αθηναίων, έχει αναπτυχθεί στο Αράπογλου, Μαλούτας και Σιατίτσα 2017.

4 https://ec.europa.eu/info/files/factsheet-greeces-recovery-and-resilience-plan_en, το ζήτημα ανέδειξε πρόσφατα και η οργάνωση Housing Europe στη συγκριτική μελέτη για την επίδραση του Ταμείου Ανάκαμψης στις πολιτικές κατοικίας των ευρωπαϊκών χωρών (Housing Europe 2021).

5 Πυλώνες και άξονες, του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (<https://greece20.gov.gr/pylwnes-aksones/>).

Είναι γνωστό ότι στην Ελλάδα η στεγαστική πολιτική ασκήθηκε κατά κύριο λόγο από το κεντρικό κράτος, ενώ οι Δήμοι δεν απέκτησαν ποτέ ούτε ουσιαστικές αρμοδιότητες ούτε επαρκείς πόρους. Ακόμη και σήμερα, οι Δήμοι εκτελούν κεντρικά σχεδιαζόμενες πολιτικές (Στέγαση και Εργασία, Υπνωτήρια και Κέντρα Ημέρας αστέγων, Ξενώνες κακοποιημένων γυναικών, ESTIA και HELIOS για τους πρόσφυγες), ενώ είναι λίγοι οι Δήμοι που έχουν αναπτύξει μια πιο ενεργητική δράση σε αυτόν τον τομέα. Δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε την αποδυνάμωση των Δήμων από τις πολιτικές λιτότητας την περίοδο της κρίσης, τον περιορισμό του προϋπολογισμού τους και την υποστελέχωση κομβικών υπηρεσιών, όπως οι τεχνικές υπηρεσίες, που συχνά δεν έχουν την τεχνική επάρκεια αλλά ούτε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό για να αναλάβουν τον σχεδιασμό και την εφαρμογή σύνθετων και μακροπρόθεσμων πολιτικών. Επομένως, ο ρόλος των εθνικών πολιτικών και του κεντρικού κράτους είναι κομβικός για την υποστήριξη τοπικών σχεδίων ανάπτυξης με άξονα την κοινωνική πολιτική. Παράλληλα με την ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας, απαιτούνται άμεσα μηχανισμοί για τη μεταβίβαση πόρων και τεχνογνωσίας, την ενδυνάμωση της τοπικής αυτοδιοίκησης και τη θεσμική κατοχύρωση των δράσεων σε τοπικό επίπεδο, με στόχο τη μακροχρόνια βιωσιμότητα και αποτελεσματικότητά τους.

Αθήνα, Δεκέμβριος 2021

Αναφορές

Αράπογλου Β., Μαλούτας Θ. και Σιατίτσα Δ. (2019) «Κενές κατοικίες: ένας πόρος για την κοινωνική πολιτική κατοικίας και την τοπική ανάπτυξη στην Αθήνα», περιοδικό *Γεωγραφίες* (33).

Barcelona En Comu (2019) *Fearless Cities: A Guide to the Global Municipalist Movement*, New Internationalist Publications (<https://bit.ly/3ylQ8WY>).

European Commission (2014) *Guidance on Community-led. Local Development (CLLD) for local actors*. Brussels (<https://bit.ly/3dQOMdn>).

Haase A., Bontje M., Couch C., Marcinczak S., Rink D., Rumpel P. και Wolff M. (2021) Factors driving the regrowth of European cities and the role of local and contextual impacts: A contrasting analysis of regrowing and shrinking cities, *Cities* (108).

Housing Europe (2021) *Impact of the Recovery Plans on the Social and Affordable Housing Sector*, ηλεκτρονική έκδοση (<https://bit.ly/3dIpezl>).

Gibson-Graham J.K., Cameron J. και Healy S. (2013) *Take Back the Economy: An Ethical Guide For Transforming Our Communities*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Thomson M. κ.ά. (2019) *Re-grounding the city with Polanyi: From urban entrepreneurialism to entrepreneurial municipalism*, EPA: Economy and space.

Εισαγωγή

Του Νίκου Βράντση
Ομάδα H.A.R.T.A

Η πρόσβαση σε επαρκή στέγαση¹ αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα και προϋπόθεση για μια αξιοπρεπή ζωή.² Ωστόσο, παραμένει ένα δικαίωμα ανεκπλήρωτο για μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού.

Το ελληνικό στεγαστικό μοντέλο διαφέρει ριζικά από το μεταπολεμικό (Βόρειο) Ευρωπαϊκό παράδειγμα της κεντρικά σχεδιασμένης και παρεχόμενης κατοικίας στον πληθυσμό, κυρίως γιατί το ελληνικό κράτος μετακύλισε μεταπολεμικά την ευθύνη της πρόσβασης σε κατοικία στον θεσμό της οικογένειας³ και υποστήριξε με άμεσους και έμμεσους τρόπους την ιδιοκατοίκηση.⁴

1 «Επαρκής θεωρείται η κατοικία που: (i) προσφέρει ασφάλεια (νομική προστασία ενάντια σε εξώσεις, παρενοχλήσεις, και άλλες απειλές), (ii) προσφέρει πρόσβαση σε υπηρεσίες και υποδομές (πόσιμο νερό, καλές συνθήκες υγιεινής, ηλεκτρικό ρεύμα, θέρμανση, φωτισμός, αποθήκευση τροφίμων κ.λπ), (iii) είναι προσιτή (το κόστος που δαπανάται για τη στέγαση να μην θέτει σε κίνδυνο την άσκηση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων), (iv) είναι κατοικήσιμη (να προσφέρει σωματική ασφάλεια, και επαρκή χώρο, να παρέχει προστασία από κρύο, υγρασία, υπερθέρμανση, βροχή, αέρα και άλλες απειλές για την υγεία), (v) είναι προσβάσιμη (να λαμβάνει υπόψη τις ειδικές ανάγκες μη προνομιούχων ομάδων και περιθωριοποιημένων ατόμων), (vi) έχει καλή τοποθεσία (να μην είναι αποκομμένη από ευκαιρίες απασχόλησης, υπηρεσίες υγείας, σχολεία, παιδότοπους και άλλες υπηρεσίες, και να μη βρίσκεται σε μολυσμένες και επικίνδυνες περιοχές), (vii) είναι επαρκής πολιτισμικά (να σέβεται και να λαμβάνει υπόψη την έκφραση της πολιτισμικής ταυτότητας)». The Right to Adequate Housing, FactSheet No.21/Rev.1, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf.

2 UN Habitat. (2021). The Right to Adequate Housing, FactSheet No.21/Rev.1, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf.

3 Βλ. Papadopoulos, T & Roumpakis, A. (2013). Familistic welfare capitalism in crisis: social reproduction and anti-social policy in Greece. *Journal of International and Comparative Social Policy*. 29(3):204–224.

4 Βλ. Κάλφα Κ. (2019). *Αυτοστέγαση Τώρα. Η Αθέατη Πλευρά της Αμερικανικής Βοήθειας*

Ωστόσο, μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και την οικονομική κρίση που ακολούθησε, οι βασικοί πυλώνες του ελληνικού μοντέλου στέγασης έχουν αποδυναμωθεί σε σημείο κατάρρευσης. Οι υλικοί πόροι των νοικοκυριών έχουν συρρικνωθεί, τα επίπεδα ανεργίας και φτώχειας έχουν εκτοξευθεί με αποτέλεσμα όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού να αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης.⁵ Το οικογενειοκεντρικό, ελληνικό στεγαστικό μοντέλο είναι σε εμφανή κρίση, αλλά η απόκριση του κράτους είναι περιορισμένη και σίγουρα ανεπαρκής.⁶

Οι μελέτες που συνδέονται με την εξέταση ζητημάτων και προβλημάτων γύρω από τη στέγαση, επικεντρώνονται κυρίως στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, παραβλέποντας τη μορφή των στεγαστικών προκλήσεων στην ελληνική περιφέρεια. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να κάνει ένα πρώτο βήμα, συμβάλλοντας στη κάλυψη αυτού του κενού, σκιαγραφώντας το στεγαστικό παράδοξο που συναντάται σε έναν μικρό Δήμο και αποτυπώνοντας στεγαστικές προκλήσεις πληθυσμών που διαμένουν σε αυτόν.

Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε ο Δήμος Νάουσας, με αφορμή τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τον Νοέμβριο του 2019, όταν το Υπουργείο Μετανάστευσης αποφάσισε να μετεγκατασταθούν σε ξενοδοχεία γύρω από την πόλη της Νάουσας περίπου διακόσιες οικογένειες αιτούντες άσυλο. Ένα μέρος της τοπικής κοινωνίας αντέδρασε, προβαίνοντας ακόμα και σε άσκηση σωματικής βίας ενάντια στις αφιχθείσες οικογένειες, ενώ πολλοί εκλεγμένοι αντιπρόσωποι στο δημοτικό συμβούλιο της Νάουσας κράτησαν αμυντική στάση, χρησιμοποιώντας το επιχείρημα ότι «η φέρουσα ικανότητα του Δήμου είναι περιορισμένη» και ότι αυτός δε μπορεί να φιλοξενήσει οικογένειες προσφύγων.

Η μελέτη αυτή αφενός επιχειρεί να αναδείξει ότι ο Δήμος Νάουσας διαθέτει πολλούς, κενούς, καλής ποιότητας στεγαστικούς πόρους. Αφετέρου επιχειρεί να δείξει ότι η άρνηση της τοπικής διοίκησης και της κεντρικής κυβέρνησης να προσφέρει στεγαστική βοήθεια στους αιτούντες άσυλο, με έναν συγκροτημένο και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, είχε άμεσες επιπτώσεις στα φτωχά τμήματα του τοπικού πληθυσμού. Αν υπήρχε ένας μηχανισμός καταγραφής και χρήσης των κενών κατοικιών στο πλαίσιο μιας τοπικής στεγαστικής πολιτικής, αυτό δε θα ωφελούσε μόνο τους αιτούντες άσυλο αλλά και τα μεγάλα τμήματα του τοπικού πληθυσμού που αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης.

Στην Ελλάδα. Εκδόσεις Futura.

5 Βλ. Μπαλαμπανίδης, Δ. Πατατούκα, Σ. Σιατίτσα, Δ. (2013). Το Δικαίωμα Στην Κατοικία την Περίοδο της Κρίσης στην Ελλάδα. *Γεωγραφίες*, 22 σ. 30-51

6 Βλ. Maloutas, T., Siatitsa, D., & Balampanidis, D. (2020). Access to Housing and Social Inclusion in a Post-Crisis Era: Contextualizing Recent Trends in the City of Athens. *Social Inclusion*, 8(3), 5–15. <https://doi.org/10.17645/si.v8i3.2778>

Με αφορμή αυτή την έρευνα ευελπιστούμε να «εμφανίσουμε» τις μέχρι τώρα αποσιωπημένες στεγαστικές προκλήσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι όλο και περισσότεροι άνθρωποι σε μικρούς Δήμους της χώρας.

Η μελέτη χωρίζεται σε έξι ενότητες. Η πρώτη ενότητα παρουσιάζει συνοπτικά ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού στεγαστικού μοντέλου και την εμβάθυνση των πιέσεων που αυτό υφίσταται κυρίως μετά την οικονομική κρίση του 2008. Η δεύτερη ενότητα ξεκαθαρίζει τη χρησιμότητα εστίασης σε έναν μικρό Δήμο. Η τρίτη ενότητα εισάγει τον αναγνώστη σε έναν πιο ευρύ ορισμό της έλλειψης στέγης, που χρησιμοποιείται για αυτή τη μελέτη. Στην τέταρτη ενότητα χρησιμοποιούνται δεδομένα κυρίως της προηγούμενης απογραφικής περιόδου αλλά και πιο επικαιροποιημένα δεδομένα των ωφελουμένων βασικών επιδομάτων, για να εκτιμηθούν οι δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές τάσεις στον Δήμο Νάουσας, ο αριθμός και η κατάσταση του αποθέματος κατοικιών καθώς και ο αριθμός και τα χαρακτηριστικά πληθυσμών που είναι πιθανό να αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης. Επιχειρούμε να αποτυπώσουμε το στεγαστικό παράδοξο στο Δήμο Νάουσας: δηλαδή την ύπαρξη κενών, καλής ποιότητας σπιτιών με την ταυτόχρονη ύπαρξη μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν στεγαστική έλλειψη. Η επόμενη ενότητα στηρίζεται σε συνεντεύξεις με ανθρώπους που υφίστανται έλλειψη στέγης και αποτυπώνει το δομικό στεγαστικό πρόβλημα μέσα από προσωπικές ιστορίες. Η τελευταία ενότητα επιχειρεί να συνοψίσει τα ευρήματα και να παρουσιάσει τους βασικούς λόγους για τους οποίους η εξασφάλιση επαρκούς στέγασης στον πληθυσμό πρέπει να τεθεί ως διοικητική και κοινωνική προτεραιότητα σε μικρούς Δήμους.

1

Το δικαίωμα στην κατοικία στο ελληνικό μοντέλο στέγασης

Η πρόσβαση σε επαρκή κατοικία αναγνωρίζεται ως προϋπόθεση μιας αξιοπρεπούς ζωής ήδη από την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ του 1948 όσο και από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του 1966. Η σημασία της αναγνωρίζεται και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ενδεικτικά μόνο, μπορεί να γίνει μνεία στα άρθρα 19 και 20 του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, όπου αναφέρεται η υποχρέωση των κρατών-μελών να μεριμνούν για την πρόσβαση των ανθρώπων σε επαρκή κατοικία και αναγκαίες υπηρεσίες¹ ή στα άρθρα 30 και 31 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη όπου επισημαίνεται η σημασία της πρόσβασης όλων των ανθρώπων σε επαρκή και προσιτή κατοικία.²

Ωστόσο τα στεγαστικά συστήματα των κρατών-μελών παρουσιάζουν ιστορικά διαμορφωμένες, δομικές διαφορές που επηρεάζουν τη δυνατότητά τους να ανταποκριθούν στις στεγαστικές ανάγκες του πληθυσμού. Τα (βορειο)ευρωπαϊκά κράτη εφάρμοσαν μεταπολεμικά πολιτικές παροχής κεντρικά σχεδιασμένης «έτοιμης κατοικίας» στους πολίτες τους, ενώ το ελληνικό κράτος ακολούθησε μια «στρατηγική έμμεσης ανάμειξης»,³ υποβοηθώντας υλικά, νομοθετικά και ηθι-

1 The European Pillar of Social Rights. https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en.

2 Council of Europe. (1996) European Social Charter. <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3678.pdf>.

3 βλ. Emmanuel, D. (2017). Utilising Social Housing during the Post-2009 Crisis: Problems and Constraints in the Case of Greece. *Critical Housing Analysis*, 4(2), 76–83. <https://doi.org/10.13060/23362839.2017.4.2.388>.

κά την αυτοστέγαση, η οποία κανονικοποίησε την αυτο-προσπάθεια,⁴ προώθησε την ιδιόκτητη κατοικία κυρίως μέσω του συστήματος της αντιπαροχής⁵ και μετακύλισε την ευθύνη της κοινωνικής προστασίας στον θεσμό της οικογένειας.⁶

Ο θεσμός της εκτεταμένης οικογένειας υποκατέστησε τα κενά που άφησε η ελλειμματική και έμμεση ανάμιξη του κράτους. Η ενδο-οικογενειακή αλληλεγγύη έγινε βασική πηγή για τη στεγαστική εξασφάλιση των μελών της [Γράφημα 1.1].

Η Ελλάδα αποτελεί μια περίπτωση κράτους-μέλους, όπου εντοπίζεται μια αναντιστοιχία ανάμεσα σε καταστατικές προβλέψεις και δυνατότητες. Παρότι το Ελληνικό Σύνταγμα (Άρθρο 21, Παράγραφος 4)⁷ αναφέρει πως τα διάφορα επίπεδα της κρατικής διοίκησης είναι υποχρεωμένα να μεριμνούν για την επαρκή στέγαση του πληθυσμού, υπάρχει αδύναμη θεσμική μνήμη άμεσης διοικητικής παρέμβασης στον τομέα της στέγασης,⁸ ενώ δεν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική κατοικία.⁹

Μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008,

4 Βλ. Μπαλαμπανίδης, Δ. Πατατούκα, Ε. και Σιατίτσα, Δ. (2013). ό.π.

5 Η ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με το σύστημα της αντιπαροχής είναι πλούσια. Ένα πρόσφατο κείμενο βλ. Maloutas, T., Siatitsa, D., Balabanidis, D. (2020). Access to Housing and Social Inclusion in a Post-Crisis Era: Contextualizing Recent Trends in the City of Athens. *Social Inclusion*, Volume 8, Issue 3, 5–15. doi: 10.17645/si.v8i3.2778 ή και Mantouvalou, M., Mavridou, M., & Vaiou, D. (1995). Processes of social integration and urban development in Greece: Southern challenges to European unification. *European Planning Studies*, 3, 189–204. doi:10.1080/09654319508720300.

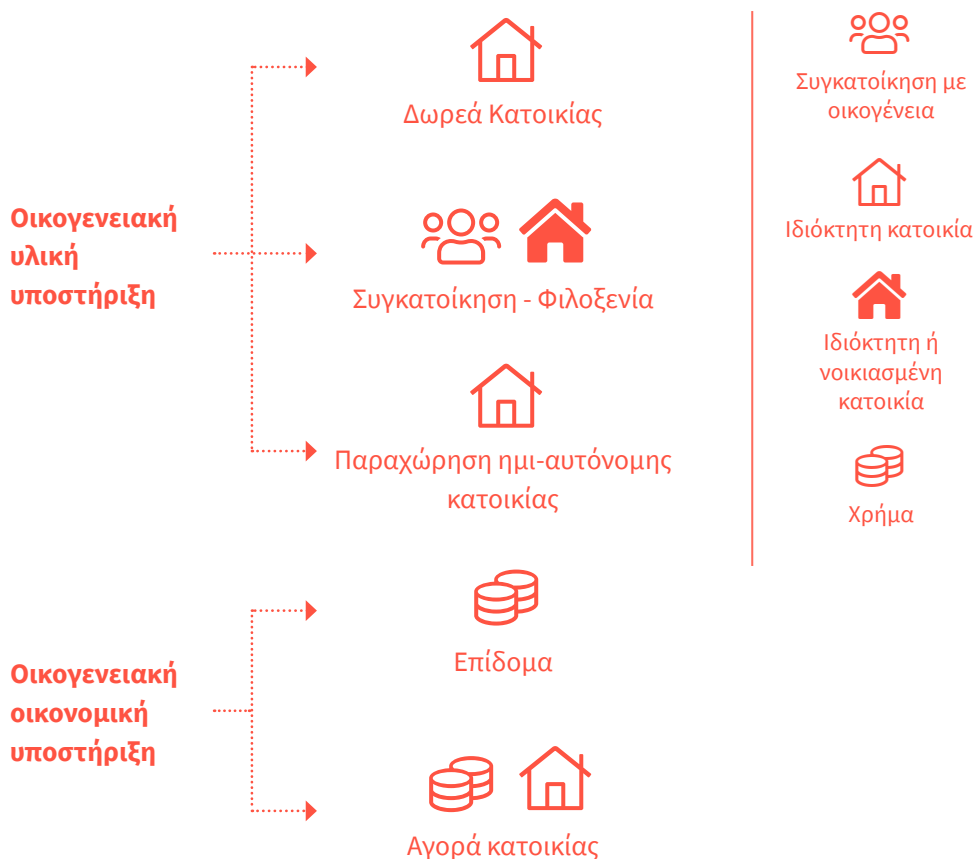
6 Βλ. σχετικά Dagkouli-Kyriakoglou, M. (2018). The Ongoing Role of Family in the Provision of Housing in Greece during the Greek Crisis. *Critical Housing Analysis*, 5(2), 35–45. <https://doi.org/10.13060/23362839.2018.5.2.441> αλλά και Papadopoulos, T., & Roumpakis, A. (2013). Familistic welfare capitalism in crisis: Social reproduction and anti-social policy in Greece. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 29(3), 204–224. <https://doi.org/10.1080/21699763.2013.863736> όπως και το Papadopoulos, T., & Roumpakis, A. (2017). Family as a Socio-economic Actor in the Political Economies of East and South East Asian Welfare Capitalisms: *Family as a Socio-economic Actor in the Political Economies of East and South East Asian Welfare Capitalisms*. *Social Policy & Administration*, 51(6), 857–875. <https://doi.org/10.1111/spol.12336>.

7 Σύνταγμα, Άρθρο 21: (Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες): <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-21/>.

8 Βλ. Σιατίτσα Δ. (2019). Που ζεις; Κατοικία στην Ελλάδα: επιπτώσεις της λιτότητας και προοπτικές. Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Παράρτημα Ελλάδας. https://rosalux.gr/sites/default/files/publications/katoikia_final_web.pdf

9 Αυτή η απουσία έχει οδηγήσει σε παρερμηνείες σχετικά με το τι είναι πολιτική κοινωνικής κατοικίας. Στην Ελλάδα οι μικρο-επιδότησεις, η παροχή προσωρινού καταλύματος ή τα πενιχρά επιδόματα, συχνά αποκαλούνται ή θεωρούνται πολιτικές κοινωνικής κατοικίας, παρά τη μηδαμινή μέριμνα για την εξασφάλιση μακροχρόνια επαρκούς στέγης για τους ωφελούμενους.

Πηγή: Δαγκούλη-Κυριάκογλου, 2018

οι πόροι του θεσμού της οικογένειας που του επέτρεπαν να λειτουργεί ως υποκατάστατο σύστημα κοινωνικής προστασίας για τα μέλη του, περιορίστηκαν σημαντικά. Η ανεργία αυξήθηκε, τα εισοδήματα και οι συντάξεις συρρικνώθηκαν, η οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών επιδεινώθηκε και η οικογενειακή μικρο-αλληλεγγύη αποδυναμώθηκε.

Η αστεγία εκτοξεύθηκε και το ίδιο έγινε με το κόστος της στέγασης. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία για την ποιότητα ζωής των Ευρωπαίων πολιτών (EU-SILC) δείχνουν πως ο αριθμός των ελληνικών νοικοκυριών που επιβαρύνονται υπερβολικά από το κόστος στέγασης είναι ο υψηλότερος μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ [Γράφημα 1.2].¹⁰

10 Παρά τους περιορισμούς του, στην παρούσα μελέτη ακολουθούμε τον ορισμό της Eurostat που θεωρεί ότι ένα νοικοκυριό επιβαρύνεται πολύ για το κόστος στέγασης όταν οι δαπάνες για τη

Το οικογενειοκρατικό σύστημα στέγασης δε μπορεί να απορροφήσει αποτελεσματικά τις πιέσεις που αντιμετωπίζουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού ενώ η διοίκηση δεν έχει αναπτύξει στρατηγικές, μηχανισμούς και εργαλεία άμεσης παρέμβασης και με εξαίρεση το επίδομα στέγασης περιορίζεται στην παροχή επιδομάτων για την ανακούφιση του κίνδυνου φτώχειας, [Γράφημα 1.3] και στη δημιουργία ξενώνων προσωρινής διαμονής για τον άστεγο πληθυσμό.

Τα κενά που δημιουργούνται λόγω της απουσίας συγκροτημένης δημόσιας πολιτικής για τη στέγαση είναι σήμερα πιο ορατά από ποτέ, ιδιαίτερα για άτομα που δεν απολαμβάνουν το άτυπο «δίκτυο προστασίας» της οικογένειας. Ο αριθμός των ατόμων που αναζητούν επαρκή κατοικία βρίσκεται σε ένα επίπεδο που πλέον δε μπορεί να αγνοηθεί. Την ίδια στιγμή οι στεγαστικοί πόροι που παραμένουν αχρησιμοποίητοι είναι πολλοί. Το 21.2% του κτιριακού αποθέματος της χώρας αποτελείται από δευτερεύουσες κατοικίες ενώ το 14.1% είναι εντελώς κενές.¹¹

Διαμορφώνεται λοιπόν μια επώδυνη στεγαστική πραγματικότητα που πλήττει όλο και περισσότερα τμήματα του πληθυσμού, η οποία δεν λύνεται με επικλήσεις στη στεγαστική αυτορύθμιση και την αυτοπροσπάθεια. Προϋποθέτει την αλλαγή του στεγαστικού μοντέλου της χώρας, την άμεση εμπλοκή της κεντρικής και της τοπικής διοίκησης για την ενεργοποίηση, τη στρατηγική χρήση και διαχείριση του ανενεργού κτιριακού αποθέματος των ελληνικών πόλεων με κοινωνικούς όρους και ευρύτερα τον σχεδιασμό μιας σταθερής δημόσιας στεγαστικής πολιτικής για την διασφάλιση κατοικίας σε όλες και όλους, σύμφωνα με τις επιταγές του Συντάγματος.

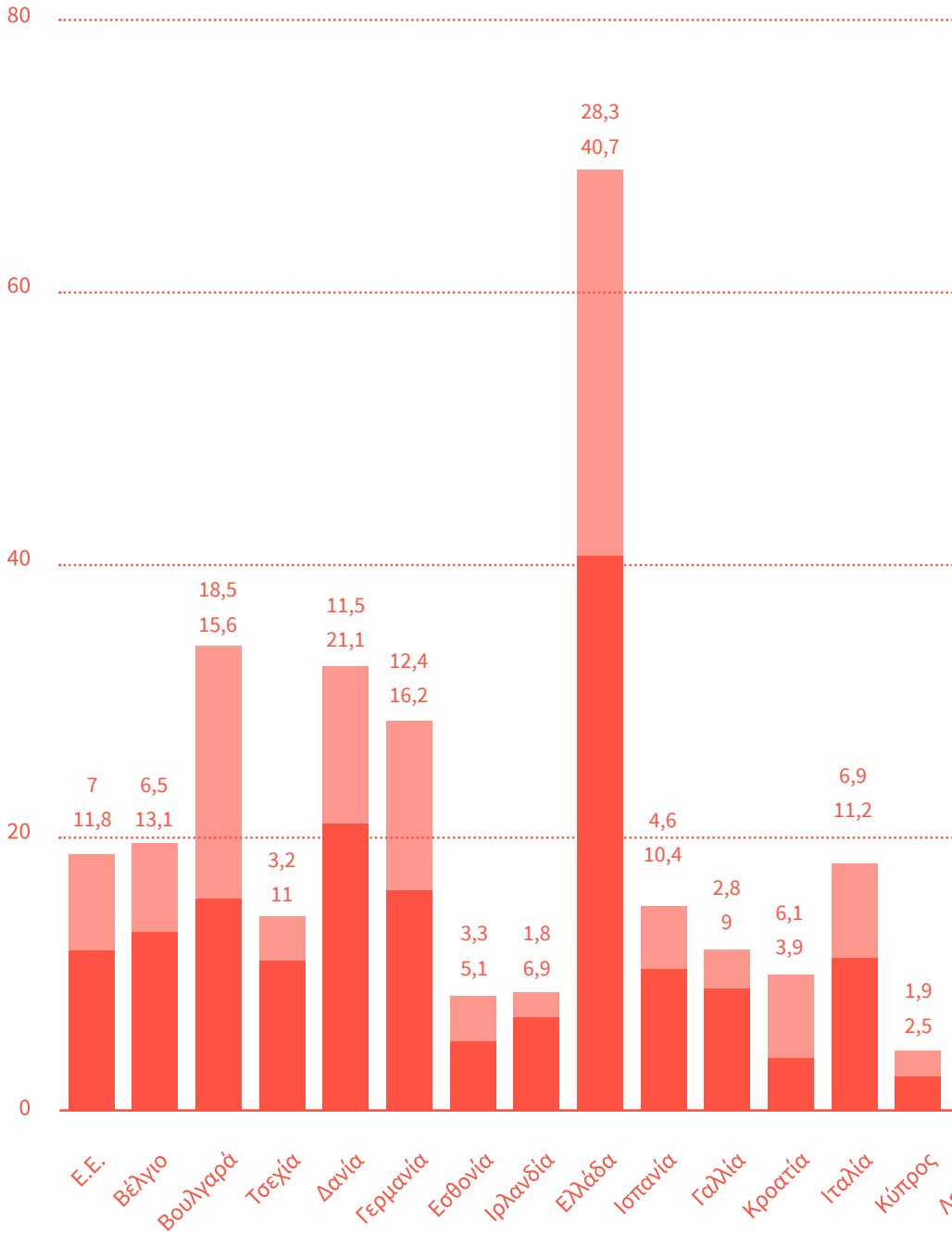

στέγαση ξεπερνούν το 40% του συνολικού εισοδήματος του νοικοκυριού/ατόμου: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHO07D__custom_138509/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=a403e087-6bbc-42d0-be2b-89e0c244d67d.

11 FEANTSA. (2016). Vacant Real Estate: Seizing the Opportunity to find Affordable Housing Solutions in Europe. <https://www.feantsa.org/download/long-version8704985128331512819.pdf>.

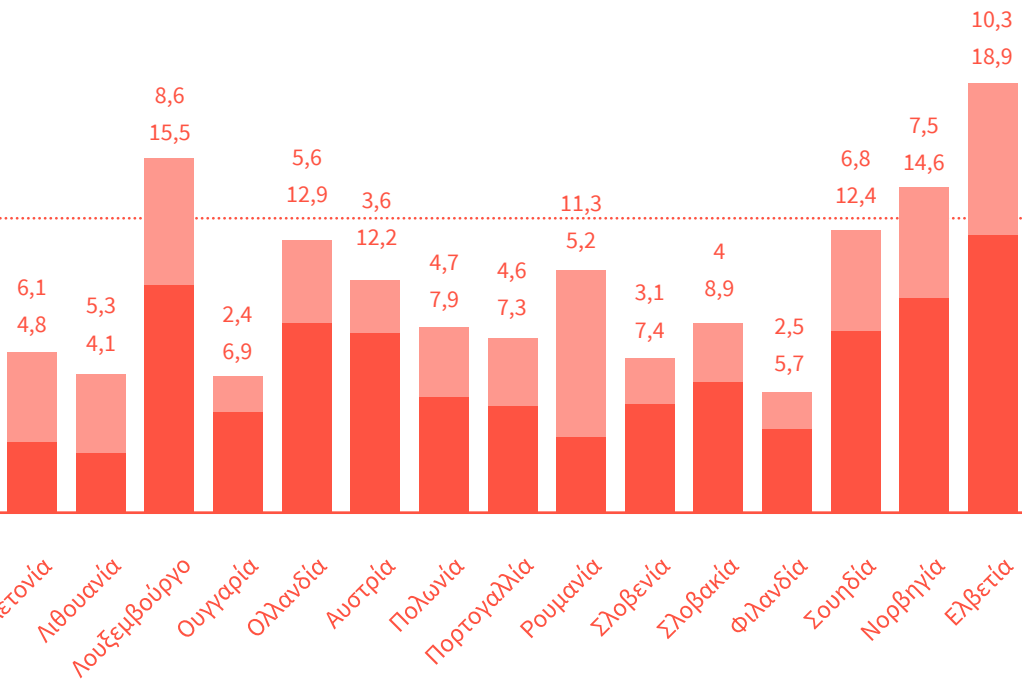
Συγκριτική αποτύπωση της επιβάρυνσης με δαπάνες στέγασης μεταξύ χωρών της Ευρώπης και του ΜΟ της ΕΕ. Η χώρα μας εμφανίζεται στην πρώτη θέση καταγράφοντας υπερδιπλάσια ποσοστά σε σχέση με τη δεύτερη Βουλγαρία.

ΤΟ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΟ ΣΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

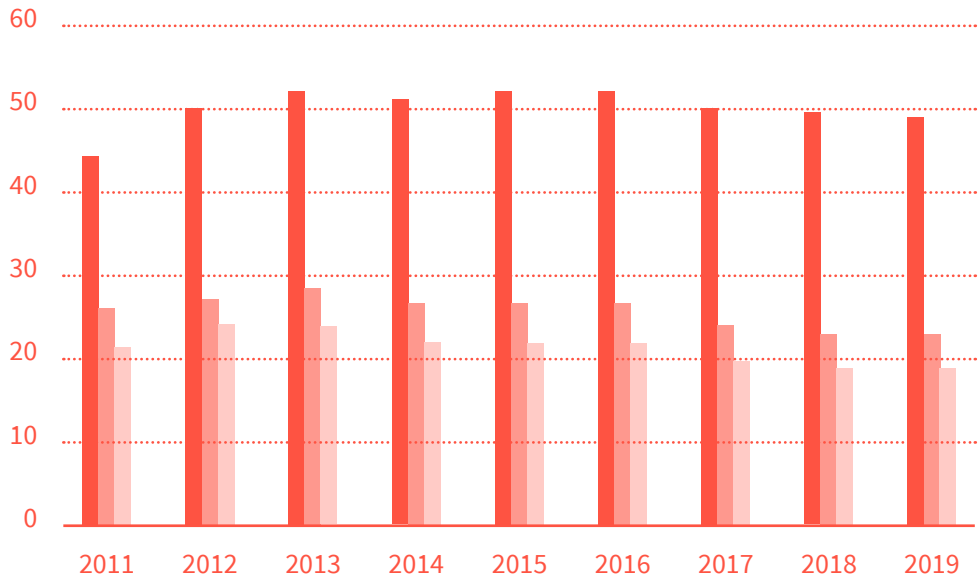
■ Αγροτικές περιοχές
■ Πόλεις

Πηγή δεδομένων Eurostat

Κίνδυνος Φτώχειας στην Ελλάδα, 2011-2019. Πηγή: EU-SILC, Affordable Housing Baseline Study Thessaloniki.

Πηγή: EU-SILC, Affordable Housing Baseline Study Thessaloniki.

■ Κίνδυνος φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (δεν περιλαμβάνονται τα κοινωνικά επιδόματα και οι μεταβιβάσεις)

■ Κίνδυνος φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (περιλαμβάνονται οι συντάξεις)

■ Κίνδυνος φτώχειας μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις

2

Μελέτη περίπτωσης: Ο Δήμος Νάουσας

Οι μελέτες γύρω από ζητήματα που συνδέονται με τη στέγαση, αλλά και ο σχεδιασμός στεγαστικών πολιτικών επικεντρώνονται κυρίως στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, παραβλέποντας συχνά τις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μικρότεροι Δήμοι της ελληνικής περιφέρειας.

Παρότι και εκεί η έλλειψη στέγης αποτελεί ένα χρονίζον, ευρύ και όλο και πιο οξύ πρόβλημα, οι τοπικές διοικήσεις δε φαίνεται να το αναγνωρίζουν, με αποτέλεσμα να παραμένουν σε καθεστώς αδράνειας πόροι αλλά και μηχανισμοί που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προς όφελος του πληθυσμού.

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στον Δήμο Νάουσας, αφενός γιατί εντοπίζονται τάσεις που παρατηρούνται και σε άλλους μικρούς Δήμους της χώρας: δημογραφική συρρίκνωση, πληθυσμιακή γήρανση, οικονομική ύφεση, αύξηση στον αριθμό ατόμων και νοικοκυριών σε κίνδυνο φτώχειας, όξυνση στεγαστικών προβλημάτων παρά τον μεγάλο αριθμό κενών κτιρίων. Αφετέρου εστιάζει σε αυτόν τον Δήμο εξαιτίας των βίαιων αντιδράσεων μέρους του τοπικού πληθυσμού, τον Νοέμβριο του 2019, με αφορμή την μετεγκατάσταση οικογενειών αιτούντων άσυλο κοντά στην πόλη της Νάουσας.

Με αφορμή την αναγγελία του Υπουργείου Μετανάστευσης περί μετεγκατάστασης 200 ανθρώπων, αιτούντων άσυλο, μια μικρή μερίδα κατοίκων της Νάουσας συγκεντρώθηκε στα νοητά όρια της πόλης για να αποτρέψει την είσοδο στα λεωφορεία που τους μετέφεραν. Ορισμένοι έσπευσαν στα ξενοδοχεία φιλοξενίας, προβαίνοντας ακόμα και σε πράξεις βίας εις βάρος αιτούντων άσυλο και αλληλέγγυων κατοίκων.¹² Εσπευσμένα συγκλήθηκε έκτακτο δημοτικό συμβού-

λιο επί του θέματος. Στην πλειονότητά τους οι ομιλούντες κράτησαν αμυντική στάση, επικαλούμενοι κυρίως την έλλειψη προηγούμενης ενημέρωσης, την έλλειψη προετοιμασίας, ενδεχόμενους κινδύνους, αλλά κυρίως την «περιορισμένη φέρουσα ικανότητα» του Δήμου (εικόνα 1.1 & 1.2). Παρά την ασάφεια της φράσης, την απουσία σαφούς ορισμού όσο και δεδομένων που να την υποστηρίζουν, γίνεται κατανοητός ο πυρήνας του επιχειρήματος, σύμφωνα με τον οποίο οι αιτούντες άσυλο αποτελούν βάρος σε έναν Δήμο με ήδη περιορισμένους πόρους.

ΕΙΚΟΝΑ 1.1

Επίκληση στην φέρουσα ικανότητα

Πηγή: Πρακτικά συνεδρίασης δημοτικού συμβουλίου Νάουσας, αριθμός 24/13-11-19

υπόλοιποι θα μείνουν εδώ. Ξέρουμε τα χαρακτηριστικά της περιοχής μας; Είναι η περιοχή μας ικανή να δεχτεί ανθρώπους να κατοικήσουν εδώ; Έχει τις δουλειές που πρέπει να έχει, για να τους απασχολήσει; Αυτό είναι το ενδιαφέρον μας για τους πρόσφυγες; Έχουμε συγκεκριμένη πρόταση να κάνουμε για αυτούς τους ανθρώπους που μεθαύριο, ας μη γελιόμαστε όλοι, ας μην κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας. Κάποιοι από αυτούς θα μείνουν εδώ. Και μπορεί να είναι και αρκετοί αυτοί που θα μείνουν εδώ. Έχουμε εμείς κάποια πρόταση, για να κάνουμε σε αυτούς τους ανθρώπους, που θα τους απασχολήσουμε, που θα τους κατευθύνουμε, τι θα τους κάνουμε, πώς θα βγάλουν το μεροκάματο να νοικιάσουν ένα σπίτι, να εξασφαλίσουν τα αναγκαία για την διαβίωση τους εδώ στον τόπο μας; Σαφώς και δεν έχουμε. Μία χαρά, όλα

ΕΙΚΟΝΑ 1.2

Επίκληση στην ανάγκη καταγραφής των πόρων της περιοχής

Πηγή: Πρακτικά συνεδρίασης δημοτικού συμβουλίου Νάουσας, αριθμός 24/13-11-19

συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά πολιτιστικά και θρησκευτικά. Ασφαλώς κανένας δεν αμφισβητεί ότι τουλάχιστον αυτούς που έχουμε, οι 188 γυναικόπαιδα επί το πλείστον, είναι φιλήσυχοι πολίτες, αλλά θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μία συγκεκριμένη φράση. Φέρουσα ικανότητα. Είναι μία φράση που θα την ακούσουμε και στο αρριανό συμβούλιο. Πόσους μπορεί άραγε αυτή η κοινωνία να δεχτεί; Να μην ξεχνάμε ότι απέναντι περιμένουν 4 εκατομμύρια στην Τουρκία, βάση του Προέδρου Ερντογάν και άλλοι πόσοι θα μας έρθουν αύριο, μεθαύριο, εφόσον έχουμε ανοιχτές αγκάλες και δεν κάνουμε κάτι να αντιμετωπίσουμε αύριο αυτό το ζήτημα, από την Αφρική και από τις υπόλοιπες χώρες. Και

<https://www.cnn.gr/ellada/story/196281/naoysa-diamartyria-katoikon-gia-ti-nea-afixi-prosfigon-kai-metanaston> ή και inGR. (2019) Νάουσα : Νέα διαμαρτυρία κατοίκων κατά της άφιξης προσφύγων και μεταναστών: <https://www.in.gr/2019/11/05/greece/naousa-diamartyria-katoikon-kata-tis-afixis-prosfigon-kai-metanaston/#images>.

Βασικό επιχείρημα αυτής της μελέτης είναι ότι ο Δήμος Νάουσας διαθέτει αρκετούς στεγαστικούς πόρους καλής ποιότητας που μένουν αχρησιμοποίητοι, αλλά δε διαθέτει μηχανισμό καταγραφής, ενεργοποίησης και χρήσης τους. Η απουσία μιας τοπικής στεγαστικής πολιτικής και διοικητικής μέριμνας για την κάλυψη των στεγαστικών αναγκών των αιτούντων άσυλο μέσω της αξιοποίησης των κενών στεγαστικών πόρων,¹³ έχει έμμεσες αλλά σημαντικές επιπτώσεις και σε τμήματα του τοπικού πληθυσμού που αντιμετωπίζουν εισοδηματική και στεγαστική επισφάλεια και τα οποία θα μπορούσαν να ωφεληθούν εξίσου από την ενεργοποίηση αυτών των ανενεργών στεγαστικών πόρων.

Η απουσία συμμετοχής των μικρότερων Δήμων στα στεγαστικά προγράμματα που σχεδιάζει η κεντρική διοίκηση, παράλληλα με την έλλειψη τοπικής κοινωνικής πολιτικής αλλά και μηχανισμών καταγραφής και χρήσης διαθέσιμων πόρων από την τοπική αυτοδιοίκηση, αναπαράγουν και επιδεινώνουν το παράδοξο: υπάρχουν στεγαστικοί πόροι κενοί, ενώ υπάρχουν άνθρωποι που αντιμετωπίζουν προβλήματα έλλειψης στέγης.

Στην ενότητα που ακολουθεί πρώτα ορίζεται η έννοια της «έλλειψης στέγης». Έπειτα η μελέτη επικεντρώνεται στα κοινωνικά, δημογραφικά και στεγαστικά χαρακτηριστικά του Δήμου Νάουσας και στους πληθυσμούς που είναι πιθανόν να αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης και επιχειρεί να απαντήσει σε δυο βασικά ερωτήματα: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του κτιριακού αποθέματος στον Δήμο Νάουσας; Πόσοι άνθρωποι αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης και ποια τα χαρακτηριστικά τους;

13 Εν τέλει, και εξαιτίας της έλλειψης στήριξης, όλες οι οικογένειες εγκατέλειψαν τον Δήμο Νάουσας με τη λήξη του προγράμματος «Φιλοξενία» του HELIOS.

3

3.

Τι είναι έλλειψη στέγης;

Η έλλειψη στέγης θεωρείται λανθασμένα ταυτόσημη με την αστεγία και εξίσου λανθασμένα συνδέεται αποκλειστικά με περιπτώσεις ανθρώπων που βιώνουν την πιο ακραία της εκδοχή, δηλαδή ανθρώπους που αναγκάζονται να ζουν στο δρόμο. Ωστόσο η αναγκαστική διαβίωση στο δρόμο είναι μονάχα μια, η πιο ακραία και πιο ορατή, όψη της έλλειψης στέγης, που πλήττει με διαφορετικό τρόπο και ένταση πολλά τμήματα του πληθυσμού.

Στην Ελλάδα, το 2012, το υπουργείο Εργασίας αναγνώρισε νομικά τους αστέγους και σύμφωνα με το άρθρο 29 του Ν.4052/2012 (Ν. 4052/ΦΕΚ Α41/01.03.2012) δίνεται ο εξής ορισμός: «1. Αναγνωρίζονται οι άστεγοι ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία. Ως άστεγοι ορίζονται τα άτομα που διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τα οποία στερούνται πρόσβασης ή έχουν επισφαλή πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία που πληροί τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές και διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτροδότησης. 2. Στους άστεγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στον δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται κατ' ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα. 3. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και του εκάστοτε συναρμόδιου Υπουργού που δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ρυθμίζονται ειδικότερα θέματα εφαρμογής της παρούσας, ιδίως το περιεχόμενο, η έκταση και ο χρόνος παροχής κοινωνικής προστασίας, καθώς και η διαδικασία και οι φορείς υλοποίησης της καταγραφής των αστέγων.»

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι για πρώτη φορά αναγνωρίζονται νομικά οι άστεγοι, υπάρχει μια σειρά από αρνητικά σημεία που παρεμποδίζουν την πλήρη και λεπτομερέστερη κατανόηση του προβλήματος. Αφενός η νομοθεσία σημειώνει ότι άστεγοι θεωρούνται μόνο τα άτομα «που διαμένουν νόμιμα στη χώρα»,

αφήνοντας εκτός νομικής κατοχύρωσης τους μετανάστες που δε διαθέτουν άδειες νόμιμης διαμονής. Αφετέρου υπάρχει μια αναντιστοιχία ανάμεσα στη νομική αναγνώριση της αστεγιάς και στις εφαρμοσμένες πολιτικές για την αντιμετώπισή της, που κυρίως στοχεύει στη δημιουργία ξενώνων φιλοξενίας αστέγων, στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.

Η ταύτιση της έλλειψης στέγης με την ακραία αστεγία οδηγεί σε ένα απλουστευτικό σχήμα, που διακρίνει το κοινωνικό σύνολο, αφενός σε έναν μικρό αριθμό ανθρώπων που ζουν στο δρόμο και αφετέρου στον υπόλοιπο πληθυσμό που υποτίθεται πως στεγάζεται επαρκώς. Αυτή η στενή κατανόηση της έλλειψης στέγης αντανακλάται και στο περιορισμένο ρεπερτόριο διοικητικών αποκρίσεων σε φαινόμενα έλλειψης στέγης, το οποίο περιορίζεται σε προσωρινές τακτικές διαχείρισης της ακραίας αστεγιάς. Ωστόσο η έλλειψη στέγης έχει πολύ ευρύτερες κοινωνικές διαστάσεις.

Η ευρωπαϊκή τυπολογία ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) της FEANTSA¹⁴ προτείνει δώδεκα κατηγορίες αστέγων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καταγραφή και αξιολόγηση του προβλήματος της έλλειψης στέγης

1. Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο
2. Άνθρωποι που διαμένουν σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις
3. Άνθρωποι που διαμένουν σε ξενώνες για άστεγους
4. Άνθρωποι που φιλοξενούνται σε ξενώνες γυναικών
5. Άνθρωποι που διαμένουν σε κέντρα για μετανάστες πρόσφυγες
6. Πρόσωπα που φεύγουν από Ιδρύματα
7. Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη
8. Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλή κατοικία
9. Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή έξωσης
10. Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας
11. Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα
12. Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα
13. Άνθρωποι που μοιράζονται χώρους με υπερβολικά μεγάλο αριθμό άλλων ανθρώπων.

Με αυτές τις διαφοροποιήσεις διευρύνεται η έννοια της έλλειψης στέγης και η κατανόηση του στεγαστικού αποκλεισμού που επηρεάζει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού.

Η διευρυμένη και σαφής αποτύπωση του τι είναι και πώς εμφανίζεται η έλλειψη στέγης σε διαφορετικούς πληθυσμούς είναι ένα πρώτο βήμα για την

14 FEANTSA. (2007). ETHOS – ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία https://www.feantsa.org/download/el___6311838887283173706.pdf.

32 «εμφάνιση» της πολυπροσωπίας των προβλημάτων αλλά και τη δημιουργία μιας κοινής γλώσσας για το δικαίωμα όλων σε επαρκή στέγαση ως προϋπόθεση για μια αξιοπρεπή ζωή.

4

Προσεγγίζοντας το στεγαστικό παράδοξο στο Δήμο Νάουσας

4.1 Δημογραφικές, κοινωνικές και οικονομικές τάσεις

Ο Δήμος Νάουσας αποτελεί μια περίπτωση τόπου σε δημογραφική, κοινωνική και οικονομική συρρίκνωση. Ήδη κατά τη δεκαετία 2001-2011, ο πληθυσμός μειώθηκε από 34.154 άτομα το 2001 σε 32.494 το 2011 (Γράφημα 4.1), ενώ η δημογραφική εκροή και οικονομική ύφεση που προκάλεσε η τάση αποβιομηχάνισης κατά τις τελευταίες δεκαετίες φαίνεται πως επιδεινώθηκαν στα χρόνια μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 και την οικονομική κρίση που ακολούθησε.¹⁵

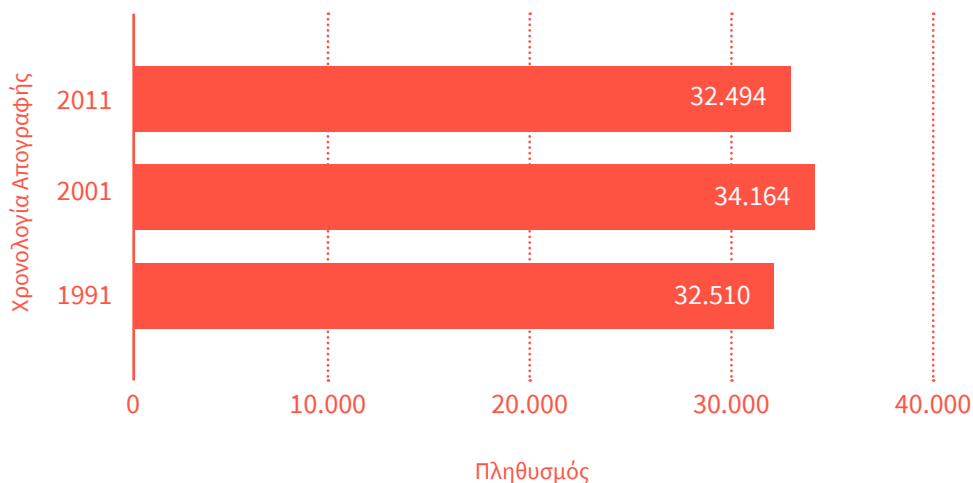
Ωστόσο, η δημογραφική αλλαγή δεν έχει να κάνει μόνο με την συρρίκνωση του συνολικού αριθμού των διαμενόντων στον Δήμο, αλλά και με τη σημαντική αλλαγή στην ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού. Στην δεκαετία 2001-2011, ο νεαρότερος πληθυσμός (15-34) μειώθηκε κατά 5%, ενώ ο γηραιότερος πληθυσμός (65+) αυξήθηκε κατά 5,5% (Γράφημα 4.2). Ο νεαρότερος πληθυσμός της πόλης απομακρύνεται προς μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας ή του εξωτερικού, ενώ αυτή η εκροή έχει ως αποτέλεσμα πολλές κατοικίες να παραμένουν κενές.

Μέσα στην ίδια δεκαετία, ο εργαζόμενος πληθυσμός στον Δήμο Νάουσας από 12.216 άτομα το 2001 μειώθηκε σε 9.774 άτομα το 2011 (μείωση κατά 20%), ενώ ο αριθμός των ατόμων σε αναζήτηση εργασίας αυξήθηκε από 1117 σε 2013

15 Η ίδια τάση που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες σε επαρχιακούς τόπους σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το ποσοστό του πληθυσμού πανευρωπαϊκά έχει μειωθεί από 44% σε μόλις 20%. Σύμφωνα με εκτιμήσεις (εκτιμήσεις από ανώνυμες πηγές σε υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης που δεν έχουν επιβεβαιωθεί από την απογραφή του 2021), ο πληθυσμός του Δήμου έχει μειωθεί σχεδόν στο μισό μέσα στη δεκαετία 2011-2021.

Δημογραφικές τάσεις στον Δήμο Νάουσας

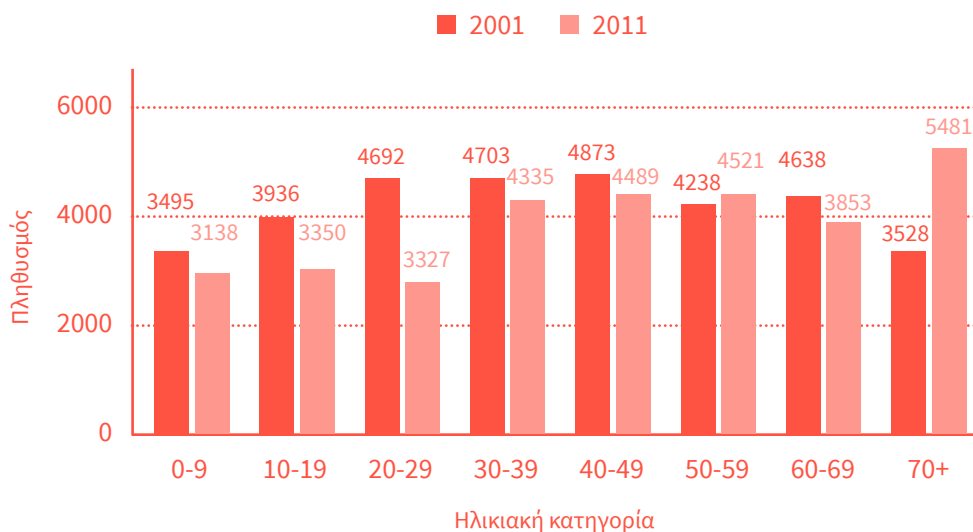
Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

ΓΡΑΦΗΜΑ 4.2

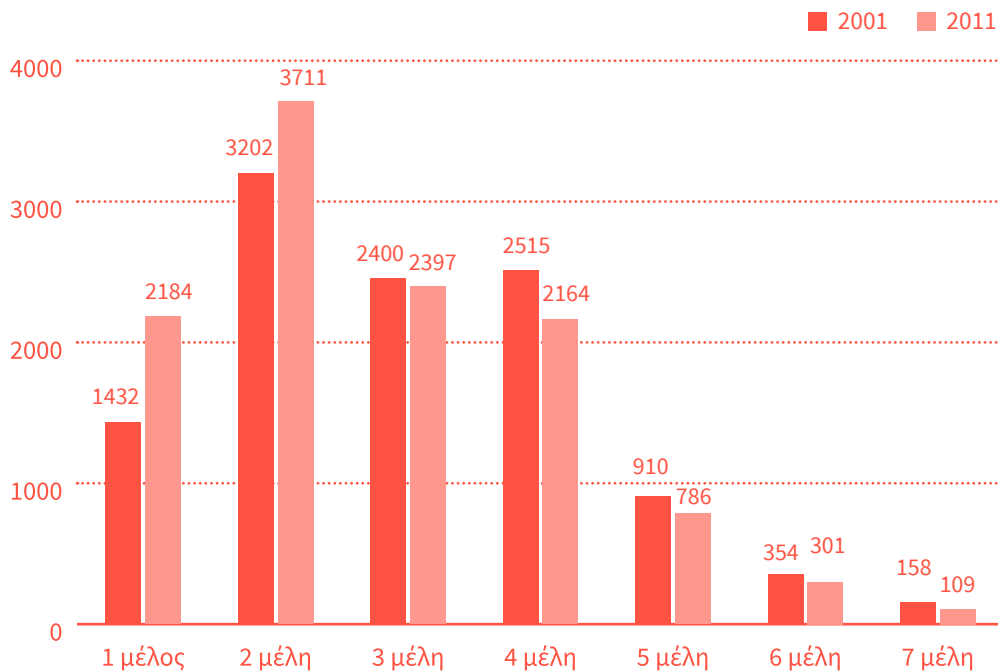
Πληθυσμιακές αλλαγές ανά ηλικιακή κατηγορία

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑ

Αλλαγές στην απασχόληση

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

άτομα (αύξηση 80%) (Γράφημα 4.3).

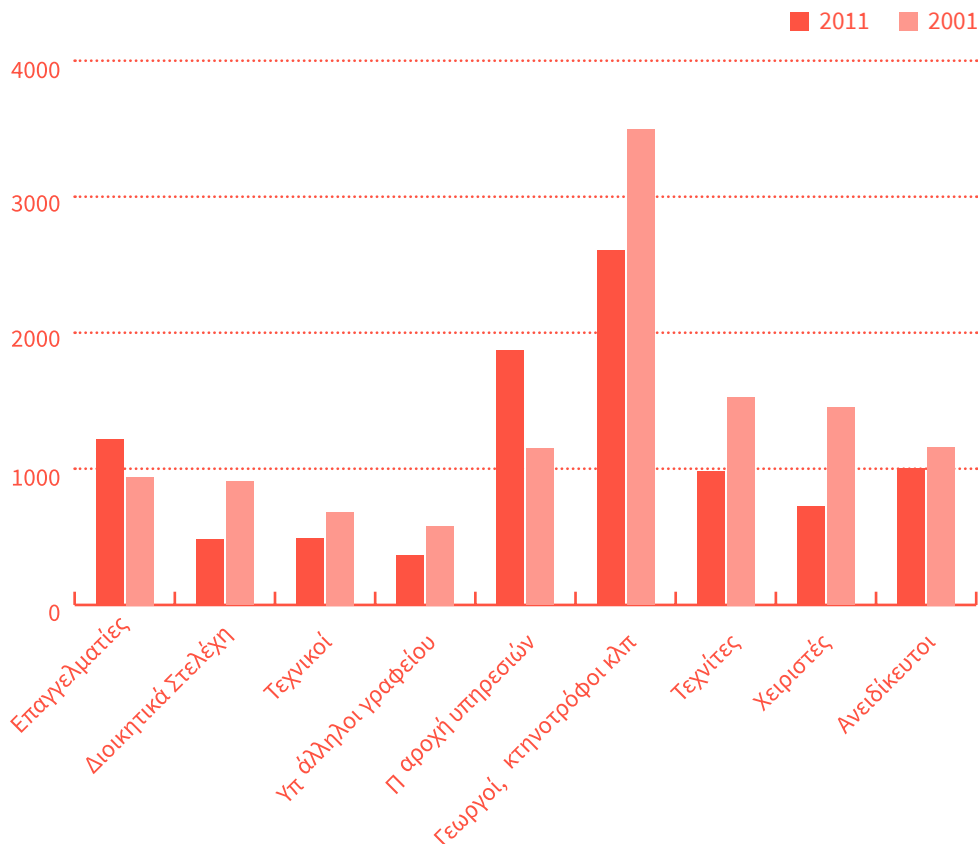
Ο απασχολούμενος πληθυσμός στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα μειώθηκε, ενώ αυξήθηκε η απασχόληση στον τομέα παροχής υπηρεσιών. Ο εργαζόμενος πληθυσμός ως επί το πλείστον εξακολουθεί να ασχολείται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ένα μεγάλο μέρος αποτελείται από χειρώνακτες εργάτες, ενώ ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι εργάζεται στην παροχή υπηρεσιών (Γράφημα 4.4).

Κατά την ίδια περίοδο άλλαξε και ο τύπος και το μέγεθος των νοικοκυριών, καθώς αυξήθηκαν σημαντικά τα μονομελή και τα διμελή νοικοκυριά, ενώ μειώθηκαν σημαντικά τα τετραμελή καθώς και όλα τα νοικοκυριά με περισσότερα μέλη (Γράφημα 4.5).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού βελτιώθηκε, αλλά η πρόσβαση στην εκπαίδευση παραμένει άνιση, αν και σε μικρότερο βαθμό από ότι στο πα-

Κατανομή κατά κατάσταση απασχόλησης

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

ρελθόν. Το 2011, υπήρχαν 2.104 άνθρωποι, που είχαν εγκαταλείψει το δημοτικό σχολείο, ενώ μόλις το 0,6% του πληθυσμού είχε προχωρήσει σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών ή διδακτορικού (161 άτομα) (Γράφημα 4.6).

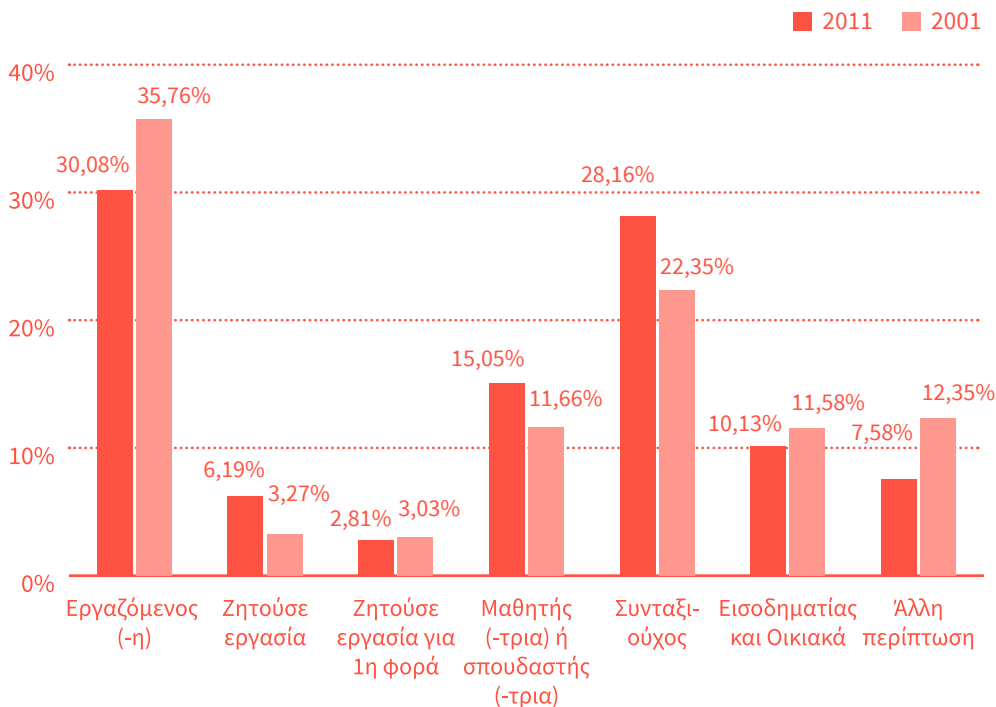
4.2. Στεγαστικοί πόροι στον Δήμο Νάουσας

Σύμφωνα με τα απογραφικά δεδομένα του 2011, στον Δήμο Νάουσας, υπάρχουν 15.140 κατοικίες, εκ των οποίων 3.376 κατοικίες ήταν ανενεργές ή αραιά χρησιμοποιούμενες και 109 ήταν προς κατεδάφιση (Γράφημα 4.7). Από το σύνολο των νοικοκυριών, το 84,8% (9.829 νοικοκυριά ή 27.196 άτομα) κατοικούσε σε ιδιόκτητη κατοικία ενώ το 15,2% (1.761 νοικοκυριά) κατοικούσε κυρίως σε ενοικιαζόμενη ή και άλλου τύπου κατοικία (Γράφημα 4.8).

Οι τύποι κτιρίων στο Δήμο Νάουσας διαφέρουν ανά κοινότητα. Στην πόλη

Αλλαγές στον αριθμό και το μέγεθος των νοικοκυριών

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

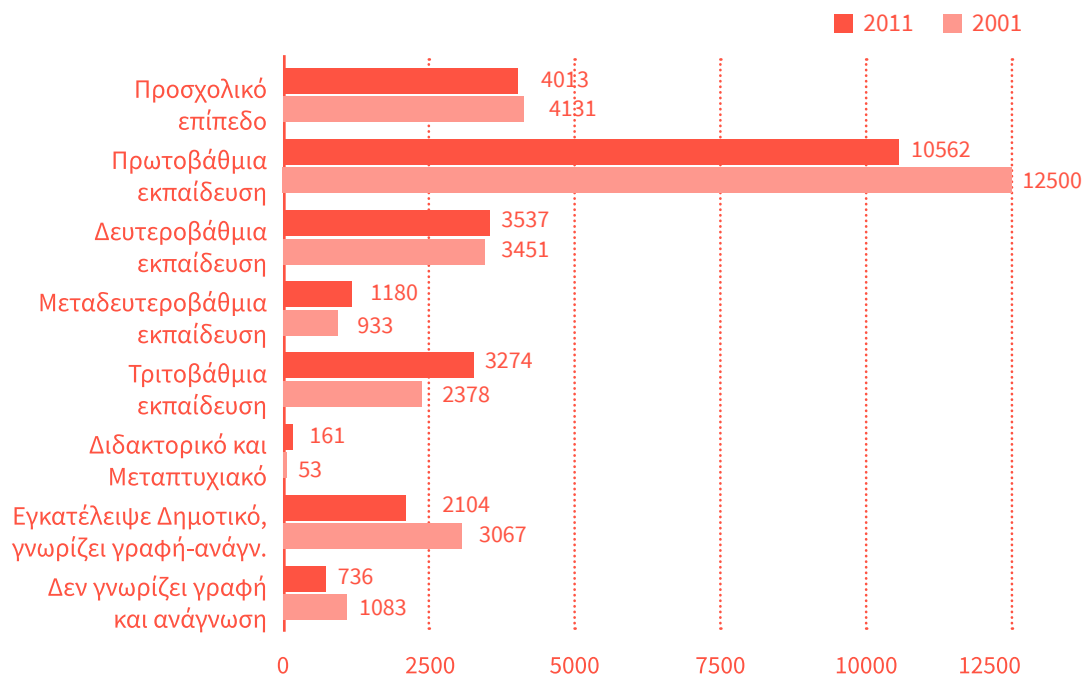
της Νάουσας, επικρατεί μια μικτή κτιριακή τυπολογία με πολυκατοικίες και μονοκατοικίες, αντίθετα από τις μικρότερες κοινότητες όπου, όπως είναι αναμενόμενο, δεν υπάρχουν παρά ελάχιστες πολυκατοικίες (Γράφημα 4.9).

Το μεγαλύτερο μέρος του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος στον Δήμο Νάουσας, ανεγέρθηκε κυρίως μέσα στην τριακονταετία 1961-1991, σε μια περίοδο που ο κυρίαρχος τύπος νοικοκυριού ήταν το πολυμελές νοικοκυριό, σε αντίθεση με τον κυρίαρχο τύπο νοικοκυριών σήμερα, δηλαδή κυρίως μονομελή, διμελή και τριμελή νοικοκυριά. Αυτό συνεπάγεται ότι υπάρχει περιορισμένη προσφορά κατοικιών κατάλληλων για μονομελή και διμελή νοικοκυριά και πλεόνασμα μεγάλων κατοικιών επειδή μειώνονται τα πολυμελή νοικοκυριά (Γράφημα 4.10). Αυτό σημαίνει ότι πολλά νοικοκυριά στον Δήμο Νάουσας ενδέχεται να αντιμετωπίζουν πιέσεις που σχετίζονται με το φαινόμενο της υπο-κατοίκησης (under-occupancy), δηλαδή την ύπαρξη πολύ μεγάλων –και πιθανά ακριβών– κατοικιών σε σχέση με τις ανάγκες των νοικοκυριών που ζουν σε αυτές.

Τη δεκαετία 2001-2011 προστέθηκαν στο κτιριακό απόθεμα της πόλης 1.430 νέες κατοικίες, παρότι ο αριθμός των νοικοκυριών αυξήθηκε μόλις κατά 70.

Επίπεδο εκπαίδευσης στον Δήμο Νάουσας

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

Ταυτόχρονα υπήρξε μεγάλη αύξηση του αριθμού των κατοικιών προς ενοικίαση, προς πώληση αλλά και του αριθμού των δευτερευουσών κατοικιών (Γράφημα 4.11).

Όσο για τις συνθήκες στέγασης του πληθυσμού, το 2011 υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που έμενε σε μη επαρκείς κατοικίες. 203 άτομα έμεναν σε μη κανονικές κατοικίες, 247 ζούσαν σε σπίτια χωρίς θέρμανση, 55 άτομα δεν είχαν καθόλου λουτρό, ενώ 12.155 άτομα (37,4% του συνολικού πληθυσμού) έμεναν σε κατοικίες χωρίς μόνωση. Σύμφωνα με τα απογραφικά δεδομένα, συνολικά, το 2011, στον Δήμο υπήρχαν 3.056 άτομα (13,4% του πληθυσμού) που βίωναν έλλειψη στέγης. (Γράφημα 4.12). Τίποτα δεν υποδηλώνει ότι η τάση αυτή αντιστράφηκε. Αντιθέτως, είναι πιθανότερο πως επιδεινώθηκε.

Παρά την πρόδηλη ύπαρξη μεγάλου αποθέματος κενών κατοικιών και την πρόδηλη ανάγκη για κατάλληλες κατοικίες, ο αριθμός των σπιτιών που είναι διαθέσιμα προς ενοικίαση/πώληση σε ηλεκτρονικές πλατφόρμες (spitogatos.gr), μεσιτικά γραφεία και άλλα παραδοσιακά κανάλια εύρεσης κατοικίας είναι πολύ μικρός: Στις 5/11/2021 εντοπίζονται 11 διαμερίσματα προς ενοικίαση και 77 κα-

τοικίες προς πώληση.¹⁶

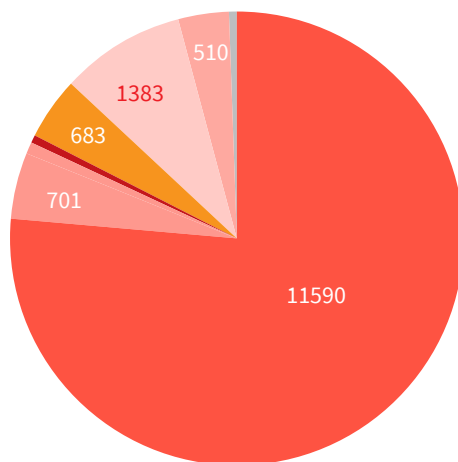
Επιπλέον, στο Δήμο υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός κενών βιομηχανικών και άλλων κτιρίων της δημοτικής ή δημόσιας περιουσίας που θα μπορούσαν να μετασκευαστούν σε χώρους κατοικίας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4.7

Κατάσταση κατοίκων

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

- Μη κανονικές κατοικίες
- Κατοικούμενη από μόνιμους κατοίκους
- Για ενοικίαση
- Για πώληση
- Για κατεδάφιση
- Για άλλο λόγο
- Δευτερεύουσα
- Εξοχική
- Άλλη περίπτωση

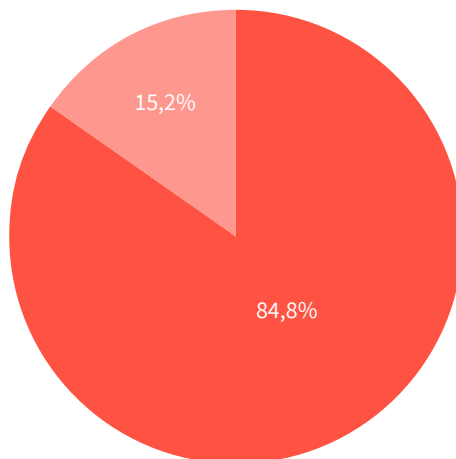

ΓΡΑΦΗΜΑ 4.8

Σύνολο κατοικιών στο σύνολο των νοικοκυριών, στον Δήμο Νάουσας

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

- Ιδιοκατοικούμενες
- Ενοικιαζόμενες / Συνεταιριστικής ιδιοκτησίας / Άλλος τύπος κυριότητας

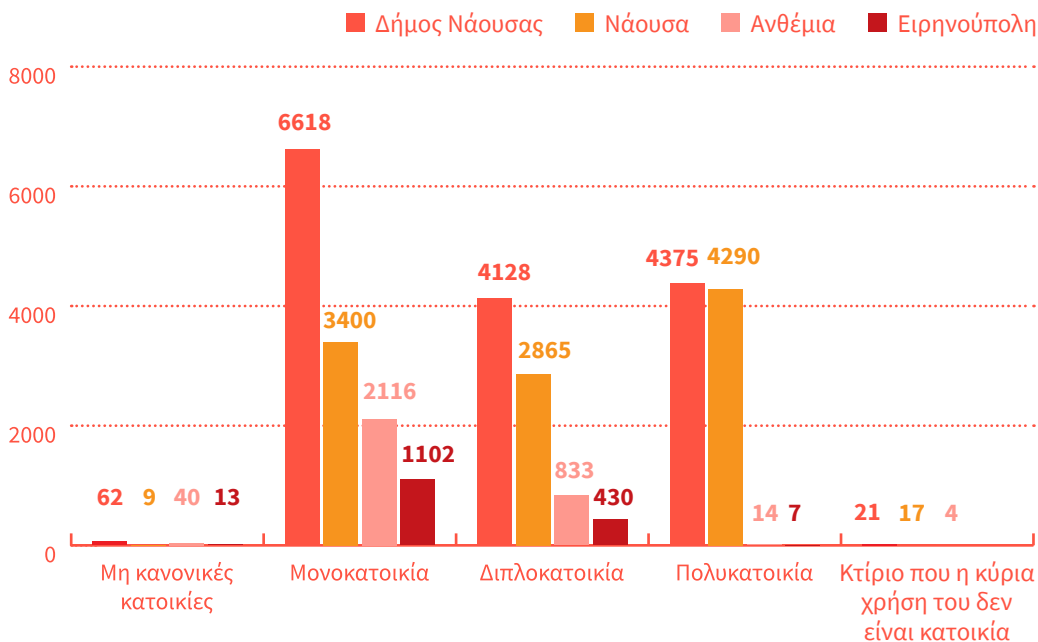

16 Επίσης από τον δείκτη τιμών της ιστοσελίδας spitogatos.gr για την Ημαθία προκύπτει αύξηση 10% στις τιμές ενοικίασης (από 3,67 ευρώ/τμ σε 4,09 ευρώ/τμ) μεταξύ Γ' τριμήνου 2020 και 2021.

Κατοικίες κατά τύπο κτιρίου στον Δήμο Νάουσας

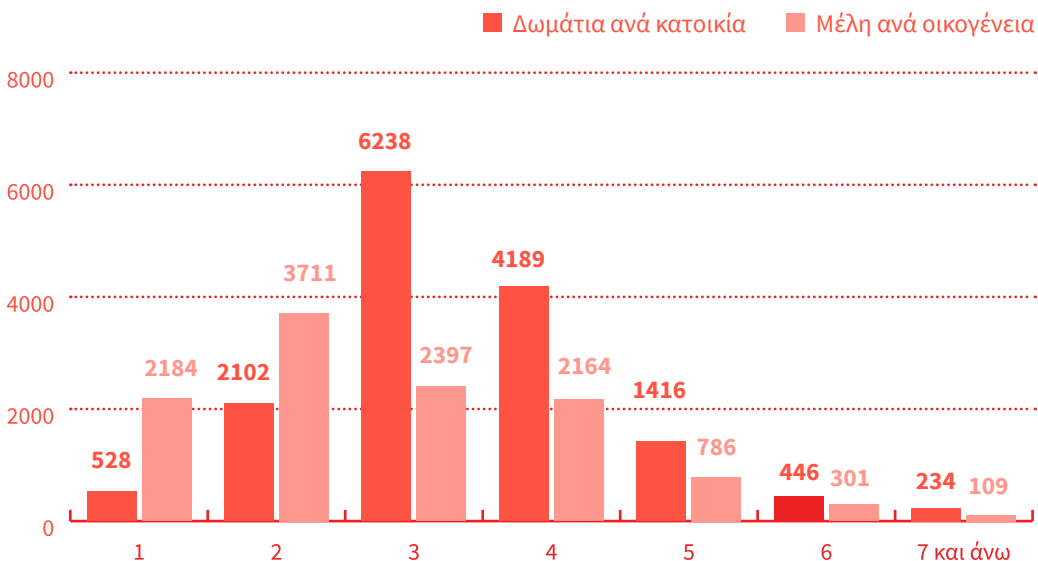
Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

ΓΡΑΦΗΜΑ 4.10

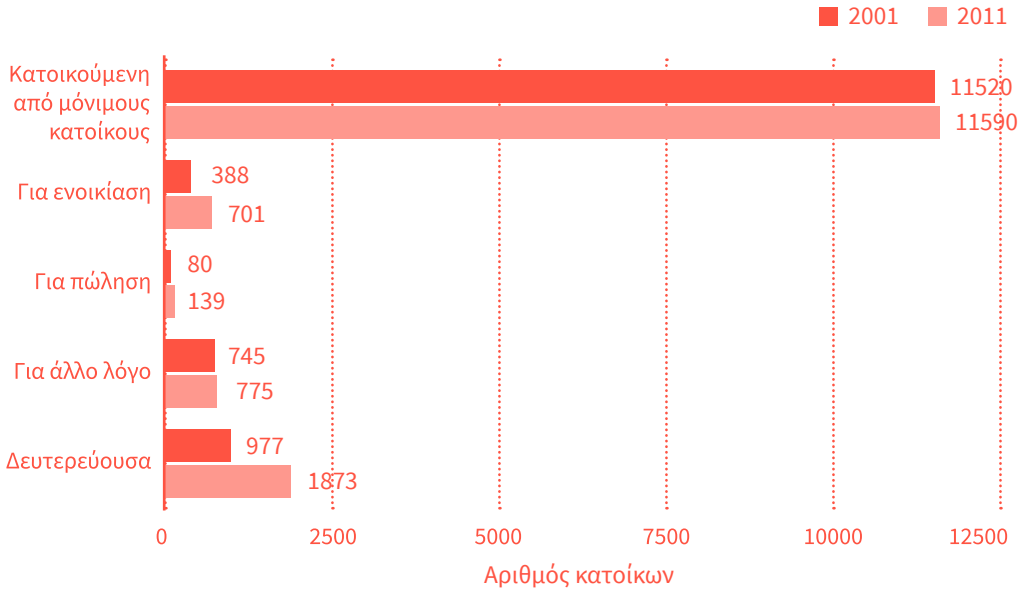
Αριθμός κατοικιών ανά αριθμό δωματίων και αριθμός νοικοκυριών ανά αριθμό μελών

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

Κατοικίες κατά τύπου κτιρίου στον Δήμο Νάουσας

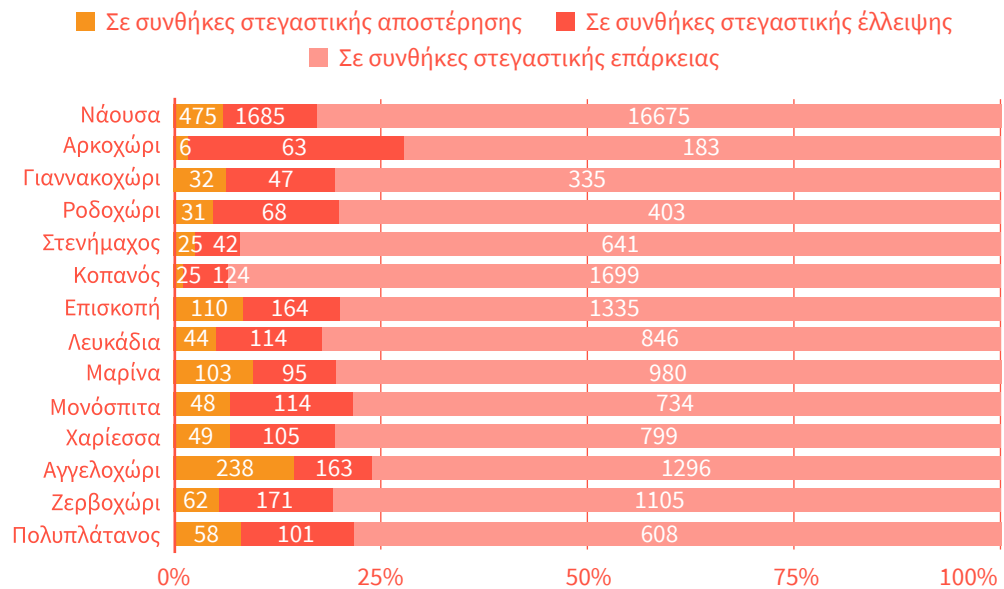
Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

ΓΡΑΦΗΜΑ 4.12

Συνθήκες στέγασης στον Δήμο Νάουσας

Πηγή δεδομένων ΕΛΣΤΑΤ

4.3. Δημογραφίες σε εισοδηματική επισφάλεια

Στο Δήμο Νάουσας η αποβιομηχάνιση, η σταδιακή μετατόπιση στους τομείς απασχόλησης, καθώς και η οικονομική συρρίκνωση που επιδεινώθηκε μετά την κρίση του 2008, οδηγεί σε άνοδο της ανεργίας και παγίωσή της ως μόνιμο φαινόμενο. Το 2011, ο αριθμός των ατόμων σε αναζήτηση εργασίας αυξήθηκε κατά 80%.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της EU-SILC, ο βαθμός έκθεσης στον κίνδυνο φτώχειας επηρεάζει δυσανάλογα διαφορετικές κατηγορίες νοικοκυριών και πληθυσμού, ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης (22,7% του πληθυσμού που δεν έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι εκτεθειμένο σε κίνδυνο φτώχειας, ενώ μόλις 7,7% μεταξύ αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), τον τύπο νοικοκυριού (37% των μονογονεϊκών οικογενειών με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας), τη θέση στην αγορά εργασίας (45% των ανέργων είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο φτώχειας), ή την υπηκοότητα (57,1% για πολίτες χωρών εκτός ΕΕ-28) (Γράφημα 4.13).

Μια πρώτη εικόνα του μεγέθους των πληθυσμών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο εισοδηματικής και στεγαστικής επισφάλειας προκύπτει κυρίως, α) από τα στοιχεία της έρευνας Εισοδημάτων και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών για το 2019 (EU-SILC), β) από την απογραφή του 2011 (ΕΛΣΤΑΤ) και γ) από τα στοιχεία που αφορούν στους εγγεγραμμένους ανέργους στον ΟΑΕΔ και τους δικαιούχους βασικών κοινωνικών επιδομάτων για το 2021, με βάση στοιχεία από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες του Δήμου.

Καθώς τα στοιχεία της έρευνας Εισοδημάτων και Συνθηκών Διαβίωσης δεν είναι διαθέσιμα σε επίπεδο Δήμου, θα επικεντρωθούμε στην αποτύπωση της στεγαστικής επισφάλειας αξιοποιώντας τα στοιχεία βασικών προνοιακών επιδομάτων. Με βάση αυτά τα δεδομένα, μπορούμε να εκτιμήσουμε μερικώς τον αριθμό των πληθυσμών σε κίνδυνο φτώχειας στον Δήμο Νάουσας, μέσα από την εξέταση των δεδομένων που αφορούν στην εγγεγραμμένη και επιδοτούμενη ανεργία, στους/στις δικαιούχους/ες (αιτήσεις-νοικοκυριά) και ωφελούμενους/ες (μέλη νοικοκυριών-πληθυσμός) βασικών προνοιακών επιδομάτων, όπως το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (ΕΕΕ) και το Επίδομα Στέγασης.¹⁷

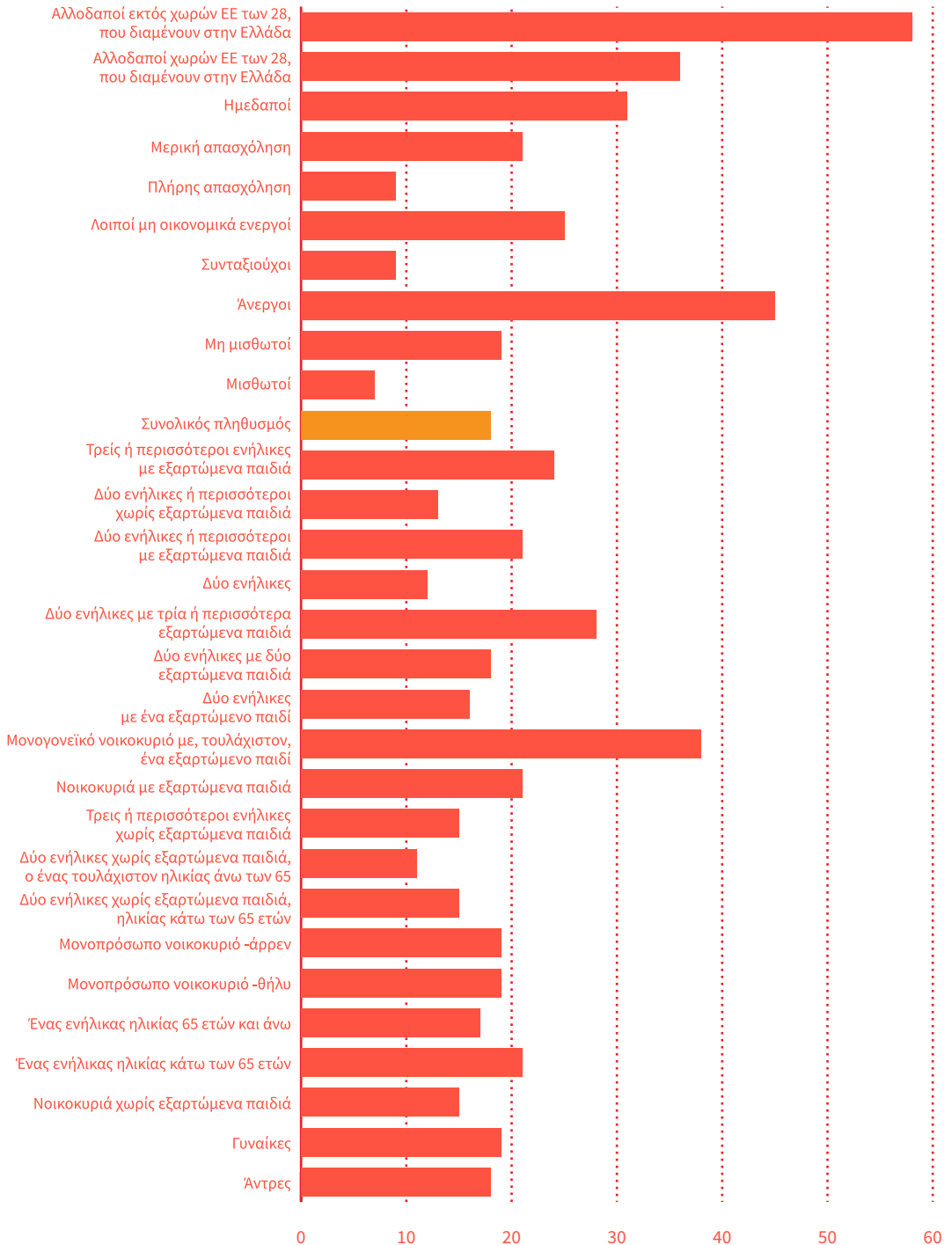
Ο μέσος όρος εγγεγραμμένων ανέργων για το έτος 2019 ήταν 3.058 άτομα [Γράφημα 4.14], μέγεθος που πιθανότατα έχει μεγεθυνθεί μέσα στη συνθήκη της πανδημίας.

17 Το ΕΕΕ απευθύνεται σε νοικοκυριά και άτομα σε ακραία φτώχεια, και συμπληρώνει το μηνιαίο εισόδημα έως 200ευρώ/μήνα για μονομελή, έως το μέγιστο 900ευρώ/μήνα για πολυμελή νοικοκυριά. Αντίστοιχα, το επίδομα στέγασης καλύπτει μέρος του ενοικίου 70ευρώ/μήνα για ένα άτομο, έως 210ευρώ/μήνα για τετραμελή οικογένεια και άνω. (πληροφορίες από ΟΠΕΚΑ, opeka.gr).

Κίνδυνος Φτώχειας, 2019

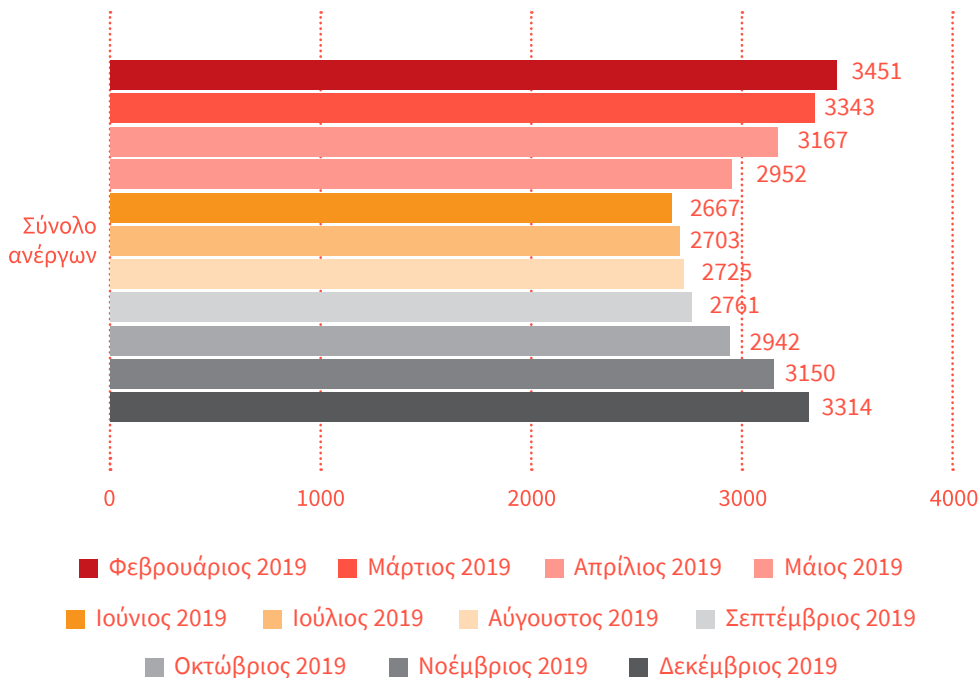
Πηγή: EU-SILC, Χατζηπροκοπίου Π.

ΤΟ ΣΤΕΦΑΣΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΟΣΟ ΣΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εγγεγραμμένοι άνεργοι στον Δήμο Νάουσας, 2019

Πηγή δεδομένων ΟΑΕΔ

Τον Φεβρουάριο του 2021 οι ωφελούμενοι από το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα ήταν 719, στην πλειονότητα τους άνεργα άτομα που έχουν ολοκληρώσει μέγιστα τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υπήρχαν επίσης 1.492 ωφελούμενοι από το στεγαστικό επίδομα (Γράφημα 4.15).

Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία από το Κέντρο Κοινότητας Νάουσας προκύπτει ότι τουλάχιστον 8 άτομα διαβιούν στο δρόμο ενώ 57 άτομα ζουν σε δωρεάν παραχωρημένες κατοικίες, παρότι στον Δήμο δεν υπάρχουν επίσημες δομές για την ανακούφιση/αντιμετώπιση της ακραίας αστεγίας.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με δεδομένα που συλλέχθηκαν από συνεντεύξεις με εργαζόμενους στο συσσίτιο της εκκλησίας, καθημερινά προσφέρονται 100 μερίδες φαγητού σε πολίτες που διαμένουν στον Δήμο.

4.4 Σύνοψη

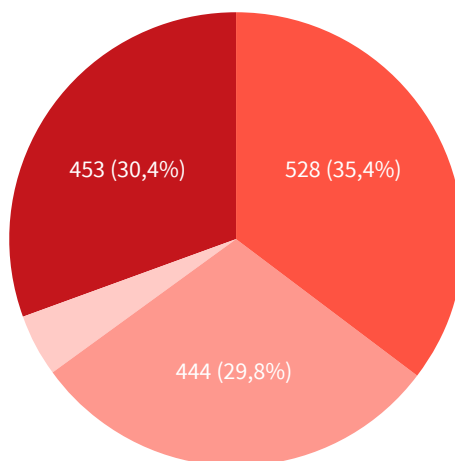
Ήδη από το 2011, στον Δήμο Νάουσας:

- Εμφανίζονται σημάδια δημογραφικής συρρίκνωσης, πληθυσμιακής γήρανσης και αύξηση της ανεργίας μέσα σε μια τοπική οικονομία που

Αριθμός ωφελούμενων από το επίδομα στέγασης

Πηγή δεδομένων: Κέντρο κοινότητας Δήμου Νάουσας

- Επιδοτούμενοι
- Ανήλικα τέκνα
- Ενήλικα τέκνα
- Λοιπά μέλη

τροποποιείται σημαντικά με τη μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και την αύξηση στα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών.

- Παρουσιάζεται μια σημαντική αλλαγή στη συγκρότηση και το μέγεθος των νοικοκυριών από πολυμελή σε ολιγομελή/μονομελή.
- Η αλλαγή στον τύπο νοικοκυριών οδηγεί σε μια αναντιστοιχία καθώς, το κτιριακό απόθεμα του Δήμου κατασκευάστηκε σε συνθήκες εντελώς διαφορετικές από αυτές που επικρατούν σήμερα. Η μείωση του μεγέθους των νοικοκυριών αυξάνει το ενδεχόμενο πολλά νοικοκυριά να ζουν σε μεγαλύτερες και ακριβότερες κατοικίες σε σχέση με τις ανάγκες τους, ενώ ταυτόχρονα μικρότερα νοικοκυριά που αναζητούν κατοικία δεν μπορούν να βρουν.
- Αυξάνονται οι κατοικίες που μένουν κενές και αχρησιμοποίητες. Από το σύνολο του κτιριακού αποθέματος των 15.140 κατοικιών, το 2011, 3.376 κατοικίες ήταν ανενεργές ή αραιά χρησιμοποιούμενες. Παρ' όλα αυτά, ελάχιστες κατοικίες είναι διαθέσιμες προς ενοικίαση στην τοπική αγορά, ενώ παράλληλα οι τιμές ενοικίασης καταγράφουν άνοδο.
- Ταυτόχρονα ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού που διαμένει στο Δήμο Νάουσας διατρέχει κίνδυνο φτώχειας. Το 2019 υπήρχαν 3.058 άνεργα άτομα, μια τάση που αυξήθηκε μέσα στη συνθήκη του κορονοϊού. Τον Φεβρουάριο του 2021 οι ωφελούμενοι από το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα ήταν 719, ενώ υπήρχαν 1.492 ωφελούμενοι ενοικιαστές από το Στεγαστικό Επίδομα. Επίσης υπάρχουν 8 άνθρωποι που διαβιούν στον δρόμο, καθώς δεν υπάρχει τοπική πολιτική για την αστε-

γία, ούτε επίσημοι χώροι φιλοξενίας αστέγων.

- Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού ήδη από το 2011 αντιμετωπίζουν πιέσεις που συνδέονται με τη στέγη. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 37,4% του συνόλου του πληθυσμού κατοικούσε σε σπίτια χωρίς μόνωση, ενώ ένας σημαντικός αριθμός ατόμων ζούσε χωρίς θεμελιώδεις παροχές, όπως θέρμανση και λουτρό. Συνολικά, το 13,5% του συνολικού πληθυσμού βρισκόταν αντιμέτωπο με λιγότερο ή περισσότερο οξείες μορφές στεγαστικών προβλημάτων.

Ο Δήμος Νάουσας, όπως και πολλοί άλλοι περιφερειακοί Δήμοι της Ελλάδας, είναι ένας Δήμος σε δημογραφική και κοινωνική συρρίκνωση. Ο νεαρότερος πληθυσμός απομακρύνεται σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού, ενώ αυτή η μετανάστευση δημιουργεί ένα πλήθος ανενεργών στεγαστικών πόρων. Ήδη, σύμφωνα με τα δεδομένα της απογραφής του 2011, φαίνεται ότι σχεδόν το 1/5 του κτιριακού αποθέματος στον Δήμο παραμένει κενό και αχρησιμοποίητο, ενώ την ίδια στιγμή υπάρχουν ακόμα και άνθρωποι που ζουν στον δρόμο. Γιατί δεν υπάρχει τοπικός σχεδιασμός ώστε να επαναχρησιμοποιηθεί μέρος αυτού του αποθέματος, για την εξασφάλιση πρόσβασης σε οικονομικά προσιτή κατοικία σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης;

Από τα ευρήματα της μελέτης, φαίνεται ότι η αναβάθμιση και μετασκευή μέρος του αναξιοποίητου κτιριακού αποθέματος, μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της επαρκούς και οικονομικά προσιτής κατοικίας στο Δήμο της Νάουσας, για την κάλυψη των αναγκών των νοικοκυριών και των ατόμων σε στεγαστική επισφάλεια που διαμένουν στον Δήμο.

5

5.

Δομική έλλειψη στέγης μέσα από τα πρόσωπα που πλήττει

Στη Νάουσα, παρά την αποβιομηχάνιση και την κρίση, η ορατή ακραία αστεγία δεν αυξήθηκε δραματικά εξαιτίας των οικογενειακών και των άτυπων δικτύων αλληλεγγύης. Εκτοξεύθηκαν όμως τα ποσοστά της αόρατης αστεγίας, λαμβάνοντας μόνιμο χαρακτήρα.

Ελλείπει δημόσιας παρέμβασης, η έλλειψη στέγης πλήττει κυρίως άτομα που δεν έχουν υποστηρικτικά δίκτυα ή άτομα που εξαρτώνται από ένα οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο όμως μπορεί να περιορίζει άλλες ελευθερίες τους. Πέρα από τους νέους και τις νέες φτωχούς και αστέγους, υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που εγκλωβίζονται σε καταπιεστικά οικογενειακά περιβάλλοντα, καθώς η οικογενειακή στήριξη που παρέχεται μπορεί να προϋποθέτει την «υπακοή» σε ενδεχόμενους περιοριστικούς κανόνες (πατριαρχικά περιβάλλοντα για γυναίκες ή ετεροκανονικά περιβάλλοντα για ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα). Επιπλέον, έχει αυξηθεί ο πληθυσμός με άμεση στεγαστική ανάγκη εξαιτίας των αυξημένων προσφυγικών ροών. Παράλληλα, τα λίγα στεγαστικά προγράμματα εθνικής εμβέλειας απευθύνονται κυρίως στις πιο ορατές πλευρές της στεγαστικής επισφάλειας στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, χωρίς να δίνουν εργαλεία παρέμβασης στους μικρότερους Δήμους που αντιμετωπίζουν εξίσου σοβαρά προβλήματα.

Παρακάτω, η μελέτη εστιάζει στα ζητήματα έλλειψης στέγης που αντιμετωπίζουν επιμέρους κοινωνικές ομάδες, αξιοποιώντας πιο αναλυτικά τα διαθέσιμα στοιχεία από τις κοινωνικές υπηρεσίες του Δήμου, αλλά και με μικρές στοχευμένες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για τους σκοπούς αυτής της μελέτης. Συγκεκριμένα: τους αστέγους, τους νέους, τις γυναίκες, τα άτομα ΛΟΑΤΚΙΑ+,

50 άτομα με αναπηρία και τους πρόσφυγες. Όλοι μαζί συγκροτούν τα πρόσωπα της αστεγίας στο Δήμο Νάουσας, και εικονογραφούν τα επιμέρους προβλήματα που υπάρχουν και τα οποία πρέπει να αναδειχθούν και να αντιμετωπιστούν μέσα από σταθερές δημόσιες πολιτικές.

Αστεγία στον Δήμο Νάουσας

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, 8 άτομα διαβιούν στον δρόμο, ενώ 57 άτομα ζουν σε δωρεάν παραχωρημένες κατοικίες. Ωστόσο εξακολουθεί να κυριαρχεί ένας αράγιστος μύθος: Οι μικρές κοινότητες δεν έχουν αστέγους. Παρά το μύθο, η αστεγία, ακόμη και στην ακραία της μορφή, υπάρχει αλλά παραμένει αόρατη. Η κοινωνία την αγνοεί, η πολιτική ηγεσία όταν την αναγνωρίζει τη χειρίζεται αποσπασματικά, ενώ υπάρχουν διοικητικοί υπάλληλοι και εκλεγμένοι σύμβουλοι που τη θεωρούν δίκαιη ανταμοιβή αντικοινωνικών ανθρώπων, συμπυκνωμένη στα λόγια μιας δημοτικής υπαλλήλου, εκφρασμένα με ανησυχητική σιγουριά: «Αυτούς δεν τους θέλουν ούτε οι οικογένειές τους, ακόμα και οι δικοί τους άνθρωποι τους έδωξαν».

Το ερευνητικό κενό αντανακλάται και στον πολιτικό σχεδιασμό. Για παράδειγμα, το πιο φιλόδοξο πρόγραμμα που έχει σχεδιαστεί στη χώρα για την αντιμετώπιση της ακραίας αστεγίας, με τίτλο «Στέγαση και Εργασία»¹⁸ και στοχεύει στην παραχώρηση κατοικίας σε αστέγους και στην ένταξή τους με τρόπο που δεν τους ιδρυματοποιεί, απευθύνεται σε Δήμους με πάνω από εκατό χιλιάδες κατοίκους, προβλέποντας διαδημοτικές συνεργασίες μεταξύ μικρότερων δήμων, που όμως δεν πραγματοποιούνται. Στο Δήμο Νάουσας, οι υπάλληλοι και πολιτικοί αντιπρόσωποι που έχουν τοποθετηθεί στις προνοιακές δομές της διοίκησης, δε γνωρίζουν καν την ύπαρξη του προγράμματος.

Ενδεικτική είναι και η μη-προσβασιμότητα σε βασικά επιδόματα. Σε πολλές περιπτώσεις οι επιδοματικές ενισχύσεις ή άλλες υποστηρικτικές παροχές είναι σχεδιασμένες ώστε να αποκλείουν ανθρώπους. Μια υπάλληλος του κέντρου κοινότητας δίνει μια σειρά παραδειγμάτων, ανάμεσά τους και η πρόβλεψη του ΔΕΔΔΗΕ για «Εφάπαξ αποπληρωμή του χρέους» σύμφωνα με την οποία «μπορεί

18

<http://www.astegoi.gov.gr/index.php/en/gia-polites/stegasi-ergasia>.

να σβηστούν ακόμα και έξι χιλιάδες ευρώ χρέους σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη από ρεύμα. Αλλά με μια υποσημείωση: να μην έχει γίνει κλοπή ρεύματος από τον ωφελούμενο. Ποιος άνθρωπος που βλέπει την ανάγκη των παιδιών του για ενέργεια, δε θα κλέψει; Έχουν μείνει πάμπολλοι άνθρωποι εκτός».

Ο κοινωνικός στιγματισμός της αστεγίας, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο όπου οι άνθρωποι οι οποίοι αναγκάζονται να διαμένουν στον δρόμο «σπάνε» τον κυρίαρχο μύθο περί της απουσίας στεγαστικών προβλημάτων, παγιδεύει τους άστεγους ανθρώπους σε έναν στρόβιλο σιωπής και ντροπής. Για να σπάσει αυτός ο φαύλος κύκλος απαιτείται μεν μια βαθύτερη κατανόηση των δομικών αιτιών της αστεγίας. Αλλά δεν αρκεί μονάχα να διαλυθεί αυτός ο μύθος. Για την εμφάνιση και την αντιμετώπιση της αστεγίας στις μικρότερες κοινότητες χρειάζονται μια σειρά από άλλες πρωτοβουλίες, όπως η υποστήριξη της ένταξης των μικρών Δήμων και η δημιουργία στοχευμένων δράσεων στα προγράμματα εθνικής εμβέλειας.

Ωστόσο, βασική προϋπόθεση είναι η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και εφαρμογή τοπικών στεγαστικών πολιτικών, με στόχο την ένταξη και όχι την περιθωριοποίηση των αστέγων. Το πρόβλημα είναι πολύ ευρύ για να θεωρείται ιδιωτική υπόθεση μεμονωμένων περιπτώσεων.

Πρόσωπα

Ο Τέλης¹⁹ εξασφαλίζει το μεσημεριανό του γεύμα από το συσσίτιο που προσφέρει στους απόρους η εκκλησία. Είναι ένας από τα περίπου εκατό άτομα που επισκέπτονται καθημερινά το συσσίτιο — αριθμός υψηλός αν αναλογιστεί κανείς το συνολικό πληθυσμό αυτής της περιφερειακής πόλης που δεν ξεπερνάει τις είκοσι χιλιάδες.

Ο Τέλης, χρόνια άστεγος, είχε βρεθεί στο συσσίτιο τη μέρα εκείνη, για να δώσει το «παρών» και να κάνει μια συμφωνία με τους μάγειρες: «Να έρχεται ένας φίλος, άστεγος και αυτός και να παίρνει και τη δική μου μερίδα, να μου τη δίνει μετά, για να μη χάνω το μεροκάματο». Δυσκολεύεται να είναι εκεί όταν διανέμονται οι μερίδες, αυστηρά στις 12:00 με 13:00, γιατί εκείνες τις ώρες είτε εργάζεται είτε περιμένει στο στέκι του, ένα παγκάκι στην άλλη άκρη της πόλης, από όπου τον μισθώνουν επιτόπου περαστικά φορτηγά, για να τους βοηθήσει ως αχθοφόρος. «Άλλες φορές έχει δουλειά και βγάζω κάνα δεκάρι, άλλες φορές δεν βγάζω τίποτα... Στις 12:00 που μοιράζουν το φαγητό, είναι ώρα που περνάνε φορτηγά και μπορεί να χάσω κάποια δουλειά».

Με το φροντισμένο του μούσι, ευγενική χορηγία ενός φίλου του κουρέα, το γυμνασμένο του κορμί καθαρό, χορηγία φίλων που έχουν το προνόμιο ενός σπιτιού με λειτουργικό μπάνιο, και τη φόρμα εργασίας του, απομεινάρι της προ-

ηγούμενης δουλειάς του, δεν ανταποκρινόταν στο στερεότυπο του αστέγου, του ατημέλητου, αξύριστου και εξαντλημένου ατόμου. Και όμως μένει σε ένα ακατάλληλο, μικρό δωμάτιο, σε ένα εγκαταλειμμένο κτίριο στην περιφέρεια της πόλης, εδώ και πέντε χρόνια, από τότε που έκλεισε η επιχείρηση όπου εργαζόταν και όπου κοιμόταν, αφού η σύζυγός του, του είχε ζητήσει να αποχωρήσει από την κατοικία που της ανήκε, μετά τον χωρισμό τους, ήδη από το 2010: «Το βρήκα τυχαία, αφού κοιμήθηκα λίγες μέρες στα παγκάκια. Μου το έδειξε ένας φίλος. Μετά από κανέναν χρόνο έμαθα και σε ποιον ανήκει το κτίριο. Τον ήξερα και θεώρησα σωστό να τον ρωτήσω. Μου είπε: «Αν μπορείς να μείνεις εκεί μέσα, εγώ δεν έχω κανένα πρόβλημα». Είναι χάλια το μέρος, μπάζει. Ντρέπομαι να φέρω κόσμο, ακόμα και ο γιος μου δεν το έχει δει».

Τα καλέσματά του στη διοίκηση για βοήθεια παραμένουν αναπάντητα: «Έχω ζητήσει να με βάλουν και εμένα στο θέατρο. Τους άλλους γιατί τους έβαλαν και εμένα όχι; Τι θέλουν; Να βάλω φωτιά στην πλατεία και να καώ για να συγκινηθούν;»

Το δημοτικό θέατρο της Νάουσας παραμένει συνήθως κλειστό. Οι παραστάσεις δεν είναι πολλές, το φιλότεχνο κοινό είναι περιορισμένο και ο χώρος μένει άδειος περισσότερες μέρες του χρόνου από όσες λειτουργεί. Αλλά όχι εντελώς άδειος. Στα τρία δώματα που λειτουργούν ως καμαρίνια, ζουν τρεις κύριοι.

Ο κύριος Βαγγέλης, ο οποίος εργαζόταν στο θέατρο επί δεκαετίες, ως εισπράκτορας και ταξιθέτης και επειδή με το χαμηλό εισόδημά του δε μπορούσε να πληρώνει ενοίκιο, αποφάσισε, αφού η παράσταση τελείωνε, να χρησιμοποιεί ένα καμαρίνι ως υπνωτήριο, με τη συγκατάθεση εκπροσώπων του Δήμου.

Ο κ. Μάριος, ο οποίος είναι οικοδόμος, αλλά μετά την κρίση του 2008 αντιμετώπισε μεγάλες εργασιακές δυσκολίες και όταν έχασε τη μητέρα του και δεν μπορούσε να καλύψει τα έξοδα του σπιτιού που προηγουμένως νοίκιαζαν μαζί, έμεινε άστεγος. Κοιμόταν σε παγκάκια της πόλης, μέχρι που κάποιος γνωστός του μίλησε για το θέατρο: «Από στόμα σε στόμα, πριν έξι χρόνια περίπου, μου είπαν πως υπάρχει αυτό το μέρος να κοιμηθώ. Ένωσα καλύτερα. Κοιμόμουν έξω και έχει χιόνια και κρύο. Σου προσφέρουν ένα μέρος πιο στεγανό και λες είμαι καλά».

Ο κ. Στέλιος προστέθηκε πρόσφατα στη συντροφιά τους. Εγκλωβισμένος από το 2001 σε μια διαρκή ανεργία που «έσπαγε» μέσα από τα οκτάμηνα προγράμματα του Δήμου και με μόνη σταθερή εισοδηματική πηγή τα επιδόματα που ξεκίνησε να παίρνει στα μέσα του 2018, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το προηγούμενο σπίτι του και να ζήσει στον δρόμο. Μέχρι που, τώρα στα πενήντα τρία του, βρήκε τη λύση του θεάτρου: «Με έβαλε ο αντιδήμαρχος, πέρυσι τέτοιο καιρό».

Τα τρία καμαρίνια του θεάτρου δεν αποτελούν κάποια επίσημη δομή φιλο-

ξενίας και στήριξης των ανθρώπων που δεν έχουν σπίτι. Τα καμαρίνια παραχωρούνται άτυπα μόνον σε ορισμένους από τους αστέγους της Νάουσας και η διαμονή εκεί είναι προσωρινή και επισφαλής. Για παράδειγμα, όταν καταφθάνει ο θίασος κάποιας παράστασης, οι τρεις άνθρωποι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον χώρο και να ζήσουν πάλι έξω για όσο διαρκούν οι πρόβες και οι παραστάσεις: «Α, ξέρεις τι καλά που περνάς έξω, στον Άγιο Νικόλαο, στο πάρκο, σε ένα φιλικό σπίτι, στο κτήμα ενός φίλου; Φέτος, λόγω κορονοϊού δε ζήτησαν τα καμαρίνια, μόνο σε μια εκδήλωση τα χρειάστηκαν και τα αδειάσαμε, για πέντε μέρες».

Συν αυτό, η άτυπη στεγαστική παροχή των καμαρινιών αποτελεί και πηγή πολιτικού οφέλους γι' αυτούς που αποφασίζουν άτυπα να επιτρέψουν σε κάποιους και να αποκλείσουν σε άλλους, την είσοδο στα καμαρίνια, εκμαιεύοντας την ευγνωμοσύνη των «ωφελούμενων». Ωστόσο για την αντιμετώπιση του προβλήματος είναι αναγκαία μια τοπική πολιτική για τη στέγαση, που δε θα εξαντλείται σε άτυπες «πολιτικές φιλανθρωπίες», αλλά θα σχεδιάσει θεσμικές απαντήσεις που θα στοχεύουν στη μακροπρόθεσμη στεγαστική και κοινωνική ένταξη των αστέγων.

3

5.2

Στεγαστική πίεση σε νέους/ες

Στο πλαίσιο της παρούσας αναφοράς διανείμαμε ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια σε άτομα ηλικίας 18 - 40 του Δήμου Νάουσας για να καταγράψουμε μερικώς ορισμένες από τις στεγαστικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν.²⁰

Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, οι περισσότεροι/ες εντοπίζουν προβλήματα στην κατοικία τους (62,4%) παρότι αυτά είναι διαφορετικής φύσης. Μπορούμε να διακρίνουμε δυο ευρύτερες κατηγορίες προβλημάτων που έχουν να κάνουν από τη μια με το κόστος και την κατασκευή της κατοικίας και από την άλλη με το περιβάλλον συγκατοίκησης. Ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος δηλώνει ότι δεν νιώθει ανεξάρτητος/η (34,4%), ενώ άλλα προβλήματα σχετίζονται με την μη-καταλληλόλητα της κατοικίας (14%), τη στενότητα του χώρου (8,6%) ή το κόστος (4,3%) (Γράφημα 8.1).

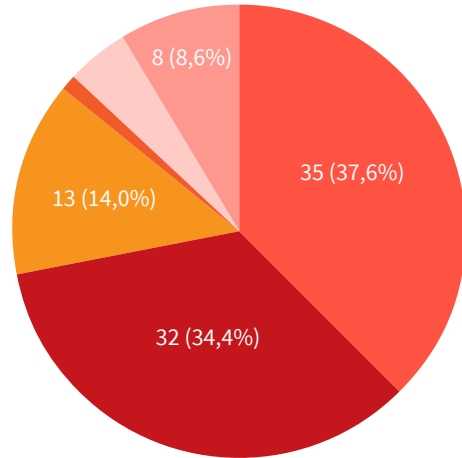
Οι νέες/οι στην πλειονότητά τους (69,9%) αφού πληρώσουν τα έξοδα του σπιτιού τους αναγκάζονται είτε να περιορίσουν άλλα έξοδα είτε να καλύψουν με δυσκολία τις υπόλοιπες ανάγκες τους (Γράφημα 8.2). Επίσης το μεγαλύτερο πο-

20 Ο μέσος όρος ηλικίας του δείγματος είναι τα 32,3 χρόνια. Από το σύνολο του δείγματος (93 άτομα) τα 48 άτομα αυτοπροσδιορίζονται ως γυναίκες (51,6%) και τα 45 άτομα ως άνδρες (48,4%). Τα περισσότερα ερωτηθέντα άτομα είναι άγαμα (71%) και έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση (53,8%). Τα γενικά χαρακτηριστικά κατοικίας όπου διαμένουν είναι σε άμεση αντιστοιχία με τα ευρήματα από τα απογραφικά δεδομένα για το κτιριακό απόθεμα του Δήμου. Η πλειονότητα (66,7%) μένει σε κατοικίες με εμβαδόν άνω των 70 τ.μ , ενώ το 10% ζει σε κατοικίες κάτω των 50 τ.μ. Τα μισά μένουν είτε με τους γονείς τους (40 άτομα) ή με άλλους συγγενείς (6 άτομα). Από τα 46 συνολικά άτομα που μένουν με συγγενείς, η πλειονότητα το κάνει λόγω ανεργίας και έλλειψης εισοδήματος (39,2%) ή για άλλον αναγκαστικό λόγο, ενώ μόλις 2 άτομα (4,3%) προτιμούν αυτού τους είδους τη συγκατοίκηση και το 67,4% θα προτιμούσαν να ζουν μόνα τους.

Ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζεις;

Πηγή: Προσωπικές συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια

- Δεν αντιμετωπίζω προβλήματα
- Ανεξαρτησία
- Ακατάλληλη κατοικία
- Δεν έχω ενοικιαστήριο
- Κόστος
- Στενότητα χώρου

σοστό (60,2%) θεωρεί ότι σε περίπτωση έκτακτων εξόδων όπως δαπάνες υγείας ή επισκευή βλαβών στο σπίτι, δε θα μπορέσει να ανταπεξέλθει.

Αυτό που μπορεί να συνοψίσει καλύτερα τα ευρήματα από αυτή την περιορισμένη ηλεκτρονική έρευνα, είναι οι απαντήσεις των νέων στον Δήμο που αναζήτησαν τους τελευταίους μήνες άλλη κατοικία, αλλά αντιμετώπισαν δυσκολίες.

Τα τρία κύρια προβλήματα που εντοπίζονται στις απαντήσεις τους είναι (i) οι υψηλές τιμές ενοικίου, (ii) η κακή ποιότητα των σπιτιών λόγω παλαιότητας αλλά και κακών παροχών, (iii) η έλλειψη μικρών σπιτιών.

Πρόσωπα

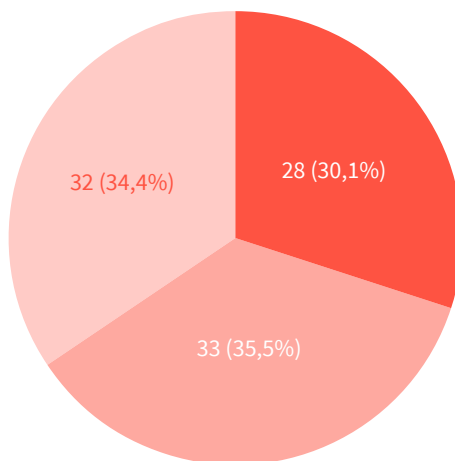
«αν υπήρχε μια υπηρεσία για τον ενοικιαστή, η οποία να παρεμβαίνει, τα πράγματα θα μπορούσαν να γίνουν λίγο καλύτερα».

Ο Τάσος, είναι εργαζόμενος σε ένα από τα λίγα εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας της πόλης που παρέμειναν ανοιχτά παρά την τάση αποβιομηχάνισης που συντέλεσε στην αύξηση του ποσοστού ανεργίας και τη μετατόπιση κατά βάση στην αγροτική παραγωγή. Τα τελευταία χρόνια το εργοστάσιο αντιμετωπίζει πρόβλημα ρευστότητας με αποτέλεσμα να υπάρχουν καθυστερήσεις στις πληρωμές των εργαζομένων. Έτσι αντί για 750 ευρώ το μήνα, πληρώνεται μηνιαίως με ένα ποσό που κυμαίνεται από 300 έως 500 ευρώ. Πριν κάποια χρόνια, όταν ξεκίνησαν τα βασικά προβλήματα στην εργασία του στο εργοστάσιο, γράφτηκε στο εσπερινό ΕΠΑΛ, ενώ παράλληλα προσπαθεί να αποκτήσει την ειδικότητα βοηθού νοσηλεύτη. Πάνω σε αυτή την προσπάθεια, δημιουργεί τους μεσοπρόθεσμους στόχους ζωής που συμπεριλαμβάνουν μια νέα εργασία και ενδεχομένως ένα άλλο σπίτι. «Το ποσό που θα μπορούσα να δαπανήσω για το νέο

Έξοδα και βασικές ανάγκες

Πηγή: Προσωπικές συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια

- **Ναι, καλύπτω με επάρκεια τις ανάγκες μου**
- **Μου επαρκούν ίσα ίσα**
- **Όχι, αναγκάζομαι να περιορίσω άλλα έξοδα**

σπίτι θα εξαρτηθεί από το εισόδημα που θα έχω στη νέα δουλειά. Αν μείνω Νάουσα ή Βέροια τέλος πάντων νομίζω ότι με ένα εισόδημα 900-1000 ευρώ, θα νοίκιαζα με 250 ευρώ ένα σπίτι».

Προς το παρόν, κατοικεί μόνος σε ένα ημι-ισόγειο διαμέρισμα 50 τετραγωνικών: «Είναι ένα σπίτι ευχάριστο, το φροντίζω και με φροντίζει. Υπάρχουν φυσιολογικές φθορές αλλά επειδή δεν είναι παλιό σπίτι δεν απαιτούνται σημαντικές επιδιορθώσεις». Γι' αυτό το σπίτι, πληρώνει ενοίκιο 165 ευρώ, ενώ τα πάγια έξοδά του ανέρχονται στα 250-270 ευρώ κάθε μήνα: Με δεδομένες τις καθυστερήσεις στην καταβολή του μισθού του, υπάρχουν μήνες που δαπανά σχεδόν το σύνολο του εισοδήματός του για τη μισθωτή κατοικία του. Οι δυσκολίες αυτές τον έκαναν να επιδιώξει μια συνεννόηση με τον ιδιοκτήτη του ακινήτου: «Από το 2018, το 2019 και τώρα το 2020, υπήρχαν προβλήματα με τη δουλειά μου —καθυστερήσεις, κακοπληρωμές— με αποτέλεσμα να πιέζομαι και να μην μπορώ να τα βγάλω πέρα, οπότε ζήτησα μία μείωση ενοικίου. Η αντιμετώπιση δεν ήταν αυτή που περίμενα από τον ιδιοκτήτη, μια αντιμετώπιση αδιάλλακτη. Είναι οι τιμές των ενοικίων αρκετά ανεβασμένες σε σχέση με τα εισοδήματα και νομίζω ότι θα 'πρεπε να υπάρχει μια διαφορετική αντιμετώπιση σε κάποιους ανθρώπους οι οποίοι έχουν προβλήματα οικονομικά».

Από τον Μάρτιο του 2020, λόγω της επιδημίας του κορονοϊού, η κατάσταση έχει διαμορφωθεί διαφορετικά. Ο Τάσος ανήκει σε ευπαθή ομάδα, είναι σε αναστολή και το κράτος καλύπτει ένα ποσό του μισθού του, ενώ υπήρξε και μια μέριμνα για την κατοικία, που τον διευκόλυνε σημαντικά: «Τον Απρίλη και τον Μάη πλήρωσα μόνο το 60% του ενοικίου πράγμα που συνέβη και τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο. Τώρα, δεν ξέρω αν εφαρμόζεται απ' όλους τους ιδιοκτήτες.

Αλλά αν αυτό το πράγμα προχωρήσει... πιστεύω ότι θα μπορούσαν τα πράγματα να γίνουν λίγο καλύτερα».

Τα βασικά προβλήματα που καταγράφει έχουν να κάνουν με την αναντιστοιχία ανάμεσα στις τιμές ενοικίου των ακινήτων και στο επίπεδο του εισοδήματός του. Σε αυτά προσθέτει και το ζήτημα της στεγαστικής μοναξιάς: «μένω μόνος, θέλω παρέα». Για την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών καταβάλει μια προσωπική προσπάθεια αλλά υπογραμμίζει την ανάγκη να υπάρξει κάποια μορφής θεσμική παρέμβαση σε σχέση με την κατοικία. Όταν ρωτήθηκε αν είχε κάποια γνώση ή εξοικείωση με εναλλακτικά μοντέλα κατοίκησης, παρότι δεν είχε γνώση, διατυπώνει μια θετική στάση απέναντί τους: «πολλοί σαν κι εμένα που είναι εργένηδες ή ΑΜΕΑ ή ηλικιωμένοι. Θα πρέπει να βρούμε κάποια μοντέλα, να φτιάξουμε αυτό τον κόσμο. Έναν κόσμο ο οποίος, νομίζω ότι βρισκόμαστε στην αρχή ακόμα».

«Αισθάνομαι αφόρητη πίεση».

Το πρόβλημα παρουσιάζεται πιο έντονο στις γυναίκες, οι οποίες εξακολουθούν να βιώνουν πολλαπλές μορφές στεγαστικού αποκλεισμού σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι άντρες. Η Δήμητρα σπούδασε στη Θεσσαλονίκη και εργαζόταν εκεί μέχρι πρόσφατα, αλλά έμεινε άνεργη και αναγκάστηκε να επιστρέψει στο ίδιο σπίτι με τους γονείς της από το 2017: «Μετά την κρίση είχαν πέσει πάρα πολύ οι μισθοί. Για τετράωρο πληρωνόμουν 250 και για οκτάωρο 495 – αστεία ποσά. Έκανα δύο δουλειές στη Θεσσαλονίκη, έβγαλα 600 και πλήρωνα 250 για ένα σπίτι 70 τετραγωνικά. Αυτός ήταν ο λόγος που επέστρεψα στη Νάουσα, που είχα και το σπίτι των γονιών μου... Η σχέση σου με τους γονείς έχει μείνει εκεί που σε άφησαν, δηλαδή στο σχολείο. Θέλουν τον έλεγχό σου. Δεν ταιριάζουμε καθόλου σαν άνθρωποι. Είναι αναγκαστική η συνύπαρξή μας. Αισθάνομαι αφόρητη πίεση. Για παράδειγμα στις ώρες, στο πού είμαι, στο φαγητό, σε όλη την οργάνωση της μέρας. Χάνεται η ισορροπία που έχεις χτίσει με τον εαυτό σου.»

Το τελευταίο διάστημα εργαζόταν σε καφετέρια και αναζητούσε κατοικία στη Νάουσα, αλλά μετά την επιβολή καραντίνας έχει μπει σε αναστολή, πράγμα που ανέστειλε και τις προσπάθειες αναζήτησης νέας κατοικίας: «Η αλήθεια είναι ότι στη Νάουσα υπάρχει πρόβλημα με τα ενοικιαστήρια. Δεν υπάρχουν πολλές αγγελίες στο ίντερνετ, δεν υπάρχουν και σημειώματα στις εισόδους να δεις κάτι όσο περπατάς, πάει από στόμα σε στόμα. Και τα σπίτια είχαν ακριβά ενοίκια. Σκέψου ότι στη Νάουσα δεν έχουμε φυσικό αέριο αλλά πετρέλαιο και συνήθως με κεντρική θέρμανση. Άρα, αν κάτσεις και βάλεις κάτω τα έξοδα για ένα σπίτι στη Νάουσα είναι πάρα πολλά. Γιατί τα περισσότερα είναι παλιές κατασκευές και μεγάλα σπίτια, με παλιά κουφώματα. Δηλαδή το να δίνεις 200 και πάνω μόνο για ενοίκιο και για να το ζεστάνεις και συν όλα τα άλλα που θα έχει, θα σου βγαίνει πάνω από 300 ευρώ το μήνα. Εγώ με τη δουλειά που έχω, δε βγάζω τόσα

λεφτά ώστε να είμαι αυτόνομη και να συντηρώ ένα σπίτι μόνη μου.»

Τίθεται για ακόμα μια φορά το ζήτημα της αναντιστοιχίας ανάμεσα στα απαιτούμενα έξοδα για επαρκή στέγαση και το επίπεδο των εισοδημάτων (ακόμη και όταν υπάρχει εργασία). Όταν της ζητήθηκε να βρει μια σχέση ανάμεσα στο επίπεδο του μισθού και το κόστος στέγασης που να αξιολογεί ως βιώσιμη, σημειώνει ότι «με έναν ικανοποιητικό μισθό , στα 800 ευρώ, θα έδινα 150; 170; Μετά ξεφεύγει πολύ. Είναι και τα πάγια έξοδα που για να τα καλύψεις είναι πολλά. Και μιλάω για ένα μικρό σπιτάκι, δεν μιλάω για σπίτια με διπλό δωμάτιο κλπ.»

ENOIKIAZETAI

5.3

Στεγαστική πίεση σε γυναίκες

Θέλοντας να καταδείξουμε την άνιση πίεση που δέχονται ορισμένες ομάδες του πληθυσμού, διανείμαμε αντίστοιχα ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια σε γυναίκες για να καταγράψουμε μερικώς ορισμένες από τις στεγαστικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν.²¹

Οι περισσότερες εντοπίζουν προβλήματα στην κατοικία τους (64,1%) παρότι αυτά είναι διαφορετικής φύσης. Υπάρχουν και εδώ οι δυο ευρύτερες κατηγορίες προβλημάτων που έχουν να κάνουν είτε με το κόστος και την κατάσταση της κατοικίας είτε με το περιβάλλον συγκατοίκησης. Η πλειονότητα των γυναικών δηλώνει ότι δεν νιώθει ανεξάρτητη (33,9%), ενώ άλλα προβλήματα σχετίζονται με τη στενότητα του χώρου (24,2%) (Γράφημα 5.3). Η πλειονότητα (51%) θα επέλεγε, αν είχε τη δυνατότητα, να μετακομίσει σε άλλο σπίτι.

Ακόμα φαίνεται πως οι περισσότερες από τις ερωτηθείσες (72,3%) αφού πληρώσουν τα έξοδα του σπιτιού αναγκάζονται είτε να περιορίσουν άλλα έξοδα είτε να καλύψουν με δυσκολία τις υπόλοιπες ανάγκες τους (Γράφημα 5.4). Επίσης το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρεί ότι σε περίπτωση έκτακτων εξόδων, όπως δαπάνες υγείας ή επισκευή βλαβών στο σπίτι, δε θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν.

Πρόσωπα

Στο στενό πεζόδρομο που φέρει το όνομα «Σολωμού», στο κέντρο της μικρής πόλης της Νάουσας, είναι μερικά χρόνια τώρα που τα προηγούμενως άδεια ισόγεια των λιγοστών κτιρίων, έχουν αλλάξει χρήση, έγιναν καφετέριες, με την ευγενική χορηγία ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων. «Όλοι ανοίγουν καφέ και γυ-

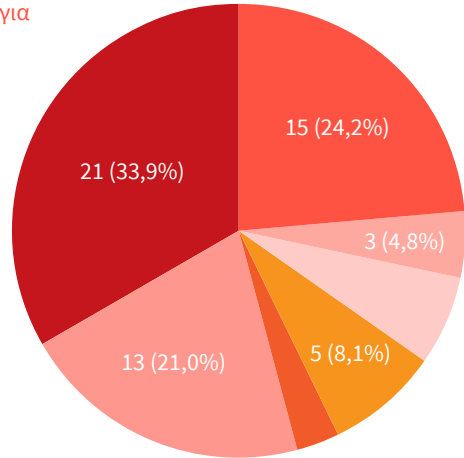
21 Στο δείγμα των 48 γυναικών, περιλαμβάνονται γυναίκες από κάθε ηλικιακό φάσμα. Οι περισσότερες ερωτηθείσες είναι έγγαμες (61,2%), έχουν παιδιά (63,3%) και τριτοβάθμια ή ανώτερη εκπαίδευση (65,3%). Σχεδόν οι μισές μένουν με τον σύντροφο και τα παιδιά τους (46,9%), ενώ οι περισσότερες συμβάλλουν στις δαπάνες του σπιτιού (79,6%).

Στεγαστικά προβλήματα

Δείγμα 49 γυναικών

Πηγή: Προσωπικές συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια

- Στενότητα χώρου
- Μεγάλο κόστος
- Χωρίς ενοικιαστήριο
- Είναι ακατάλληλη (υγρασία, κακός φωτισμός, παλιά κατασκευή κ.ά.)
- Προβλήματα με τον ιδιοκτήτη / με ενοίκους
- Δεν έχω ανεξαρτησία
- Δεν αντιμετωπίζω προβλήματα

ράδικα. Αν είναι να βγαίνει τίποτα να ανοίξω και εγώ ένα», μου λέει η Κατερίνα, σχολιάζοντας έμμεσα την οικονομική της κατάσταση.

Παρότι κάθετα ακριβώς απέναντί μου και τα προσεκτικά διαλεγμένα λόγια δείχνουν ότι είναι συγκεντρωμένη στον διάλογό μας, συμμετέχει χωρίς να με κοιτάζει, έχοντας το βλέμμα της στραμμένο στον τετράχρονο γιο της που παίζει με μια μπάλα στον πεζόδρομο. Ανάμεσα στα ανήσυχα βλέμματα προς το αγόρι και τις διαρκείς υπενθυμίσεις που του απευθύνει για να προσέχει τα μηχανοκίνητα, μου εξομολογείται τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στο σπίτι της.

Η Κατερίνα υπήρξε μια από τις λίγες γυναίκες που απάντησαν στο ανώνυμο ερωτηματολόγιο που η ερευνητική μας ομάδα διένειμε ηλεκτρονικά στον μικρό Δήμο της Νάουσας για να εντοπίσει τα στεγαστικά προβλήματα των γυναικών. Υπήρξε η μοναδική που απάντησε οικειοθελώς στο ερώτημα με το οποίο ζητούσαμε τα προσωπικά στοιχεία των ερωτηθεισών, σε περίπτωση που ήθελαν να συζητήσουν το ζήτημα που αντιμετωπίζουν.

Η ιστορία της είναι ενδεικτική. Παρά τις επιτυχημένες προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές της στα οικονομικά, αποφάσισε να επιστρέψει στην πόλη της Νάουσας όταν αυτές ολοκληρώθηκαν, προκειμένου να είναι κοντά στον σύντροφό της, ενώ παράλληλα αναζητούσε εργασία. Η προσπάθειά της δεν έφερε τους αναμενόμενους καρπούς. Σήμερα, στα τριάντα πέντε της, δουλεύει σε μια τοπική επιχείρηση, για πολλές ώρες και ελάχιστα χρήματα. Η οικονομική συνδρομή του συντρόφου της, για την κάλυψη των εξόδων της οικογένειάς τους, σταδιακά έδωσε τη μαγιά για να γεννηθεί βία, κυρίως λεκτική που εκδηλώνεται μέσα από τις διαρκείς επικρίσεις που εισπράττει η Κατερίνα για την ανεπάρκειά

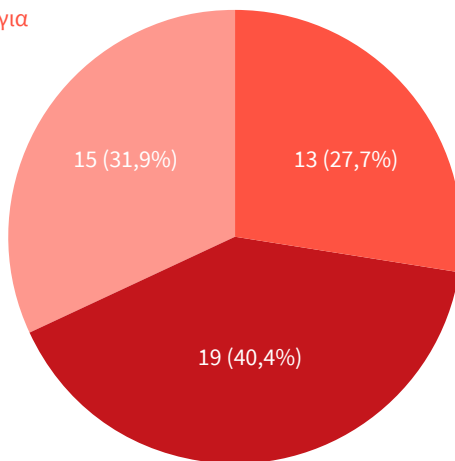

Έξοδα και βασικές ανάγκες

Δείγμα 49 γυναικών

Πηγή: Προσωπικές συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια

- **Ναι, καλύπτω με επάρκεια τις ανάγκες μου**
- **Μου επαρκούν ίσα ίσα**
- **Όχι, αναγκάζομαι να περιορίσω άλλα έξοδα**

της ως σύζυγος και μητέρα: «Μέσα στην πανδημία αυτό επιδεινώθηκε. Έπινε, με έβριζε, έγινε ακόμα πιο τοξικό το περιβάλλον. Θέλω να φύγω».

Ο πυρήνας της πυρηνικής οικογένειας κλονίζεται

Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή τυπολογία ETHOS της FEANTSA, άτομα που ζουν σε επισφαλή κατοικία ή υπό την απειλή βίας, είναι άτομα που αντιμετωπίζουν έλλειψη στέγης. Γυναίκες που ζουν σε φαινομενικά ασφαλή σπίτια, μπορεί να υφίστανται μια αόρατη πίεση και βία, μια διαρκή επισφάλεια που τις καθιστά εν δυνάμει άστεγες.

Ιστορίες σαν αυτή της Κατερίνας είναι δυστυχώς αρκετά κοινές και παραμένουν αδημοσιοποίητες γιατί η καταπίεση των γυναικών θεωρείται πολύ γνώριμη, σχεδόν φυσική, ενώ πολλές είναι οι γυναίκες που εσωτερικεύουν την «κατωτερότητά» τους. Προσπαθώντας να καταγράψουμε τις στεγαστικές συνθήκες στις φτωχότερες γειτονίες της Νάουσας, η ερευνητική ομάδα μας συνάντησε γυναίκες οι οποίες συχνά κρυβόντουσαν, απέφευγαν να μας μιλήσουν, μας παρέπεμπαν στους άνδρες τους, και όταν αυτοί απουσίαζαν δεν παίρναμε απαντήσεις σε ερωτήματα απλά, όπως: «πώς είναι οι συνθήκες στο σπίτι σας;», «πώς ζεσταίνεστε τον χειμώνα;», «ποια προβλήματα αντιμετωπίζετε;».

Ωστόσο, σύμφωνα με τα απογραφικά δεδομένα του 2011, σε αυτή πόλη του ελληνικού βορρά, που αποτελεί ενδεικτική περίπτωση τάσεων που παρατηρούνται σε όλη τη χώρα, καταγράφεται μια μεγάλη αλλαγή. Τα μονομελή νοικοκυριά αυξήθηκαν, ενώ μειώθηκαν σημαντικά τα τετραμελή νοικοκυριά και όλα τα νοικοκυριά με περισσότερα μέλη. Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται (i) στο ότι

οι νέοι της πόλης έφυγαν και επέλεξαν να μην επιστρέψουν, (ii) στο ότι τα νέα ζευγάρια επιλέγουν να μη κάνουν παιδιά αλλά και (iii) στην αύξηση των γυναικών οι οποίες αποφασίζουν να πάρουν διαζύγιο από τους συντρόφους τους.

Όλο και συχνότερα, γυναίκες επιλέγουν να αποχωρήσουν από τον, πολλές φορές, ασφυκτικό κλοιό του νοικοκυριού τους. Συχνά αυτό οφείλεται στο ότι οι άνδρες παρότι επιμένουν να θεωρούν τις γυναίκες τους ιδιοκτησία τους, δε μπορούν να εκπληρώσουν το ίδιο εύκολα με το παρελθόν τους δικούς τους κοινωνικούς ρόλους, των παρόχων προστασίας, λόγω της συρρίκνωσης των εισοδημάτων τους και της αυξημένης ανεργίας. Οι επιτελέσεις των παραδοσιακών έμφυλων ρόλων δυσκολεύονται να αναπαραχθούν. Επίσης, οφείλεται και στο ότι όταν οι άνδρες παρέχουν αυτή την προστασία που «συμπεριλαμβάνεται» ως καθήκον στον ρόλο τους, ζητούν ως αντάλλαγμα τον πλήρη έλεγχο, την πλήρη υπακοή, την οποία οι γυναίκες αρνούνται να παραχωρήσουν, προτιμώντας την οικονομική επισφάλεια αντί για τη ψυχολογική καταπίεσή τους.

Ωστόσο, όταν οι γυναίκες αποφασίζουν να διακόψουν τη συμμετοχή τους σε σχέσεις βίας —ψυχολογικής, σωματικής, λεκτικής— αντιμετωπίζουν πολλά, συχνά αξεπέραστα προβλήματα.

Πανδημία και βία κατά των γυναικών

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας καταγράφηκε μια έκρηξη των περιστατικών βίας σε βάρος των γυναικών. Τα απότοκα του lockdown —περιορισμός μετακινήσεων, οικονομική επισφάλεια, διάχυτος φόβος μόλυνσης και θανάτου, αύξηση της κατανάλωσης αλκοόλ και ναρκωτικών— δημιούργησαν τις συνθήκες για την αύξηση και ενίσχυση της κακοποίησης των γυναικών. Πολλά σπίτια μετατράπηκαν σε χώρους βασανισμού.

Οι γυναικοκτονίες που έχουν αρχίσει με καθυστέρηση να ονομάζονται και να καταγράφονται ως τέτοιες, οι διαδοχικές δολοφονίες γυναικών, η συγκλονιστική κοινοτοπία τους, δείχνει πόσο εμπεδωμένη και κοινωνική διαπεραστική στην ελληνική κοινωνία είναι η πατριαρχία, πόσο «φυσικός» είναι ο φόβος ως λύση που δίνεται από άνδρες οι οποίοι θεωρούν ότι εξασκούν τα «φυσικά» τους δικαιώματα στην ιδιοκτησία τους. Χιλιάδες είναι οι άνδρες οι οποίοι νιώθουν ότι έχουν κάθε δικαίωμα να ελέγχουν, να καταπιέζουν, να κακοποιούν και ενίοτε να σκοτώνουν τις γυναίκες τους, τις φίλες τους, τα παιδιά τους, για λόγους «μη-συμμόρφωσης».

Ο στεγαστικός εγκλωβισμός των γυναικών, λόγω της διάχυτης μικρο-ιδιοκτησίας που αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις τη μοναδική εναλλακτική, είναι ένας από τους λόγους που συντηρούν αυτές τις αντιλήψεις. Οι γυναίκες αναγκάζονται να συμβιώνουν στην ιδιόκτητη κατοικία της οικογένειας (πατρική, συζυγική κ.λπ.) και να ανέχονται κακοποιητικές συμπεριφορές, όταν δεν υπάρ-

χει οικονομική δυνατότητα μετακόμισης. Καθοριστικός υπήρξε και ο ρόλος του κράτους που, εν τη απουσία στεγαστικής πολιτικής, κυβέρνησε κυρίως μέσα από τη διαχείριση του μικρό-νοικοκυριού και της οικογένειας, με επίκεντρο τον άρρενα-επικεφαλής της οικογένειας, κάτι που συνέβαλε στην κανονικοποίηση της αόρατης εκμετάλλευσης των γυναικών.

Αντικρουόμενες κατευθύνσεις

Μέσα στη πανδημία, η έκρηξη των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, οδήγησε τη κυβέρνηση να δημιουργήσει τμήματα στήριξης των θυμάτων, μέσα σε αστυνομικά τμήματα. Αυτό στην πραγματικότητα σημαίνει ότι απλώς προστέθηκε ένας ακόμα τηλεφωνικός αριθμός στους καταλόγους των αστυνομικών διευθύνσεων.²² Αλλά η γυναικεία χειραφέτηση στο ελληνικό συγκείμενο δεν μπορεί να έρθει μέσω κλήσεων προς την αστυνομία. Απαιτεί συστημικές αποκρίσεις που θα ενισχύουν τις γυναίκες, όπως και κάθε άνθρωπο σε επισφάλεια, ώστε η απόφασή τους να αποχωρήσουν από το περιβάλλον της βίας να μην ενέχει τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Ωστόσο, ο προσανατολισμός της κυβέρνησης είναι διαφορετικός. Τον Σεπτέμβριο του 2021, ο πρωθυπουργός εξήγγειλε ότι «θα παραχωρηθούν δωρεάν κρατικά σπίτια σε νέα ζευγάρια».²³ Πέρα από τη δυσπιστία που προξενεί μια τέτοια εξαγγελία από τη κυβέρνηση ενός κράτους το οποίο χαρακτηρίζεται από μια διαχρονικά αποσπασματική στεγαστική πολιτική, είναι ενδεικτική η έμφαση που δίνεται στην κοινωνική δομή του «ζευγαριού», αλλά και η έμφαση στη δωρεάν παραχώρηση που παραπέμπει σε μια λογική φιλανθρωπίας και ταυτίζει την κοινωνική κατοικία με κάτι που χαρίζεται. Σε πολλές περιπτώσεις όμως τα άτομα που βρίσκονται μέσα σε αυτά τα ζεύγη βιώνουν πίεση, την οποία μπορεί και να συνεχίσουν να αποδέχονται αν λαμβάνουν στεγαστικά βοηθήματα —πόσο μάλλον μια κατοικία— ως αντίδωρο.

Η πρόσβαση σε αξιοπρεπή κατοικία είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και προϋπόθεση για μια ασφαλή ζωή. Για να κατακτηθεί σε ένα κράτος που κυβερνούσε πάντα μέσα από την «αγία ελληνική οικογένεια», χρειάζεται ένα αίτημα καθολικό, αλλά ταυτόχρονα και προσωπικό: κάθε άνθρωπος, πολύ περισσότερο κάθε γυναίκα, που βρίσκεται σε στεγαστική κρίση, να μπορεί να έχει στεγαστική στήριξη, χωρίς να χρειάζεται να είναι μέλος νοικοκυριού.

22 Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, (2021). Κυβερνητικές δράσεις για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας: <https://ypergasias.gov.gr/kyvernitikes-drasesis-gia-tin-antimetopisi-tis-endoikogeneiakis-vias/>.

23 Καθημερινή (2021). Σχέδιο για φθηνή στέγη σε νέα ζευγάρια - Αξιοποίηση ακινήτων του Δημοσίου: <https://www.kathimerini.gr/society/561498931/schedio-gia-fthini-stegi-se-neazyegaria-axiopoisi-akiniton-toy-dimosioy/>.

5.4

Στεγαστική έλλειψη στην ΛΟΑΤΚΙΑ+ κοινότητα της Νάουσας

Όπως αποκαλύπτεται από μελέτες για την κατοικία από φεμινιστική και queer ερευνητική ματιά, το σπίτι μπορεί να γίνει ένας χώρος βίας, κακοποίησης και καταπίεσης για γυναίκες και άτομα με σεξουαλική ταυτότητα πέρα από το στενό πλαίσιο της ετεροκανονικότητας.²⁴

Η έλλειψη προσιτής κατοικίας αναγκάζει συχνά άτομα αυτής της κοινότητας να επιστρέφουν στη γονεϊκή στέγη, σε συνθήκες που τους ασκείται μια επιπλέον καταπίεση και ως προς την ελεύθερη έκφραση της ταυτότητάς τους. Ο βαθμός πίεσης που υφίστανται οι γυναίκες και τα άτομα της ΛΟΑΤΚΙΑ+ κοινότητας, που αναγκάζονται να στραφούν ή να επιστρέψουν σε συγγενική κατοικία, επιδεινώνεται ανάλογα με τις απαιτήσεις που θέτουν τα μέλη του οικογενειακού περιβάλλοντος, που αποτελεί και τη μόνη στεγαστική τους λύση.

Πρόσωπα

Η Αναστασία, η οποία ανήκει στην ΛΟΑΤΚΙΑ+ κοινότητα, γύρισε στο σπίτι των γονιών της στη Νάουσα, έπειτα από χρόνια διαμονής στη Θεσσαλονίκη, επειδή δεν μπορούσε να βρει κατοικία σε προσιτή τιμή εκεί. Η επιστροφή της στη Νάουσα δημιουργεί μια σειρά περιορισμούς, όχι μόνο οικονομικούς: «Θα ήθελα να ζω μόνη. Με εμποδίζει όμως το οικονομικό. Κινούμαι με βάση τις διαθέ-

24 Βλ. Cesare Di Felicianantonio & Myrto Dagkouly-Kyriakoglou (2020): The housing pathways of lesbian and gay youth and intergenerational family relations: a Southern European perspective, *Housing Studies*, DOI: 10.1080/02673037.2020.1807471 και Blunt, A. & Varley, A. (2004) Geographies of home, *Cultural Geographies*, 11, σσ. 3–6.

σεις των άλλων. Ζω με βάση το πρόγραμμα του σπιτιού και όχι το δικό μου. Έχω την ανυπομονησία κάποιες μέρες, αλλά εδώ έχω και τη δουλειά, γιατί πρέπει να μαζέψω και ένα ποσό για να φύγω.»

Ο περιορισμός στη σεξουαλική της ταυτότητα εντοπίζεται κυρίως σε επίπεδο πόλης και όχι κατοικίας και συνδέεται με την πρόθεσή της να μετακομίσει: «Εγώ γενικά τα έχω καλά με τους δικούς μου. Έχω επικοινωνία. Ξέρουν ποια είμαι. Δεν κρύβω κάτι. Οι περισσότεροι είναι χαμένοι λόγω της ζωής, λόγω επιλογών, λόγω ανατροφής, που δεν τους δόθηκαν πολλές επιλογές.»

Η Αναστασία συνδέει τα πιο συντηρητικά αντανακλαστικά της κοινωνίας με υλικές συνθήκες που δημιουργούν επισφάλεια. Για τον ίδιο λόγο εντοπίζει και δυσκολίες να αποδεχτεί ο κόσμος εναλλακτικά μοντέλα κατοικίας: «Οι άνθρωποι αναλαμβάνουν δουλειές του ποδαριού ίσα για να καλύψουν το μεροκάματο. Έχουν μάθει ότι αυτό είναι. Τους φαίνεται αδύνατο —ότι μπορείς να αλλάξεις τόσο πολύ μια κατάσταση στη ζωή μας, ενώ όλο το σύστημα παράγει αυτό το μοντέλο σαν πρότυπο— έτσι δεν ξεκινάνε καν. Είναι και τα ωράρια. Μετά έρχεται και η οικογένεια. Αν έχεις μικρά παιδιά και δεν έχεις γενικά ένα backup είναι ρίσκο. Δεν έχουμε μάθει να ζούμε διαφορετικά, δεν έχουμε δει άλλες επιλογές ζωής στην πραγματικότητα. Δεν έχουμε μάθει ότι δε χρειάζεται να ζούμε σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο, επειδή έτσι έχει στηθεί η κοινωνία.»

1

È

5.5

ΑμΕΑ

Στη Νάουσα ζει ένας μεγάλος αριθμός ατόμων με μικρά έως πολύ μεγάλα ποσοστά αναπηρίας που έχουν ειδικές ανάγκες. Τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο στεγαστικής αποστέρησης, καθώς συχνά διαμένουν σε κατοικίες χωρίς τις κατάλληλες προσαρμογές λειτουργικότητας και προσβασιμότητας που τους οδηγεί στην απομόνωση, και ταυτόχρονα έχουν μεγαλύτερη δυσκολία αντιμετώπισης του υψηλού στεγαστικού κόστους. Εκπρόσωποι του συλλόγου ΑμΕΑ του Δήμου έχουν αιτηθεί προς όλα τα επίπεδα διοίκησης τη δημιουργία Στέγης Υποστηριζόμενης Διαβίωσης.²⁵ Για αρχή ξεκίνησαν να ψάχνουν οι ίδιοι ένα κατάλληλο ακίνητο στο κέντρο της πόλης το οποίο θα πρέπει να πληρεί κάποιες προϋποθέσεις, με βασικότερη την προσβασιμότητα. Αφού εντοπιστεί το οίκημα θα πρέπει να βρεθούν χρήματα για την αγορά και τη διαμόρφωση του χώρου. Ωστόσο το αίτημά τους παραμένει ακόμα αναπάντητο.

Πρόσωπα

«Υπάρχει κράτος Πρόνοιας; Ωραία ερώτηση...»

25 Οι Στέγες Υποστηριζόμενης Διαβίωσης (Σ.Υ.Δ.) είναι δομές για τη μόνιμη διαβίωση - κατοικία για άτομα με νοητική υστέρηση και ενδεχομένως κινητικές ή αισθητηριακές αναπηρίες ή δευτερογενείς παθήσεις και ψυχικές διαταραχές. Παρέχουν οργανωμένα όλες τις απαραίτητες υπηρεσίες υποστήριξης για ανεξάρτητη διαβίωση των φιλοξενούμενων τους όπως υγιεινή, ασφαλή άνετη διαμονή, συνεχή ιατρική φροντίδα, μέριμνα για ασφαλή μετάβαση και επιστροφή από τους χώρους (δομές) όπου φοιτούν, εργάζονται κ.ά. Πρόκειται για ένα διαδεδομένο μοντέλο διαβίωσης ανάμεσα σε Συλλόγους Γονέων ΑμΕΑ και λειτουργούν σε διαμερίσματα πολυκατοικιών ή αυτόνομες κατοικίες (μονοκατοικίες). Φ.Ε.Κ. της υπ' αριθ. Δ12/ΓΠ.οικ. 62866/1832 ΚΥΑ για τις προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας Στεγών Υποστηριζόμενης Διαβίωσης Ατόμων με Αναπηρίες (12/12/2018).

Ο Παύλος, με ποσοστό αναπηρίας που αγγίζει το 80% μας μίλησε για την ανάγκη δημιουργίας Στέγης Υποστηριζόμενης Διαβίωσης και τις προσπάθειες που κάνει για την εκπλήρωσή της. Στο Δήμο Νάουσας υπάρχουν άτομα με αναπηρίες που είναι τελείως μόνα ή ζουν με έναν γονέα. Η ανησυχία του Παύλου και όσων συναναστρέφονται με ΑΜΕΑ περιστρέφεται γύρω από το μέλλον αυτών των ανθρώπων: «Υπάρχουν άτομα με αναπηρία τα οποία είναι ανύπαντρα, έχουν πεθάνει οι γονείς τους και μένουν με έναν αδελφό ή αδερφή να τους φροντίζει. Αν φύγει κι αυτός ο αδερφός ή αδερφή τα άτομα με αναπηρία μένουν τελείως μόνα τους. Μ' εκείνη την περίπτωση τι μπορούμε να κάνουμε; Αυτό είναι που μας βασανίζει».

«Ούτε που το συζητάμε να αλλάξουμε σπίτι. Δεν θέλουμε να το πιστέψουμε αυτό που συμβαίνει».

Η οικογένεια του Μάρκου αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα νοικοκυριού που αναγκάζεται να αφήσει την πρώτη κατοικία του λόγω οφειλών προς το Δημόσιο. Ο ίδιος είναι 38 ετών, ΑμΕΑ και άνεργος, όπως και οι γονείς του. Ο πατέρας του είχε μια επιχείρηση που αναγκάστηκε να κλείσει λόγω χρεών και ληξιπρόθεσμων δανείων. Οι οφειλές έφτασαν το μισό εκατομμύριο κι έτσι το σπίτι που στεγάζει την πρώτη κατοικία τους θα βγει σε πλειστηριασμό. «Συνεταιρικά ήταν αυτά τα δάνεια... και δεν μπορούσαμε να τα πληρώσουμε. Τώρα έγιναν μεγάλα και μας παίρνουν το σπίτι. Έκαναν έναν πλειστηριασμό για το μαγαζί. Το κάνανε μια φορά το μαγαζί, τώρα το ξανακάνουν. Το σπίτι εν τω μεταξύ είναι διώροφο, είναι χωριστά διαμερίσματα αλλά δεν μπορούσαμε να τα χωρίσουμε. Οι τράπεζες το διεκδικούν σαν ένα. Κι άμα το πάρουν... Τα μόνα περιουσιακά στοιχεία είναι αυτό, το σπίτι. Τίποτε άλλο».

Τα επιδόματα που παίρνουν κάθε μήνα τους βοηθούν να ζουν αξιοπρεπώς αλλά το δάνειο του σπιτιού και οι μεγάλες οφειλές της επιχείρησης είναι αυτά που τους βαραίνουν περισσότερο.

ΔΕΗΤ

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ;

5.6

Πρόσφυγες

Η πολιτική της «ελάχιστης παρέμβασης» στο ζήτημα της στέγης που χαρακτηρίζει όλα τα διοικητικά επίπεδα του Κράτους, αναπαράχθηκε και στην περίπτωση των αιτούντων άσυλο που βρέθηκαν στον Δήμο Νάουσας στο πλαίσιο του προγράμματος «Φιλοξενία» και εν τέλει έφυγαν, χωρίς κανένας να παραμείνει στον Δήμο, όταν το πρόγραμμα έληξε.

Στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 και στη Διεθνή Συνθήκη για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του 1966, αναγνωρίζεται ρητά το δικαίωμα των προσφύγων σε επαρκή στέγαση ως προϋπόθεση για την εξασφάλιση ενός καλού επιπέδου διαβίωσης. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και τους Εξόριστους (ECRE, 2007) αναγνωρίζει ότι οι συνθήκες διαβίωσης και στέγασης έχουν καθοριστική σημασία για την ένταξη των προσφύγων/ισσών και των μεταναστών/στριών στις κοινότητες υποδοχής. Η δημιουργία στεγαστικού αποθέματος θα πρέπει να θεωρηθεί βασικό στοιχείο των στρατηγικών ένταξης στην ύπαιθρο.²⁶ Με εξασφαλισμένη την πρόσβαση σε στέγαση, οι υπήκοοι τρίτων χωρών θα μπορούσαν να συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομική και κοινωνική ενδυνάμωση τοπικών, και ιδίως των συρρικνούμενων, κοινοτήτων, αναζωογονώντας την τοπική οικονομία και την εργασία, χωρίς η δεύτερη να περιορίζεται στον τομέα της γεωργίας και την κτηνοτροφίας.²⁷

Η Ελλάδα έχει εναρμονιστεί τυπικά με την οδηγία του Ευρωπαϊκού Συμ-

26 Βλ. European Parliament Briefing, 2017, EU rural development policy and the integration of migrants. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2017\)599266](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2017)599266).

27 Βλ. Migration in EU Rural Areas, Joint Research Center Science for Policy Report, European Commission, 2019, p.8. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/pesetaiv_summary_final_report.pdf.

βουλίου και έχει υιοθετήσει τα βασικά κριτήρια για την υποδοχή και ένταξη των προσφύγων/ισσών από το 2007 (Προεδρικό Διάταγμα, 220/2007). Ωστόσο οι στρατηγικές, που αναπτύχθηκαν για την κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην χώρα από το 2015, δεν ήταν συστηματικές και δεν έλαβαν σοβαρά υπόψη το ζήτημα της στέγασης. Αντίθετα σε μεγάλο βαθμό στηρίχθηκαν στην υποτιθέμενη οργανική δυνατότητα των μεγάλων αστικών κέντρων να απορροφήσουν και να εντάξουν τους νέους πληθυσμούς. Ακόμα και σήμερα, δεν υπάρχει στρατηγικός σχεδιασμός που να προβλέπει με σαφήνεια την εμπλοκή των διοικητικών επιπέδων στη δημιουργία στεγαστικών ευκαιριών και στην ενίσχυση της πρόσβασης των προσφύγων σε επαρκή κατοικία.²⁸

Το κράτος επιμένει στη λογική της ελάχιστης παρέμβασης. Είναι χαρακτηριστικό, ότι το 2019, οι υπήκοοι τρίτων χωρών είχαν κατά μέσο όρο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περισσότερες πιθανότητες να επιβαρυνθούν από το κόστος στέγασης (15.9%) από τον γηγενή πληθυσμό (10%). Αυτή η ανισότητα στο κόστος στέγασης μπορεί να παρατηρηθεί σε όλες τις χώρες της ΕΕ, αλλά το υψηλότερο ποσοστό των υπηκόων τρίτων χωρών που επιβαρύνονται από το κόστος στέγασης εντοπίζεται στην Ελλάδα (70%).²⁹

Πολλές χώρες της ΕΕ αντιλαμβάνονται τις δυνατότητες που έχουν και οι επαρχιακές περιοχές και οι μικρότερης δυναμικής πόλεις, να συμμετέχουν στην απορρόφηση των προσφυγικών ροών.³⁰ Φαινομενικά η τάση αυτή παρατηρείται και στην Ελλάδα, καθώς όλο και περισσότερες μικρές πόλεις και αγροτικές περιοχές κλήθηκαν να γίνουν το προηγούμενο διάστημα κοινότητες υποδοχής, χωρίς ωστόσο να υπάρχει μια ολοκληρωμένη στρατηγική φιλοξενίας και ένταξης των ανθρώπων αυτών στους τόπους υποδοχής. Επιπλέον, οι πρόσφυγες/ισσες δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση σε άτυπα δίκτυα στήριξης, αποκλείονται από επιδοματικές πολιτικές και αντιμετωπίζουν προβλήματα στην έκδοση αναγκαίων εγγράφων και πιστοποιητικών (όπως ενδεικτικά ΑΦΜ, ΑΜΚΑ, τραπεζικός λογαριασμός).

Στον Δήμο Νάουσας, οι οικογένειες αιτούντων/ουσών άσυλο αντιμετωπίστηκαν από μέρος της τοπικής κοινωνίας ως μια επιπλέον επιβάρυνση σε έναν

28 Το πρόγραμμα HELIOS, το οποίο θεωρείται το πρώτο πρόγραμμα ένταξης των προσφύγων στην χώρα, προσφέρει εξάμηνη χρηματική συνδρομή για την κάλυψη του κόστους στέγασης των προσφύγων, με δυνατότητα ανανέωσης για άλλους έξι μήνες, το μέγιστο, χρονικό διάστημα που σαφώς δεν αρκεί.

29 Βλ. Eurostat, 2019 Migrant integration statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_-_housing.

30 Βλ. Migration in EU Rural Areas, Joint Research Center Science for Policy Report, European Commission, 2019, p.8. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/pesetaiv_summary_final_report.pdf.

ήδη επιβαρυνόμενο τόπο. Ωστόσο, όπως είδαμε, στον Δήμο υπάρχουν πολλές κενές κατοικίες, ενώ συνολικά ο πληθυσμός γερνάει και συρρικνώνεται. Η παρουσία προσφύγων/ισσών μπορεί να εγκυμονεί προκλήσεις (απομόνωση, περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες, περιορισμένη ικανότητα των τοπικών φορέων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που δημιουργούν οι αυξημένες μεταναστευτικές εισροές), αλλά εγκυμονεί και ευκαιρίες (να επιβραδύνει ή και να αντιστρέψει την οικονομική και δημογραφική συρρίκνωση και την έλλειψη ενεργού εργατικού δυναμικού σε συγκεκριμένους τομείς και να σταθεί αφορμή για να αναπτυχθούν καινοτόμες λύσεις που θα ωφελήσουν το κοινωνικό σύνολο).

Ως εκ τούτου, η δημιουργία περισσότερων διαθέσιμων στεγαστικών πόρων για την εξασφάλιση επαρκούς στέγασης τόσο για τον γηγενή όσο και για τον προσφυγικό πληθυσμό, ο οποίος δεν έχει πρόσβαση σε άτυπα δίκτυα κοινωνικής προστασίας, θα πρέπει να αποτελέσει κομβικό άξονα στη στρατηγική κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και προσφύγων, αλλά και στο πλαίσιο ολοκληρωμένων στρατηγικών για την τοπική ανάπτυξη.

Πρόσωπα

Ο Αχμέτ, Σύριος πρόσφυγας που μετακινήθηκε στη Νάουσα μετά από δύο μήνες παραμονής στο κέντρο στη Μόρια, διέμενε με τον γιο του στο ξενοδοχείο Αμπελώνες που βρίσκεται 2 χιλιόμετρα μακριά από την πόλη. Το ξενοδοχείο χρησιμοποιήθηκε ως προσωρινή εγκατάσταση για 16 οικογένειες Σύριων — συνολικά 80 άτομα. Τη Δευτέρα, 7 Σεπτεμβρίου, έλαβε τα έγγραφα εξόδου του, που σήμαινε ότι ως αναγνωρισμένος πρόσφυγας θα έπρεπε να φύγει από το ξενοδοχείο φιλοξενίας, μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου, παρόλο που το διαβατήριό του θα εκδιδόταν δύο μήνες αργότερα. Έψαξε σπίτι στην πόλη γι' αυτόν και τις υπόλοιπες οικογένειες αλλά ανώφελα. Στη συνέντευξη μαζί του, την ίδια μέρα, ανέφερε ότι προσπάθησε να κάνει χρήση της πλατφόρμας του HELIOS, αλλά και αυτός και οι υπόλοιπες οικογένειες αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Η αναζήτηση σπιτιού στην πόλη αναβλήθηκε λόγω των έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορονοϊού, καθώς επιτράπηκε στους πρόσφυγες να παραμείνουν στο ξενοδοχείο μέχρι το τέλος του έτους. Στις 10/1/2021 το ξενοδοχείο Αμπελώνες εκκενώθηκε από τους πρόσφυγες. Καμιά προσφυγική οικογένεια δεν έμεινε στην πόλη της Νάουσας. Οι περισσότερες έφυγαν σε γειτονικές πόλεις, μεγαλύτερα αστικά κέντρα ή στο εξωτερικό, όπως ο Αχμέτ ο οποίος πλέον βρίσκεται στη Γερμανία. Παρακάτω ακολουθούν σημεία από τη συνέντευξη που έγινε με τον Αχμέτ το καλοκαίρι του 2020, όταν βρισκόταν στην πόλη ήδη 12 μήνες:

«Είμαι στη Νάουσα 12 μήνες. Ήρθα από τη Μόρια, όπου έμεινα για 2 μήνες. Μέχρι να τελειώσω όλες τις διαδικασίες των εγγράφων θα μείνω στη Νάουσα και αν υπάρχει η δυνατότητα, αν μπορούσα να βρω μια δουλειά, θα ήθελα να

μείνω και περισσότερο... Τώρα είμαι σε φάση εξόδου από το ξενοδοχείο. Σύμφωνα με τον νέο κανονισμό, μετά την αναγνώρισή μου πρέπει να εγκαταλείψω το σημείο μέσα σε 30 ημέρες. Μέσα σε αυτές τις 30 ημέρες θα πρέπει να βρω σπίτι, γιατί μας διώχνουν από το ξενοδοχείο. Υπάρχει το πρόγραμμα HELIOS. Αλλά στο πρόγραμμα σου ζητάνε πρώτα το συμβόλαιο, προκειμένου να πάρεις την επιδότηση. Το συμβόλαιο πρέπει να γίνει μέσα μέσα από το taxisnet. Και μέσα σε 30 ημέρες πρέπει να κάνεις το συμβόλαιο και την πρώτη πληρωμή. Έπειτα πρέπει να καταθέσεις το συμβόλαιο και να πάρεις την επιδότηση μετά από 20 ημέρες. Πρέπει λοιπόν να περιμένεις περίπου δύο μήνες, για να πάρεις πίσω τα χρήματα που έδωσες για το σπίτι. Τώρα εμείς βρήκαμε ορισμένα σπίτια στη Νάουσα μέσα από μεσιτικά και συμφώνησαν να μας συναντήσουν. Αλλά όταν πήγαμε εκεί και τους ζητήσαμε να υπογράψουμε συμβόλαιο, μας είπαν, «όχι, δεν έχει συμβόλαιο», για πολλούς λόγους. Ένας από αυτούς είναι ότι το διαμέρισμα δεν είναι συνδεδεμένο με το δίκτυο ενέργειας. Έπειτα έχουμε το πρόβλημα της γλώσσας. Δεν μπορείς να εξηγήσεις εύκολα τι θέλεις από το σπίτι. Θέλω να βρω ένα σπίτι. Αν βρω ένα σπίτι κάτι με 150-200 ευρώ, θα μετακομίσω άμεσα. Δεν μας επιτρέπεται να μείνουμε πια στο ξενοδοχείο. Αλλά το πρόγραμμα του HELIOS απαιτεί συμβόλαιο για να σε χρηματοδοτήσει για έξι μήνες. Όχι όλο το ποσό με μιας. Κάθε μήνα πρέπει να προσκομίζεις την απόδειξη πληρωμής. Και μέσα από το taxis net ή ηλεκτρονικά.»

Ο Αχμέτ ξεκινά την αναζήτησή του από μια άنيση θέση. Η αυτο-προσπάθεια δεν αρκεί για να ανοίξουν στεγαστικές ευκαιρίες, ενώ απουσιάζουν και τα δίκτυα φίλων ή συγγενών που θα μπορούσαν να στηρίξουν: «Εργαστήκαμε σε αγροτικές δουλειές για περίπου δύο εβδομάδες αλλά αυτό είναι προσωρινή λύση, μαύρα λεφτά. Οτιδήποτε θα έκανα. Δεν έχω πρόβλημα.» Το πρόγραμμα ένταξης HELIOS του ΔΟΜ παρείχε στοιχειώδη βοήθεια που ωστόσο δεν ήταν αρκετή: «Υπήρξε κάποια βοήθεια. Βρήκαμε σπίτι αλλά πολύ μακριά από εδώ. Οι περισσότεροι θέλουμε να μείνουμε εδώ και να ολοκληρώσουμε τις διαδικασίες μας εδώ. Το HELIOS έχει μια πλατφόρμα για σπίτια, αλλά είναι όλα πανάκριβα. Εμένα θα με επιδοτούν με 250 ευρώ το μήνα αλλά τα σπίτια που είναι καταχωρημένα εκεί κοστίζουν 400 ευρώ, 500 ευρώ. Πού θα βρω εγώ τα υπόλοιπα χρήματα αν δεν έχω εργασία; Και είναι μια επιδότηση για έξι μήνες. Αλλά εγώ είμαι σε καλή κατάσταση. Είμαι εγώ και ο γιος μου. Αλλά άλλοι που έχουν μεγαλύτερες οικογένειες θέλουν μεγαλύτερα σπίτια. Είμαστε 16 οικογένειες. Οι 5 οικογένειες ψάχνουν σπίτι στη Νάουσα. Αλλά αν βρούμε κάτι ίσως έρθουν και περισσότεροι. Γιατί ψάχνουμε όλοι και δε ξέρουμε τι να κάνουμε και πού να πάμε. Δε ξέρουμε τι να κάνουμε. Μας διώχνουν και μας λένε πηγαίνετε να ψάξετε σπίτια μόνοι σας.

Το πρόγραμμα υποστήριξης παρά τη σημασία του δεν μπορεί να παρέχει ασφάλεια στους αναγνωρισμένους πρόσφυγες: «Πρώτα από όλα θα έπρεπε να

περιμένουν να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες μας με τα χαρτιά και την ταυτότητά μας. Έπειτα να μας βοηθήσουν με την πρώτη πληρωμή για τον πρώτο μήνα. Εγώ τώρα πώς υποτίθεται ότι θα πρέπει να βρω τα χρήματα. Και άντε για μένα, έχω λίγα μετρητά στην άκρη, από φίλους και οικογένεια. Άλλοι δεν έχουν τίποτα. Πώς θα βρουν αυτοί σπίτι. Αλήθεια, έχουμε δέκα οικογένειες στο ξενοδοχείο που δεν έχουν καθόλου χρήματα. Τι θα κάνουν αυτοί; Εντάξει, ευχαριστώ που αναγνωρίστηκα, αλλά τώρα τι πρέπει να κάνω; Είμαι στην Ελλάδα 9 μήνες, δεν ξέρω παρά να λέω τα βασικά πράγματα στα ελληνικά. Πώς μπορείς να με αφήνεις έτσι; Εγώ εντάξει, έκανα μερικούς φίλους αλλά άλλοι δεν κατάφεραν να κάνουν φίλους. Αυτοί τι θα κάνουν; Υπάρχουν άνθρωποι με μωρά. Τα λεφτά που τους παρέχονται τα κάνουν πάμπερς και τροφή και δε μένει τίποτα άλλο. Τουλάχιστον ας επιτρέψουν στους ανθρώπους να ολοκληρώσουν τις διαδικασίες των εγγράφων τους.»

6

6. Συμπεράσματα

Σε αντίθεση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα δεν αναπτύχθηκε ποτέ μια ολοκληρωμένη κοινωνική στεγαστική πολιτική, ενώ έχει εδραιωθεί η παραπλανητική εντύπωση ότι η μέριμνα για πρόσβαση στη στέγαση αποτελεί αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας ή του μεμονωμένου πολίτη και ότι ο στεγαστικός αποκλεισμός αντίστοιχα επιλύεται ατομικά χωρίς ουσιαστική κρατική συνδρομή.

Τα προβλήματα και τα κενά λόγω της απουσίας συγκροτημένης πολιτικής για τη στέγαση είναι σήμερα πιο υπαρκτά από ποτέ, ιδιαίτερα για άτομα που δεν απολαμβάνουν κανένα άτυπο «δίκτυο προστασίας» —όπως ο προσφυγικός πληθυσμός— ή άτομα που είναι εγκλωβισμένα σε οικογενειακά περιβάλλοντα πιεστικά ή βίαια, ενώ υπερβολικά επιβαρύνονται οι ενοικιαστές λόγω της αναντιστοιχίας των εισοδημάτων με το στεγαστικό κόστος.

Παρότι η έρευνα και ο πολιτικός σχεδιασμός έχουν κατά κύριο λόγο στο επίκεντρό τους τις στεγαστικές προκλήσεις στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, πληθυσμοί που διαμένουν σε μικρότερους Δήμους στην ελληνική περιφέρεια αντιμετωπίζουν εξίσου σοβαρά στεγαστικά προβλήματα.

Ο Δήμος Νάουσας είναι ένας δημογραφικά και οικονομικά συρρικνούμενος Δήμος στον οποίο εντοπίζεται ένα παράδοξο. Αφενός παρατηρείται η σταδιακή εγκατάλειψη κατοικιών καλής ποιότητας, οι οποίες περνάνε σε αχρησία λόγω της δημογραφικής γήρανσης και της εκροής του, κυρίως νεότερης ηλικίας, πληθυσμού. Αφετέρου όλο και περισσότερα άτομα και νοικοκυριά αντιμετωπίζουν συνθήκες οικονομικής επισφάλειας και κίνδυνο φτώχειας και αδυνατούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε προσιτή και επαρκή στέγη. Αυτό είναι που εντοπίζουμε ως στεγαστικό παράδοξο.

Στη Νάουσα, οι κενές και αχρησιμοποίητες κατοικίες αποτελούν το 1/3 του συνολικού κτιριακού αποθέματος, ενώ το 13,5% του συνολικού πληθυσμού

βρίσκεται αντιμέτωπο με λιγότερο ή περισσότερο οξείες μορφές στεγαστικών προβλημάτων. Ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων ζει σε κίνδυνο φτώχειας και στεγαστικής επισφάλειας. Αρκετά άτομα αναγκάζονται να ζουν σε καταπιεστικά οικογενειακά περιβάλλοντα γιατί δεν έχουν εναλλακτική στεγαστική επιλογή, ενώ σε δεινή θέση βρίσκονται όσοι δεν έχουν πρόσβαση ούτε σε άτυπες δομές ούτε σε διοικητική στήριξη, όπως οι πρόσφυγες/ισσες και οι άνθρωποι σε ακραία αστεγία.

Ακόμα από το σύνολο του κτιριακού αποθέματος των κενών κατοικιών μόνο ένα πολύ μικρό τμήμα βρίσκεται διαθέσιμο προς ενοικίαση μέσα από τα παραδοσιακά κανάλια εύρεσης κατοικίας, σε απρόσιτες τιμές, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των κενών κατοικιών παραμένει αχαρτογράφητο, εκτός αγοράς, και παρακμάζει.

Παρ' όλες τις προκλήσεις που δημιουργεί αυτό το παράδοξο, δεν έχουν γίνει ούτε τα ελάχιστα, όπως θα ήταν η δημιουργία ενός διοικητικού μηχανισμού καταγραφής, εκτίμησης και επανάχρησης των κενών στεγαστικών πόρων του Δήμου, που θα μπορούσε να του επιτρέψει να στεγάσει πληθυσμούς όπως οι αιτούντες άσυλο, όσο και να ανακουφίσει την έλλειψη στέγης του τοπικού πληθυσμού.

Η συνέχιση της πολιτικής της μη-ανάμειξης από τη μεριά της πολιτείας εγκυμονεί τον κίνδυνο:

1. επιδείνωσης της δημογραφικής συρρίκνωσης,
2. ταχείας φθοράς του αχρησιμοποίητου κτιριακού αποθέματος, και
3. υποβάθμισης των συνθηκών διαβίωσης μεγάλου αριθμού του πληθυσμού που διαμένει στον Δήμο Νάουσας.

Αυτή η απραγία συνεπάγεται μια σειρά χαμένων ευκαιριών για τον Δήμο. Η αξιοποίηση των ανενεργών τοπικών πόρων και η αναβάθμιση τόσο του κτιριακού αποθέματος, αλλά και της πόλης γενικότερα, μπορεί να ενισχύσει την τοπική οικονομία και την κοινωνική συνοχή, και να ανασχέσει τη δημογραφική συρρίκνωση που ταλαιπωρεί αυτόν τον μικρό Δήμο. Αν αντίθετα η απραγία συνεχιστεί, είναι πολύ πιθανό πως στο μέλλον θα επιφέρει ένα επώδυνο αδιέξοδο που θα απαιτήσει πολύ περισσότερους πόρους για πολύ φτωχότερα αποτελέσματα.

Χρειάζεται επομένως μια τοπική πολιτική κοινωνικής κατοικίας για τη δημιουργία περισσότερων στεγαστικών ευκαιριών για τον πληθυσμό σε στεγαστική πίεση και τη διασφάλιση του δικαιώματος στη στέγη για όλες και όλους.

Βασικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση είναι:

1. Η διεύρυνση και ενίσχυση της οικονομική στήριξης των πληθυσμών σε στεγαστική επισφάλεια. Θα πρέπει να ενισχυθεί η οικονομική στήριξη προς τους/τις δικαιούχους αλλά και να συμπεριληφθούν οι πληθυσμοί

εκείνοι που τώρα δεν ωφελούνται από προγράμματα στήριξης σε μικρούς τόπους, ώστε διευκολυνθεί η πρόσβασή τους σε επαρκή κατοικία.

2. Η λεπτομερής καταγραφή του αριθμού και εκτίμηση της ποιότητας των αχρησιμοποίητων κατοικιών και κτιρίων στο Δήμο Νάουσας και ο εντοπισμός των ιδιοκτητών/τριών τους.
3. Η δημιουργία δημοτικού φορέα που θα αναλάβει τη διαχείριση του διαθέσιμου στεγαστικού αποθέματος, εξασφαλίζοντας την μακροπρόθεσμη προσιτότητα και επάρκειά του.
4. Η παροχή κινήτρων προς τους/τις ιδιοκτήτες/τριες κενών και αχρησιμοποίητων κατοικιών ώστε να διευκολυνθεί η επανένταξη του φθίνοντος αποθέματος κατοικιών στην τοπική αγορά σε προσιτές τιμές, με τρόπο που θα είναι αμοιβαία ωφέλιμος για όλα τα μέρη.
5. Η αναβάθμιση, συντήρηση ή και αναδιαμόρφωση του διαθέσιμου κτιριακού αποθέματος, με στόχο την αύξηση της προσφερόμενης οικονομικά προσιτής κατοικίας σε αντιστοιχία με τις στεγαστικές ανάγκες των κατοίκων της πόλης.

Λίστα Συντομογραφιών

ΔΟΜ:	Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕ:	Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα
ΕΛΣΤΑΤ:	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΛΟΑΤΚΙΑ+:	Λεσβία, Ομοφυλόφιλος, Αμφιφυλόφιλος, Transgender-Διαφυλικός, Κουήρ, Άφυλος
ΟΑΕΔ:	Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού
ΟΠΕΚΑ:	Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΟΗΕ:	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ECRE:	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
ETHOS:	European Typology of Homelessness and housing exclusion (Ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία)
EUROSTAT:	Ευρωπαϊκή Στατιστική Αρχή
EU SILC:	European Union Statistics on Income and Living Conditions (Στατιστικά στοιχεία της ΕΕ για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης)
FEANTSA:	Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri (Πανερωπαϊκή Ομοσπονδία Οργανώσεων που Εργάζονται με Αστέγους)
H.A.R.T.A:	Housing Affordability in Real Terms Act

Γλωσσάριο

Έλλειψη Στέγης:¹ Σύμφωνα με την τυπολογία ETHOS της FEANTSA υπάρχουν τρεις παράμετροι που συνιστούν την έννοια του «σπιτιού», η έλλειψη των οποίων περιγράφει την έλλειψη στέγης. Οι τρεις προϋποθέσεις είναι: (i) Το να έχει κάποια/ος ένα κατάλληλο οίκημα, το οποίο το άτομο και η οικογένειά του έχουν το αποκλειστικό δικαίωμα χρήσης ή κατέχουν κατ' αποκλειστικότητα (φυσική διάσταση), (ii) το να είναι κάποια/ος σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές της/του σχέσεις, και (iii) το να έχει κάποια/ος έναν νόμιμο τίτλο χρήσης ενός χώρου (νομική διάσταση). Αυτές οι παράμετροι οδηγούν σε τέσσερις κύριες διαφοροποιήσεις του φαινομένου της έλλειψης στέγης: (i) άστεγοι στο δρόμο, (ii) έλλειψη κατοικίας, (iii) επισφαλής στέγαση και (iv) ανεπαρκής ή ακατάλληλη στέγη.

Επαρκής κατοικία (Adequate Housing):² Ως επαρκής κατοικία ορίζεται η κατοικία που (i) προσφέρει ασφάλεια (νομική προστασία ενάντια σε εξώσεις, παρενοχλήσεις, και άλλες απειλές), (ii) προσφέρει πρόσβαση σε υπηρεσίες και υποδομές (πόσιμο νερό, καλές συνθήκες υγιεινής, ηλεκτρικό ρεύμα, θέρμανση, φωτισμός, αποθήκευση τροφίμων κ.λπ.), (iii) είναι προσιτή (το κόστος που δαπανάται για τη στέγαση να μην θέτει σε κίνδυνο την άσκηση άλλων ανθρώπινων δικαιωμάτων), (iv) είναι κατοικήσιμη (να προσφέρει σωματική ασφάλεια, και επαρκή χώρο, να παρέχει προστασία από κρύο, υγρασία, υπερθέρμανση, βροχή,

1 ETHOS – ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία: https://www.feantsa.org/download/el___6311838887283173706.pdf.

2 UN Habitat. (2021). The Right to Adequate Housing, FactSheet No.21/Rev.1, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf.

αέρα και άλλες απειλές για την υγεία), (v) είναι προσβάσιμη (να λαμβάνει υπόψη τις ειδικές ανάγκες μη προνομιούχων ομάδων και περιθωριοποιημένων ατόμων), (vi) έχει καλή τοποθεσία (να μην είναι αποκομμένη από ευκαιρίες απασχόλησης, υπηρεσίες υγείας, σχολεία, παιδότοπους και άλλες υπηρεσίες, και να μη βρίσκεται σε μολυσμένες και επικίνδυνες περιοχές), (vii) είναι επαρκής πολιτισμικά (να σέβεται και να λαμβάνει υπόψη την έκφραση της πολιτισμικής ταυτότητας).

Ενεργειακή Φτώχεια (Energy Poverty):³ Ο αποκλεισμός ή η ανεπαρκής πρόσβαση των νοικοκυριών στην ενέργεια. Η συρρίκνωση των εισοδημάτων, η αύξηση της τιμής της ενέργειας και η κακή αποδοτικότητα πολλών κατοικιών έχει ως συνέπεια πολλά νοικοκυριά να δυσκολεύονται να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες.

Κίνδυνος φτώχειας: Η κοινωνιολογική επιστήμη κάνει διάκριση ανάμεσα σε απόλυτη και σχετική φτώχεια. Η απόλυτη φτώχεια εμφανίζεται όταν οι άνθρωποι στερούνται είδη βασικής και πρώτης ανάγκης, όπως είναι η τροφή, νερό, στέγη ένδυση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ώστε να διατηρούν ένα ελάχιστο φυσικής υγείας. Η σχετική φτώχεια ορίζεται από το γενικό επίπεδο ζωής σε κάθε κοινωνία και όχι από ένα απόλυτο επίπεδο στέρησης. Όταν η φτώχεια ορίζεται σχετικά, τα επίπεδα φτώχειας ποικίλουν μεταξύ κοινωνιών και μέσα στην ίδια κοινωνία σε διαφορετικές στιγμές. Στη συγκεκριμένη μελέτη ακολουθούμε τον ορισμό που δίνει η ΕΛΣΤΑΤ. Ωστόσο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι σε μελέτες για τη φτώχεια στο γεωγραφικό πλαίσιο που εξετάζουμε θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και κριτήρια που σχετίζονται με την υγεία, την εκπαίδευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη συμμετοχή στην πολιτική και κοινωνική ζωή, το δικαίωμα στη στέγη.

Προσιτή Κατοικία (Affordable Housing):⁴ Ένας γενικά αποδεκτός ορισμός ορίζει την οικονομικά προσιτή κατοικία σε σχέση με το εισόδημα, και συγκεκριμένα όταν οι στεγαστικές δαπάνες (περιλαμβανομένων και των παγίων λειτουργικών

3 Βλ. Κοροβέση Α., Μπόεμη Σ., Τσούτσος Θ. (2019). Ενεργειακή φτώχεια στην Ελλάδα. Πολιτικές εξέλιξης και προτάσεις κοινωνικής καινοτομίας για την αντιμετώπισή της», HEINRICH BÖLL STIFTUNG, και Βαταβάλη, Φ., Χατζηκωνσταντίνου, Ε., (2016), «Χαρτογραφώντας την ενεργειακή φτώχεια στην Αθήνα της κρίσης», στο: Μαλούτας, Θ. Σπυρέλλης, Σ. (επιμ.) (2015) *Κοινωνικός άτλαντας της Αθήνας*.

4 Χατζηπροκοπίου, Π., Καλογερέσης, Θ., Μπαλικτσιόγλου, Χ., Πλιάκας, Α., Φρανγκόπουλος, Ν., Μακρίδου, Α., Βράντσης, Ν., (2020) Social Housing Baseline Studies-Research / Study for Affordable Housing: Έκθεση / Report on the Supply and Demand of Affordable Housing in Thessaloniki. Παραδοτέο Α1α. Μητροπολιτική Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης ΑΕΕ/ΟΤΑ και ΕΛΚΕ ΑΠΘ: Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2020.

δαπανών) αφήνουν επαρκές εισόδημα για τις υπόλοιπες βασικές ανάγκες αξιοπρεπούς διαβίωσης. Σύμφωνα με τη EUROSTAT, ένα νοικοκυριό επιβαρύνεται υπερβολικά από το κόστος στέγασης όταν αυτό ξεπερνά το 40% του εισοδήματος του.

Στεγαστική Αποστέρηση (Housing Deprivation):⁵ Η στεγαστική αποστέρηση αποτελεί ένα μέτρο εκτίμησης της ποιότητας και των υποδομών της κατοικίας όπως η διαρροή στη στέγη, η ύπαρξη μπάνιου ή ντους, η ύπαρξη εσωτερικής τουαλέτας, ή η διαβίωση σε σκοτεινά δωμάτια.

Διαβίωση σε στενότητα χώρου (Household Overcrowding):⁶ Η διαβίωση σε στενότητα χώρου είναι μια μονάδα εκτίμησης του χώρου κατοικίας που λαμβάνει υπόψη την ιδιαίτερη συγκρότηση του νοικοκυριού. Ο δείκτης λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές ανάγκες που δημιουργούνται σχετικά με τον χώρο κατοικίας ανάλογα με την ηλικιακή και έμφυλη σύνθεση του νοικοκυριού. Για να μην υπάρχει συνωστισμός θα πρέπει να υπάρχει ένα δωμάτιο για το νοικοκυριό, ένα δωμάτιο για κάθε ζευγάρι, ένα δωμάτιο για κάθε άγαμο μέλος ηλικίας 18 ετών και άνω, ένα δωμάτιο για δυο άγαμα μέλη του νοικοκυριού του ίδιου φύλου ηλικίας 12 έως 17 ετών, ένα δωμάτιο για κάθε άγαμο μέλος διαφορετικού φύλου ηλικίας 12 έως 17ετών, ένα δωμάτιο για κάθε δύο μέλη ηλικίας κάτω των 12 ετών.

Υποκατοίκηση (Under-occupancy):⁷ Ως υπο-κατοικημένη (under-occupied) ορίζεται η κατοικία που θεωρείται μεγάλη για τις ανάγκες του νοικοκυριού που ζει σε αυτήν, που έχει υπερβολικά δωμάτια και πιο συγκεκριμένα υπερβολικά υπνοδωμάτια. Η υπο-κατοίκηση είναι το αντίθετο του συνωστισμού (overcrowded). Οι πληθυσμοί που αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της υπο-κατοίκησης είναι κυρίως τα μεγαλύτερα άτομα ή τα ζευγάρια που παραμένουν στο σπίτι τους αφού τα παιδιά τους μεγάλωσαν και έφυγαν. Η διάλυση της οικογένειας μπορεί επίσης να οδηγήσει σε υπο-κατοίκηση. Η υποκατοίκηση μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική επιβάρυνση από το στεγαστικό κόστος.

---

5 Severe housing deprivation rate: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Severe_housing_deprivation_rate.

6 Housing overcrowding: <https://data.oecd.org/inequality/housing-overcrowding.htm>.

7 Under-occupied dwelling: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Under-occupied_dwelling.

Βιβλιογραφία

- Alexandri, G., & Janoschka, M. (2018). Who Loses and Who Wins in a Housing Crisis? Lessons From Spain and Greece for a Nuanced Understanding of Dispossession. *Housing Policy Debate*, 28(1), 117–134. <https://doi.org/10.1080/10511482.2017.1324891>
- Allen, J., Barlow, J., Leal, J., Maloutas, T. (2004). *Housing and Welfare in Southern Europe*. Oxford: Blackwell Publishing
- Andres L., Adamuti Trache M. (2008) Life-course transitions, social class, and gender: a 15-year perspective of the lived lives of Canadian young adults. *Journal of Youth Studies* Vol. 11, No. 2, pp 115-145
- Anthopoulou, T., Partalidou, M., & Kourachanis, N. (2019). Hidden homelessness and poverty trajectories in rural areas: Stories of crisis counterurbanization in Greece. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 152, 229. <https://doi.org/10.12681/grsr.21723>
- Blunt, A. & Varley, A. (2004) Geographies of home, *Cultural Geographies*, 11, σσ. 3–6
- Dagkouli-Kyriakoglou, M. (2018). The Ongoing Role of Family in the Provision of Housing in Greece during the Greek Crisis. *Critical Housing Analysis*, 5(2), 35–45. <https://doi.org/10.13060/23362839.2018.5.2.441>
- Di Felicianantonio, C., K. B. Gadelha 2016. ‘Situating queer migration within (national) welfare regimes, *Geoforum*, 68, DOI:10.1016/j.geoforum.2015.11.007.

- Di Feliciano & Dagkouly-Kyriakoglou M. (2020): The housing pathways of lesbian and gay youth and intergenerational family relations: a Southern European perspective, *Housing Studies*, DOI: 10.1080/02673037.2020.1807471
- Emmanuel, D. (2017). Utilising Social Housing during the Post-2009 Crisis: Problems and Constraints in the Case of Greece. *Critical Housing Analysis*, 4(2), 76–83. <https://doi.org/10.13060/23362839.2017.4.2.388>
- Papadopoulos, T & Roumpakis, A. (2013). Familistic welfare capitalism in crisis: social reproduction and anti-social policy in Greece. *Journal of International and Comparative Social Policy*. 29(3):204–224.
- Papadopoulos, T., & Roumpakis, A. (2017). Family as a Socio-economic Actor in the Political Economies of East and South East Asian Welfare Capitalisms: *Family as a Socio-economic Actor in the Political Economies of East and South East Asian Welfare Capitalisms*. *Social Policy & Administration*, 51(6), 857–875. <https://doi.org/10.1111/spol.12336>
- Maloutas, T., Siatitsa, D., Balabanidis, D. (2020). Access to Housing and Social Inclusion in a Post- Crisis Era: Contextualizing Recent Trends in the City of Athens. *Social Inclusion*, Volume 8, Issue 3, 5–15. doi: 10.17645/si.v8i3.2778
- Mantouvalou, M., Mavridou, M., & Vaiou, D. (1995). Processes of social integration and urban development in Greece: Southern challenges to European unification. *European Planning Studies*, 3, 189–204. doi:10.1080/09654319508720300
- Αντωνοπούλου Σ. (1991) *Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο 1950-1980*. 1η έκδ. Αθήνα: Παπαζήσης
- Εμμανουήλ, Δ. (2006), «Η κοινωνική πολιτική κατοικίας στην Ελλάδα: Οι διαστάσεις μιας απουσίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 120: 3-35.
- Κάλφα Κ. (2019). *Αυτοστέγαση Τώρα. Η Αθέατη Πλευρά της Αμερικανικής Βοήθειας Στην Ελλάδα*. Εκδόσεις Futura.
- Κοροβέση Α., Μπόεμη Σ., Τσούτσος Θ. (2019), «Ενεργειακή φτώχεια στην Ελλάδα. Πολιτικές εξέλιξης και προτάσεις κοινωνικής καινοτομίας για την αντιμετώπισή της», HEINRICH BÖLL STIFTUNG 2: 7.

Μπαλαμπανίδης, Δ. Πατατούκα, Σ. Σιατίτσα, Δ. (2013). Το Δικαίωμα Στην Κατοικία την Περίοδο της Κρίσης στην Ελλάδα. *Γεωγραφίες*, 22 σ. 30-51

Σιατίτσα Δ. (2014). Αιτήματα για το δικαίωμα στην κατοικία στις πόλεις της Νότιας Ευρώπης. Ο λόγος και ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων. Διδακτορική διατριβή

Σιατίτσα Δ. (2019). *Πού ζεις; Κατοικία στην Ελλάδα: επιπτώσεις της λιτότητας και προοπτικές*. Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Παράρτημα Ελλάδας.

Χατζηπροκοπίου, Π., Καλογερέσης, Θ., Μπαλκτισιόγλου, Χ., Πλιάκας, Α., Φρανγκόπουλος, Ν., Μακρίδου, Α., Βράντσης, Ν., (2020) Social Housing Baseline Studies-Research / Study for Affordable Housing. Παραδοτέο Α1α. Μητροπολιτική Ανάπτυξιακή Θεσσαλονίκης ΑΕΕ/ΟΤΑ και ΕΛΚΕ ΑΠΘ: Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2020.

Για τη Στέγαση ως Δικαίωμα

European Social Charter: <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3678.pdf>

The European Pillar of Social Rights: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

The Right to Adequate Housing, FactSheet No.21/Rev.1: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf

Σύνταγμα, Άρθρο 21: (Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα απόμων με αναπηρίες): <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-21/>

Άλλοι σύνδεσμοι

European Parliament Briefing, 2017, EU rural development policy and the integration of migrants. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2017\)599266](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2017)599266)

Eurostat. (2019). Migrant integration statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_-_housing

FEANTSA, (2007). ETHOS – ευρωπαϊκή τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία https://www.feantsa.org/download/el___6311838887283173706.pdf

FEANTSA. (2016). Vacant Real Estate: Seizing the Opportunity to find Affordable Housing Solutions in Europe. <https://www.feantsa.org/download/long-version8704985128331512819.pdf>

Migration in EU Rural Areas, Joint Research Center Science for Policy Report, European Commission, 2019, p.8. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/pesetaiv_summary_final_report.pdf

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, (2021). Κυβερνητικές δράσεις για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας: <https://ypergasias.gov.gr/kyvernitikes-draseis-gia-tin-antimetopisi-tis-endooikogeneiakis-vias/>

Άρθρα στον τύπο

<https://www.in.gr/2019/11/05/greece/naousa-diamartyria-katoikon-kata-tis-afiksis-prosfygon-kai-metanaston/>

<https://www.cnn.gr/ellada/story/196281/naousa-diamartyria-katoikon-gia-ti-nea-afixi-prosfygon-kai-metanaston>

<https://www.kathimerini.gr/society/561498931/schedio-gia-fthini-stegi-se-nea-zeygaria-axiopoisi-akiniton-toy-dimosioy/>

https://eleytheriadhs.blogspot.com/2012/10/blog-post_7021.html

<https://www.pena.press/home/2021/2/1/-5>

<https://www.pamakhouse.gr/forums/content.php/548-metakomize-i-pamak>

